

Evaluering av tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus

Patrick Kermit, Rebekka Bruteig, Terje Olsen, Stine Berre, Odd Morten Mjøyen,
Wenche Natland Dahlen, Stian H. Thoresen, Kurt Elvegård, Nina Christine Dahl & Robert Envik

Mangfold og inkludering

Samfunnsforskning AS

Postadresse: NTNU Dragvoll, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Dragvoll allé 38 B

Telefon: 91 89 77 27

E-post: kontakt@samforsk.no

Web: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning AS

Mangfold og inkludering

Mars 2025

ISBN 978-82-7570-783-1 (web)

Omslag: © Shutterstock

Du har lov til:

Dele — kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle.

Bearbeide — remixe, endre, og bygge videre på materialet til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle.

Lisensgiver kan ikke kalle tilbake disse frihetene så lenge du respekterer disse lisensvilkårene.

På følgende vilkår:

Navngivelse - Du må oppgi korrekt kreditering, oppgi en lenke til lisensen, og indikere om endringer er blitt gjort. Du kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller deg eller din bruk av verket.

Ingen ytterligere begrensninger - Du kan ikke gjøre

bruk av juridiske betingelser eller teknologiske tiltak som lovmessig hindrer andre i å gjøre noe som lisensen tillater.

Notiser:

Du trenger ikke å rette deg etter lisensen for de deler av materialet som er falt i det fri eller der bruken er tillatt av etter låne-reglene i åndsverkloven eller annen gjeldende rett.

Ingen garantier er gitt. Lisensen gir deg ikke nødvendigvis alle de tillatelse som er nødvendig for din tiltenkte bruk. For eksempel kan andre rettigheter, som reklame-, personvern-, eller ideelle rettigheter, sette begrensninger på hvordan du kan bruke materialet.

[Les mer om kreditering på creativecommons.org](https://creativecommons.org)

Forord

Når rapporten for prosjektet som har evaluert tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus nå foreligger, er det et resultat av svært mange menneskers innsats. Forskerne som har sine navn på rapporten ønsket fra starten av prosjektet at man skulle få anledning til å komme i god dialog med ansatte og ledere på Statens barnehus for på den måten å sikre at prosjektet kunne adressere opplevde utfordringer, men også få et innblikk i innsatsen som blir lagt ned. Vi er glade for å si at vi har opplevd å bli invitert inn, og tatt imot, av barnehusene og at dette har innebåret stor hjelp til prosjektet. Selv de vanskelige forhandlingene om innenfraperspektiv og utenfraperspektiv som slike forskningsdesign involverer har vi kunnet gjennomføre på svært konstruktive måter. Dette skyldes ikke minst at ledere og ansatte ved barnehusene helt fra starten var tydelige på at de ønsket evaluering velkommen, samtidig som noen fryktet at rapporten kanskje ville bli «trist lesing». Nå som rapporten foreligger mener vi at den balanserer anerkjennelsen av det arbeidet som gjøres i dag opp mot behovet for videre opprustning av innsatsen for særlig sårbare voksne som stilles overfor straffesakskjeden i Norge, og vi mener ikke at dette er trist lesing selv om det er tydelig behov for innsats på flere områder. Også de voksne som fortalte oss om sine erfaringer med å gjennomgå tilrettelagte avhør på barnehuset har bidratt til å avdekke disse behovene, noen ganger sammen med pårørende eller støttepersoner. Vi vil her benytte anledningen til å takke alle våre informanter for at de har villet hjelpe oss i prosjektet. En særlig takk går til nettverksgruppen for særlig sårbare voksne hvor flere medlemmer har bistått i rekruttering av informanter, til arbeidsgruppen som brukte tid på å kvalitetssikre spørreskjemaet i delstudie 1, og til politiadvokat Rita Parnas for innblikk i påtalemyndighetenes arbeid, og for hjelp til utforming og kritisk gjennomlesing av tekst til vignetteeksperimentet. Dette var svært viktig for å få inn de svarene vi trengte. Vi vil også takke våre kolleger Shahrzad Arfa og Erik Søndena som bidro til prosjektet i dets tidlige fase. Endelig vil vi takke Politidirektoratet (POD) for tilliten vi har blitt vist ved å bli tildelt dette forskningsoppdraget, og her særlig Anne Siv Åvitsland som har vært vår kontaktperson hos POD gjennom hele prosjektet.

Trondheim 18. mars 2025

Patrick Kermit
prosjektleder

Rebekka Bruteig
prosjektkoordinator

Innhold

Forord	3
Innhold	4
Sammendrag	7
1. Innledning og bakgrunn	12
Lovgrunnlaget for tilrettelagte avhør av særlig sårbare voksne	14
Statens barnehus og særlig sårbare voksne	16
<i>Et historisk tilbakeblikk og veien frem til lovendringen</i>	16
Avhørsmetoder	18
Barnehusene i Norge	20
<i>Organisering – to spor</i>	21
<i>Strafferettssporet og rettsmedisinske undersøkelser</i>	22
<i>Oppfølgingssporet og helse- og sosialfaglig oppfølging</i>	23
<i>Barnehusenes fysiske utforming</i>	23
<i>Samarbeid med andre instanser</i>	24
<i>TryggEst</i>	24
<i>Informasjons- og utadrettet arbeid</i>	25
Utfordringer knyttet til å gjenkjenne og vurdere «sårbarhet»	26
<i>Funksjonshemming versus funksjonsnedsettelse</i>	27
<i>Diagnosens funksjoner og noen kritiske innvendinger mot disse</i>	30
<i>«Annen funksjonsnedsettelse» og ulike former for risikoutsatthet</i>	35
<i>Å være sårbar eller å bli gjort sårbar?</i>	36
<i>Bestemmelser av særlig relevans: FNs konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter</i>	39
Nyere norsk forskning relevant for Statens barnehus og særlig sårbare voksne	40
Problemstillinger for studien og oppbygningen av delstudiene 1-3	43
<i>Avgrensninger og avklaringer</i>	44

2. Undersøkelser av tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus	45
Metoder	46
<i>Dialog med aktører på feltet gjennom prosjektperioden</i>	<i>46</i>
<i>Kartleggingsundersøkelsen.....</i>	<i>47</i>
<i>Intervjuer med ansatte og ledere</i>	<i>49</i>
<i>Forskningsetiske forhold.....</i>	<i>51</i>
Barnehusenes virksomhet knyttet til særlig sårbare voksne,	
funn fra delstudie 1	51
<i>Hvem er målgruppen «særlig sårbare voksne»?.....</i>	<i>52</i>
<i>Kompetanse og samarbeid</i>	<i>59</i>
<i>Gjennomføring av avhør.....</i>	<i>64</i>
<i>Medisinske tilbud og undersøkelser.....</i>	<i>72</i>
<i>Lov og regelverk</i>	<i>75</i>
<i>Andre tilbud for særlig sårbare voksne ved Statens barnehus.....</i>	<i>76</i>
<i>Opplevde utfordringer og veien videre</i>	<i>78</i>
Oppsummering.....	79
3. Hvem regnes som «særlig sårbare voksne»? Påtalejuristers	
 vurderinger i et vignetteksperiment	81
Undersøkelsesdesign og data.....	83
Dataanalyse.....	88
Resultater fra delstudie 2.....	89
<i>Deltakernes kommentarer.....</i>	<i>91</i>
Diskusjon	93
Oppsummering	95
4. Særlig sårbare voksnes erfaringer med Statens barnehus og	
 tilrettelagte avhør	97
Metode og forskningsetiske hensyn	97
Informantene	99
Særlig sårbare voksnes erfaringer med tilrettelagte avhør og Statens barnehus,	
funn fra delstudie 3	101
<i>Praktiske sider ved avhør på barnehuset.....</i>	<i>101</i>
<i>Kommunikasjon.....</i>	<i>103</i>
<i>Avhørsrommet og avhørssituasjonen.....</i>	<i>105</i>
<i>Lese gjennom avhøret.....</i>	<i>107</i>
<i>Etter avhøret.....</i>	<i>107</i>
<i>Betegnelsen «barnehus»</i>	<i>109</i>
Oppsummering.....	110

5. Diskusjon og tilrådninger: Statens barnehus og straffesakskjedens ansvar for tjenestene til særlig sårbare voksne	112
Delstudie 1 - Undersøkelser av tilbudet til særlig sårbare voksne	
ved Statens barnehus	113
<i>Medisinske og odontologiske undersøkelser og oppfølging, herunder kartlegging.....</i>	<i>113</i>
<i>Regelverket og behov for endringer.....</i>	<i>113</i>
<i>Organiseringen av tilbudet til særlig sårbare voksne, herunder forebygging og samarbeid med andre instanser.....</i>	<i>114</i>
<i>Kompetanse på særlig sårbare voksne på barnehusene.....</i>	<i>115</i>
<i>Potensial for, og utfordringer med, å forbedre tjenestene til særlig sårbare voksne</i>	<i>115</i>
Delstudie 2 - Hvem regnes som «særlig sårbare voksne»? Påtalejuristers vurderinger i et vignetteeksperiment	115
<i>Diagnose pluss tydelige tegn på sårbarhet – sikreste vei inn</i>	<i>115</i>
Delstudie 3 - Særlig sårbare voksnes erfaringer med Statens barnehus og tilrettelagte avhør	116
<i>Erfaringer med å bli ivaretatt i en krevende situasjon, og å få oppfølging ved behov</i>	<i>116</i>
<i>Retten til å ha en støtte i avhøret.....</i>	<i>117</i>
Behov for en opprustning av tilbudet til særlig sårbare voksne	118
<i>En klarere administrativ og organisatorisk deling mellom barn og voksne?</i>	<i>119</i>
<i>Behov for flere ressurser til voksne? Også for utadrettet virksomhet og samarbeid</i>	<i>120</i>
<i>Kompetanse</i>	<i>121</i>
<i>Navnet «Statens Barnehus»</i>	<i>121</i>
<i>Forsterket oppmerksomhet om sårbarhet og risiko – mindre fokus på diagnoser.....</i>	<i>122</i>
Oppsummering av tilrådninger	124
Begrensinger ved prosjektet og videre forskning.....	125
6. Referanser	127
7. Vedlegg	131

Sammendrag

Denne rapporten er sluttresultatet av en evaluering av Statens barnehus sitt tilbud til særlig sårbare voksne som har gått fra 2023-2025. Evalueringen er gjort på oppdrag for Politidirektoratet. NTNU Samfunnsforskning AS har gjennomført prosjektet i samarbeid med Fafo Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning, NTNU Institutt for psykisk helse, UiO Institutt for kriminologi og rettssosiologi, og Robert Envik fra Domstolsadministrasjonen.

Statens barnehus er etablert for at «barn og særlig sårbare grupper som kan ha vært utsatt for vold og seksuelle overgrep, og hvor forholdet er anmeldt til politiet, ikke blir utsatt for unødige belastninger i forbindelse med politiavhøret og får god og koordinert oppfølging» (Politidirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet, 2016). Det er totalt 12 barnehus i Norge, ett i hvert politidistrikt. Ved barnehusene gjøres det tilrettelagte avhør av voksne med utviklingshemming eller andre funksjonsnedsettelse som gir behov for tilrettelagt avhør. I lovverket gjelder det personer med status som fornærmet eller vitne, i saker om vold og overgrep. Statens barnehus har en sentral fysisk lokasjon i hver av politidistriktene, i tillegg har noen underavdelinger eller er delt på flere lokasjoner, slik som i Finnmark. Statens barnehus er et kompetansehus med ansatte med ulike helse- og sosialfaglige bakgrunner. Ved gjennomføring av tilrettelagte avhør samarbeider de med andre relevante aktører, som etterforskere og jurister fra politiet. Statens barnehus har et særlig ansvar for å følge opp særlig sårbare voksne som har vært i tilrettelagte avhør, for å sikre at de får nødvendig oppfølging. Dette kan handle om både fysisk og psykisk helse, og annen sosialfaglig oppfølging. Statens barnehus jobber altså i to spor, straffesakssporet og oppfølgingssporet (Bakketeig et al., 2021).

Manglende forskning på, og kunnskap om, hvordan ivaretagelsen av målgruppen «særlig sårbare voksne» ved Statens barnehus foregår, var bakgrunnen for utlysningen av en evaluering fra Politidirektoratet. Tidligere er det gjennomført en evaluering av Statens barnehus som gjelder barn og ungdom (Bakketeig et al., 2021).

Denne evalueringen svarer på tre overordnede problemstillinger, og er organisert i tre delstudier:

- 1) Hvordan organiseres barnehusenes arbeid med, og ivaretagelse av, særlig sårbare voksne? (Delstudie 1)
- 2) Hvordan vurderer politiets jurister spørsmålet om hvem som faller inn under termen særlig sårbare voksne? (Delstudie 2)
- 3) Hvilke erfaringer har sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene, og deres pårørende, med barnehusets tjenester? (Delstudie 3)

For å svare på problemstilling én har vi kartlagt barnehusenes virksomhet gjennom en spørreundersøkelse som gikk til alle barnehus, og intervjuer med ansatte og ledere ved seks av barnehusene. Det er gjennomført en kvantitativ undersøkelse, en vignettstudie, for å undersøke problemstilling to: «Hvordan vurderer politiets jurister spørsmålet om hvem som faller inn under termen særlig sårbare voksne?». Denne spørreundersøkelsen ble sendt ut til politijurister. Til slutt er det gjennomført intervjuer med voksne som selv har vært i tilrettelagte avhør hos Statens barnehus, for å undersøke problemstilling tre.

Tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus

Det overordnede bildet fra denne evalueringen er at Statens barnehusene er et viktig tilbud for særlig sårbare voksne i de tilfeller disse har vært utsatt for vold eller overgrep eller har vært vitne til tilsvarende handlinger. Dette forutsetter at gruppen særlig sårbare voksne blir identifisert av politi og påtalemyndighet slik at tilrettelagte avhør blir gjennomført. Videre kommer korte oppsummeringer av funnene fra hver av delstudiene.

Delstudie 1: Statens barnehus har bygget seg opp en særegen kompetanse når det gjelder å både være innenfor et straffesaksspor og et oppfølgingsspor. De bistår med sin helse- og sosialfaglige kompetanse, slik at man får gjort gode tilrettelegginger av avhør, og gjør individuelle tilpasninger av oppfølgingen i etterkant av avhør. Samtidig ser vi utfordringer i arbeidet. Det som har vært mest åpenbart har vært mangelen på tilbud om klinisk rettsmedisinske, medisinske, og odontologiske undersøkelser for særlig sårbare voksne ved barnehusene. Det er barneleger som er tilknyttet barnehusene, og de tar ikke undersøkelser av voksne.

Videre finner vi at målgruppen er mangfoldig, men at det primært er voksne med utviklingshemming som blir berammet tilrettelagt avhør ved Statens barnehus. Det

er en oppfatning blant ansatte ved barnehusene at ikke alle blir fanget opp som særlig sårbare, som burde ha blitt det. Barnehusenes kompetanse blir også benyttet for å støtte politiet i avhør av mistenkte.

Vi ser også at det er en overvekt av kompetanse på å jobbe med barn på barnehusene, og liten grad på det å jobbe med voksne med funksjonsnedsettelse, som for eksempel utviklingshemming. Det kan være fare for at man overfører hvordan man jobber med barn, over til hvordan man møter de voksne. Den voksne målgruppen på barnehusene er det generelt færre av enn barn, og beskrives i tilfeller som «glemt» eller til ikke å være hovedmålgruppen. Med få saker er det vanskelig å bygge opp denne kompetansen.

Med tanke på oppfølging etter avhør, møter barnehusene noen utfordringer i samarbeidet med tjenesteapparatet i hjemkommunene til særlig sårbare voksne. Både mangel på tilbud og forankring i kommunene, og at personene selv ikke ønsker oppfølging, er del av utfordringen. Samarbeid med og hjelp fra DPS har også vært beskrevet som mangelfull.

Siden det generelt er så få saker med særlig sårbare voksne har vi ikke grunnlag for å si at innsatsen knyttet til straffesakssporet tar ressurser fra oppfølgingssporet, slik Bakketeig et al. (2021) fant at var tilfellet for barn. Dette må vi også holde sammen med det vi ser som klare mangler med tanke på medisinske og odontologiske undersøkelser, samt utfordringer med å sikre at målgruppen får oppfølgingen de trenger i kommuner og spesialisthelsetjenester, etter å være utsatt for vold og overgrep.

Delstudie 2: Gjennom et vignetteksperiment har vi undersøkt politijurister sine profesjonelle og skjønnsmessige vurderinger av hvem som anses som «særlig sårbar», med behov for tilrettelagt avhør ved Statens barnehus. I saker der særlig sårbare voksne er fornærmede eller vitner, er påtalejuristenes rolle avgjørende for om reglene for tilrettelagt avhør kommer til anvendelse. Det lot seg ikke bekrefte at diagnosen «psykisk utviklingshemming» entydig sikret at en voksen ble referert til barnehuset, men det var likevel tydelig at denne diagnosen i høy grad fungerer som den viktigste døråpneren. Dette gjaldt særlig når diagnosen ble fulgt av tydelige markører for sårbarhet. En tydelig angivelse av «kognitiv funksjonsnedsettelse som følge av tidligere rusavhengighet» var ikke noe som gjorde det like sannsynlig at man ville få et tilrettelagt avhør. Særlig gjaldt dette dersom den øvrige beskrivelsen ikke hadde tydelige markører for sårbarhet. Selv om vi må behandle disse funnene varsomt er de med på å forsterke et inntrykk om at veien til barnehuset er lengere for de som er i kategorien «andre

funksjonsnedsettelse» enn der det fanges opp at det foreligger en diagnose som sier «psykisk utviklingshemming».

Delstudie 3: Voksne som selv har erfaring med å bli avhørt ved Statens barnehus forteller i stor grad om positive opplevelser. Vi må ta forbehold om at vi ikke har grunnlag for å generalisere, siden vi har få informanter (seks stykker). Det informantene beskriver i positive ordelag er: hvordan de ble møtt av ansatte på barnehuset, pauser på avhørsdagen og at det var en kontakt og i noen tilfeller lengre oppfølging i etterkant av avhør. De beskriver en følelse av trygghet når de var på barnehuset og under selve avhøret. Vi stiller imidlertid spørsmål ved om det i praksis gis mulighet for disse personene å ha med seg en støtteperson inn i avhør. Ingen av våre informanter har hatt med seg en støtteperson i avhørsrommet.

Oppsummering av tilrådninger fra evalueringen

Basert på funnene som beskrives i denne rapporten, er dette våre tilrådninger:

- Vi anbefaler at det bør være et tydeligere organisatorisk og administrativt skille mellom tilbudet til barn og særlig sårbare voksne innen rammen av virksomheten på Statens barnehus.
- Vi anbefaler satsing på oppbygging av større faglige ressurser og kompetanse på særlig sårbare voksne, herunder rekruttering av medarbeidere som har sin primære kompetanse på særlig sårbare voksne, slik som for eksempel vernepleiere.
- Vi anbefaler at barnehusene prioriterer sitt mandat til å drive utadrettet samarbeid med instanser som er relevante for målgruppen særlig sårbare voksne, samt at politiet også i større grad benytter barnehusets faglige ressurser også før beslutninger om tilrettelagt avhør treffes. Dette gjelder også saker der den særlig sårbare voksne er mistenkt.
- Vi anbefaler at det må sikres at medisinske undersøkelser, klinisk rettsmedisinske undersøkelser og odontologiske undersøkelser tilbys særlig sårbare voksne på en måte som er likeverdig tilbudene til øvrig befolkning.
- Vi anbefaler at man i de praktiske vurderingene av hvem som faller under termen «særlig sårbar voksen» flytter fokus fra diagnoser og over på vurderinger av risikoutsatthet og potensiell sårbarhet, også potensiell sårbarhet i møte med straffesakskjeden selv.
- Vi anbefaler at navnet Statens barnehus endres for å inkludere særlig sårbare voksne.

I tillegg er det slik at vi ser for oss at en satsing på selvstendig oppbygging av faglighet knyttet til særlig sårbare voksne vil kunne katalysere positive effekter både på kvaliteten av tilretteleggingen og oppfølgingen. Spørsmålsstillinger knyttet til alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), følgesperson under avhør og samtykkekompetanse er eksempler på tema som bør gjøres til gjenstand for et faglig fokus som kan lede til kvalitativt forbedrede tilbud. Tilsvarende vil en slik faglig opprustning medføre at oppfølgingen av særlig sårbare voksne både kan bli bedre organisert og mer tilpasset den enkeltes behov. Her er det å sikre forsvarlig psykisk helsehjelp et område som krever særlig oppmerksomhet.

1. Innledning og bakgrunn

Formålet med evalueringen av tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus har vært å undersøke hvordan «særlig sårbare voksne» blir ivaretatt i forbindelse med tilrettelagte avhør på Statens barnehus, hvem som blir definert inn i denne målgruppen av påtalemyndighetene, og hvordan voksne selv har opplevd å være hos Statens barnehus i forbindelse med avhør. Målgruppen «særlig sårbare voksne» er definert som voksne med «psykisk utviklingshemming eller andre funksjonsnedsettelse som gir tilsvarende behov for tilrettelagte avhør», jf. straffeprosessloven (strpl.) § 239. Personer med status som fornærmet eller vitne i saker om vold og overgrep, som blir definert inn i denne målgruppen, skal i tilrettelagte avhør hos Statens barnehus. En diskusjon rundt begrepene «sårbar» og «særlig sårbare voksne» er viet plass senere i dette kapittelet.

Det har vært behov for mer kunnskap om hvordan voksne med utviklingshemming eller lignende funksjonsnedsettelse møter og blir ivaretatt av politi og rettsvesen. Det ble gjennomført en evaluering i 2021 av Statens barnehus (Bakketeig et al., 2021), som tok for seg ivaretagelsen av barn og ungdom, men målgruppen særlig sårbare voksne var ikke en del av evalueringens fokusområde. Det har derfor vært viktig å også få en undersøkelse av tilbudet til særlig sårbare voksne. Tidligere studier indikerer at det kanskje ikke er alle som bør få tilrettelagt avhør som faktisk får tilbud om dette. Dermed er det en del av denne studien å undersøke hvordan politijurister vurderer hvem som inngår i denne gruppen. Vi vet lite om hvordan voksne som får tilrettelagte avhør opplever dette, så å undersøke erfaringene til de voksne som har vært hos Statens barnehus for tilrettelagte avhør har vært særlig viktig.

Evalueringen har vært gjennomført på oppdrag fra Politidirektoratet, og prosjektet har gått fra høsten 2023 til våren 2025. Rapporten markerer slutten på evalueringen, og inneholder funnene som er gjort i prosjektperioden og analysene av disse. Resultatene blir diskutert i en samlet diskusjon avslutningsvis, og basert på denne kommer vi med anbefalinger for videre arbeid på feltet.

Gjennom ulike kvantitative og kvalitative metoder har vi undersøkt tre overordnede problemstillinger, som er formulert på følgende måte:

1. Hvordan organiseres barnehusenes arbeid med, og ivaretagelse av, særlig sårbare voksne?
2. Hvordan vurderer politiets jurister spørsmålet om hvem som faller inn under termen særlig sårbare voksne?
3. Hvilke erfaringer har særlig sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene, og deres pårørende, med barnehusets tjenester?

Disse tre problemstillingene ble konkretisert i tre delstudier, som vi beskriver nærmere i slutten av dette kapittelet. Funnene fra de tre delstudiene blir presentert i hver sine kapitler, kapittel 2 til 4.

I kapittel 2 presenteres funn fra delstudie 1. Datagrunnlaget er en spørreundersøkelse til barnehusene og intervjuer med ansatte og ledere ved Statens barnehus. I kapittelet beskriver vi erfaringer med hvem som er i målgruppen i praksis, og hvilke refleksjoner ansatte og ledere ved barnehusene har rundt det. Videre hvordan de jobber med å ta imot og følge opp særlig sårbare voksne i forbindelse med avhør og oppfølging. Opplevelser av samarbeid i og utenfor politiet, om lovverk og retningslinjer, hvilken kompetanse som kreves for å jobbe med målgruppen og utfordringer barnehusene har fremover er tema som blir belyst i dette kapittelet.

I kapittel 3 presenteres delstudie 2, og omhandler politijurister sine vurderinger av hvem som faller inn under termen «særlig sårbare voksne». Det handler om veien til barnehuset; hvem som blir vist videre til tilrettelagte avhør i stedet for ordinære politiavhør. For å undersøke dette er det gjennomført en spørreundersøkelse i form av et vignetteksperiment, som er en metode som egner seg for å studere holdning og skjønnsmessige vurderinger (Wallander 2012). Denne ble sendt ut nasjonalt til påtalejurister.

I kapittel 4 presenteres delstudie 3. Der er fokuset på de voksne som har vært i tilrettelagte avhør ved Statens barnehus. Datagrunnlaget er intervjuer med personer i målgruppen særlig sårbare voksne som har vært hos Statens barnehus. I kapittelet beskriver vi informantene sine erfaringer med det å være på barnehuset i forbindelse med avhør, og kontakten de har hatt før og i ettertid av selve avhøret.

Til slutt, i kapittel 5, diskuteres funnene på tvers av delstudiene. Her gir vi noen anbefalinger for videre arbeid på feltet.

I det som følger i dette kapittelet gjennomgår vi de lover og reguleringer som styrer virksomheten til Statens barnehus. Deretter presenterer vi kort Statens barnehus sin historikk, og dagens organisering og sentrale oppgaver og ansvar. Siste del av kapittelet vies til en drøfting av sårbarhetsbegrepet og hva det betyr i dette feltet. I tillegg gjøres det kort rede for nylig norsk forskning med relevans for forskningsprosjektet som presenteres i denne rapporten.

Lovgrunnlaget for tilrettelagte avhør av særlig sårbare voksne

Tilrettelagte avhør av særlig sårbare voksne omhandler de som har vært utsatt for vold eller overgrep, eller har vært vitne til tilsvarende handlinger. Riksadvokaten har i retningslinjene uttalt at «formålet med de tilrettelagte avhørene – som med all etterforskning – er å skaffe til veie nødvendige opplysninger som kan kaste lys over spørsmålet om det er begått en straffbar handling, hvem som eventuelt har begått den og om vedkommende i så fall kan straffes» (Riksadvokaten, 2015, s. 1, RA-2015-483). Tilrettelagte avhør for gruppen særlig sårbare voksne gjennomføres ved Statens barnehus.

Hjemmel for tilrettelagte avhør følger som nevnt av strpl. § 239 (straffeprosessloven, 1981) hvor det heter at «Tilrettelagt avhør skal benyttes ved avhør av vitner med psykisk utviklingshemning eller annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør i sak om overtredelse av straffeloven kapittel 26, §§ 273, 275, 282 eller 284», jf. tredje ledd (straffeloven, 2005). Bestemmelsen pålegger med andre ord at det gjennomføres tilrettelagt avhør dersom saken gjelder seksuallovbrudd, kjønnslemlestelse, mishandling i nære relasjoner, drap eller kroppsskade.

Hvilken personkrets dette gjelder er for det første personer med diagnose utviklingshemming. Når det gjelder «annen funksjonsnedsettelse» må det foretas en nærmere vurdering av vitnets kognitive funksjonsevne. Det avgjørende er at vitnet har samme behov for tilrettelagt avhør som psykisk utviklingshemmede, jf. RA-2015-483 pkt. 5. I forarbeidene omtales personkretsen på følgende måte: «psykisk utviklingshemmede og andre særlig sårbare voksne med kognitiv svikt», jf. Prop. 112 L (2014-2015) side 67 (Justis- og beredskapsdepartementet, 2015b). Der det er tvil om vitnets kognitive funksjon skal det gjennomføres tilrettelagt avhør, jf. forarbeidene side 107.

Tilsvarende kan «tilrettelagt avhør også benyttes ved avhør av vitner med psykisk utviklingshemning eller annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør i saker om andre straffbare forhold når hensynet til sakens opplysning eller hensynet til vitnet tilsier det» jf. strpl. § 239 fjerde ledd. Hva som er «andre straffbare forhold» er omtalt i forarbeidene som mindre alvorlige straffbare handlinger enn de som er nevnt i tredje ledd. Dette kan eksempelvis gjelde kroppskrenkelse, jf. straffeloven (strl.) § 271, av særlig sårbar vitne. Det er understreket at er det tvil om dette kan gjelde mishandling i nære relasjoner så skal tilrettelagt avhør gjennomføres, jf. Prop. 112 L (2024-2015) side 108.

Forskrift om tilrettelagte avhør (FOR-2015-09-24-1098) presiserer strpl. § 239, men anvender et annet begrep ved omtale av personkretsen. I forskriftens § 2 heter det at formålet med tilrettelagte avhør skal sikre at «etterforskningen og straffeforfølgningen i saker der vitnet er barn eller en særlig sårbar voksen gjennomføres på en måte som tar hensyn til vitnets sårbarhet. Både vitnets og siktedes rettssikkerhet skal ivaretas». Det er strpl. § 239 som angir personkretsen, jf. «psykisk utviklingshemning og annen funksjonsnedsettelse». Men forskriftens bruk av begrepet særlig sårbar voksen samsvarer imidlertid med Riksadvokatens direktiv og retningslinje for hvordan politi og påtalemyndighet skal forholde seg til forskriften, se RA-2015-483 pkt. 6. I det følgende legger vi i denne rapporten i tillegg til overnevnte Riksadvokatens retningslinje til grunn for bruk av begrepet «særlig sårbar voksen».

Gjennomføring av tilrettelagte avhør

Hovedregel for gjennomføring av tilrettelagte avhør fastsetter at disse skal gjennomføres på Statens barnehus, jf. strpl. § 239 bokstav f. Det er en forutsetning for god samhandling at alle aktører er fysisk til stede ved avhøret.

Det er påtalejuristen hos politiet som har det formelle ansvaret for gjennomføringen av tilrettelagte avhør, og de formelle prosedyrene er like for barn og særlig sårbare voksne. Selve avhøret gjennomføres av en politietterforsker. Forskriften spesifiserer at avhørsleder (påtalejuristen) og etterforsker skal ha tilleggsutdannelse i henholdsvis avhørsledelse og den avhørsmetoden som benyttes, jf. strpl. § 239 bokstav d og forskriften § 9.

Hvilke metoder som skal anvendes sier loven ikke noe om. Det er gode erfaringer med bruk av sekvensielt avhør, noe som er godt utprøvd under avhør av førskolebarn, psykisk utviklingshemmede og andre med funksjonsnedsettelser, se forarbeidene pkt. 7.4.

Hvordan det tilrettelagte avhøret skal gjennomføres følger av forskrift om tilrettelagte avhør. Dette omhandler blant annet krav til for- og etterarbeid, jf. § 5., gjennomføring av et *samrådsmøte* fysisk eller som telefon- eller videomøte, jf. § 7, og krav om formøte jf. § 8. Det er mulig å gjennomføre tilrettelagt avhør uten formøte dersom hensynet til vitnet tilsier dette, jf. § 8 siste ledd. På samrådsmøtet deltar en ansatt på barnehuset sammen med etterforsker og avhørsleder. I tillegg skal eventuelle verger og bistandsadvokat få mulighet til å delta. I ettermøtene kan blant annet også omsorgstjenesten delta jf. § 12 tredje ledd. Det er gjerne de samme aktørene som deltar på formøte og ettermøte som deltar på samrådsmøtene. Etter at politiet i 2015 fikk ansvaret for tilrettelagte avhør er det ikke vanlig at forsvarer er til stede ved første gangs avhør.

Krav til selve gjennomføringen av avhøret følger av forskriften § 9. I tillegg til at avhøret foretas på et eget rom som er tilrettelagt for opptak av video og utstyrt slik at det som foregår kan sees og høres via lyd og bildeoverføring i et tilstøtende rom, skal anerkjente avhørmetoder anvendes. Hvem som kan følge tilrettelagte avhør følger av strpl. § 239 bokstav d. Det er imidlertid forskriften som nærmere regulerer hvem som kan eller skal være til stede i avhørsrommet jf. § 9 tredje ledd.

Statens barnehus og særlig sårbare voksne

I boken «Avhør av barn og særlig sårbare voksne i straffesaker» presenterer Anne Lise Rønneberg (2023) både de reguleringer og ordninger som gjelder for tilrettelagte avhør ved Statens Barnehus i dag, samt en historisk gjennomgang av utviklingen som har ledet frem til disse. Rønneberg deler sin fremstilling i to og presenterer 1) gjeldende regulering og utviklingen av de juridiske bestemmelsene som har ført frem til dagens regulering, og 2) dagens oppbygging og utvikling av barnehuset som institusjon *hver for seg*. Dette er et fremstillingsmessig godt grep, og siden avsnittene som følger her lener seg tungt på Rønnebergs grundige arbeid, følger vi hennes disposisjon og starter med det regulatoriske rammeverket for tilrettelagte avhør av barn og særlig sårbare voksne før vi omtaler utviklingen av, og virksomheten til, dagens barnehus.

Et historisk tilbakeblikk og veien frem til lovendringen

Rønneberg fremhever året 1926 som et tidsskille hvor man får de første bestemmelsene om dommeravhør av barn. I den norske straffeprosessloven fra 1887 fantes det ikke noe skille mellom barn og voksne. Barn ble dermed forventet å vitne på samme premisser som voksne, noe mange så på som urimelig. Særlig i saker som

dreide seg om seksuelle overgrep kunne det å vitne om egne opplevelser representere en stor belastning for et barn som måtte stå ansikt til ansikt med voksne aktører hos politiet eller i en rettssal (Rønneberg, 2023, s. 24). Dommeravhør innebar at en dommer avhørte barnet alene og skrev ned barnets forklaring for at denne siden skulle kunne leses opp i retten uten at barnet trengte å være til stede. Dommeren kunne også gjøre skriftlige tilleggsvurderinger av barnet, knyttet til barnets opptreden og fremferd i situasjonen. Ordningen med dommeravhør ble videreført i straffeprosessloven som trådte i kraft i 1986 og varte ved frem til 2015.

Fra 1990-tallet gjennomgikk dommeravhørene en utvikling ved at det etter hvert ble brakt inn barnefaglig kompetanse som bisto dommeren, avhørene ble tatt opp med lyd og bilde og avhørene foregikk i rom som var tilrettelagt for barn, først på politihusene og etter hvert på barnehusene. Ordningen med dommeravhør var gjenstand for en tiltagende kritisk diskusjon: Dommeres mangel på barnefaglig kompetanse var en utfordring som både dommere selv og andre anførte (Rønneberg, 2023, s. 24), i tillegg så flere behovet for en ordning som ivaretok barnets beste i en bredere forstand enn kun det rent avhørmessige.

Et utvalg under ledelse av politimester Ole Sæverud ble oppnevnt i 2010 og fikk i oppgave å vurdere behovet for endringer av ordningen med dommeravhør. Utvalget avga sin rapport i 2012. Utvalgets viktigste tilrådning var avvikling av dommeravhør og at ansvaret for avhør av barn og særlig sårbare voksne i saker som omhandlet vold og seksuelle overgrep ble lagt til politiet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012).

Etter en bred høringsrunde ble Prop. 112 L (2014-2015) lagt frem for Stortinget og fulgt opp av justiskomiteen i Innst. 347 L (2014-2015). Sæverudutvalgets tilrådning om overføring av ansvar for tilrettelagte avhør ble tatt til følge i lovendringene foretatt i 2015 i Straffeprosesslovens paragraf 239 og paragrafene 239a-f. Med disse lovendringene ble også prinsippet at tilrettelagte avhør i all hovedsak skal foretas på Statens barnehus knesatt. Hovedbegrunnelsen for tilrettelagte avhør er den samme som ved dommeravhørene: at man skal ta hensyn til vitnets sårbarhet og at vitnet eller den fornærmede ikke selv trenger å gjenta vitnemålet sitt i retten dersom saken kommer dit.

Justisdepartementets forskrift om tilrettelagte avhør (avhørsforskriften) fulgte lovendringene i straffeprosessloven i 2015 (Justis- og beredskapsdepartementet, 2015a) og gir utfyllende bestemmelser om saksgangen når et barn eller en særlig sårbar voksen gjennomgår et tilrettelagt avhør. Vi går her ikke inn på detaljer i saksgangen da det er redegjort for i disse i det innledende avsnittet over.

Bestemmelsene i strpl. § 239, tredje ledd, gjelder bare barn og voksne som er fornærmede eller vitner i saker som handler om vold eller overgrep. Det vil si at barn eller særlig sårbare voksne som er mistenkte i straffesaker, eller som er involvert i saker som ikke omhandler vold eller overgrep, ikke omfattes av § 239. Imidlertid har Riksadvokaten utgitt retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak (Riksadvokaten, 2023). Formålet med retningslinjene er: «Å sikre etterlevelse av reglene som gjelder for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak, herunder ivaretagelsen av prosessuelle rettigheter», jf. Pkt. 2.1. Retningslinjene åpner for at mistenkte barn og særlig sårbare voksne kan få tilrettelegging som i form og formål kan sammenlignes med tilrettelagte avhør, og oppfordrer til samarbeid med barnehusene og til at kompetansen på barnehusene brukes.

Avhørsmetoder

Politiets avhørsmetoder har gjennomgått store endringer de siste tiårene, blant annet på bakgrunn av det kritiske søkelyset som er rettet mot tidligere tiders avhørspraksiser. (Se for eksempel diskusjonen om dette til Olsen et al. 2010 som tar for seg sakene til Fritz Moen.)

Avhørsmetoden som det i dag undervises i på politihøgskolene, og som brukes i politiets daglige arbeid, har akronymet «KREATIV», der bokstavene står for kommunikasjon, rettssikkerhet, etikk, aktiv bevisstgjøring, tillit, informasjon og vitenskapelig forankring (Rønneberg, 2023, s. 112).

Dette regnes som en generell og fleksibel metode som brukes uavhengig av statusen til den som avhøres. Forskrift om tilrettelagte avhør § 4 angir at denne metoden kan benyttes unntaksvis ved tilrettelagte avhør dersom politietterforskeren ikke har tilleggsutdanning i avhørsmetoder for barn og særlig sårbare voksne. Men det er et krav at avhørslederen har kompetanse i kreativ avhørsteknikk.

Anne Lise Rønneberg skriver om avhørsmetodene for barn og særlig sårbare voksne at det skilles mellom barn i skolealder og ungdommer på den ene siden og førskolebarn og særlig sårbare voksne på den andre. Avhørsmetoden for barn i skolealder og ungdommer kalles «Den Dialogiske Samtalemetoden» (forkortet DCM etter sin engelske tittel, Rønneberg, 2023, s. 101) og er utviklet gjennom forskningen

til Kari Trøften Gamst og Åse Langballe og publisert i 2004. Metoden gjennomføres i sju trinn:

1. Forberedelse
2. Kontaktetablering
3. Innledende prosedyrer
4. Introduksjon til temaet
5. Fri fortelling
6. Sondering
7. Avslutning (Rønneberg, 2023, s. 104-5)

Da DCM ble etablert var metoder med observasjon av førskolebarn under avvikling, og allerede Sæverudrapporten foreslo i 2012 at såkalt *sekvensielt avhør* skulle benyttes for førskolebarn. Metoden hadde da vært under utprøving i Bergen og bygget på en amerikansk modell kalt «Extended Forensic Interview» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012, s. 50). Dette er i dag metoden som benyttes ved tilrettelagte avhør av barn i førskolealder og særlig sårbare voksne. Rønneberg omtaler metoden ved å jevnføre hvordan den enkelte sekvens motsvarer trinnene i DCM (Rønneberg, 2023, s. 108).

Forut for selve avhøret må forberedelsene vies ekstra oppmerksomhet slik at avhører, avhørsleder, ansatt ved barnehuset og andre aktører er mest mulig forberedt på hvem de skal møte. Dette gjelder også barnet eller den voksne selv, som helst skal bli forberedt på det å komme til barnehuset og hva som skal skje der. Selve avhøret deles i sekvenser med pauser mellom hver sekvens:

- Sekvens 1 tilsvarer trinn 2 og 3 i DCM: Kontaktetablering og innledende prosedyrer, og skal ikke vare lenger enn en halv time. Deretter er det pause i opp til en time som kan benyttes til lek, adspredelse eller å spise.
- Sekvens 2 tilsvarer trinn 4 og 5 i DCM, hvor barnet eller den voksne inviteres til fri fortelling i opp til 20 minutter, deretter er det en kortere pause hvor aktørene som følger avhøret har anledning til å gi innspill før siste sekvens.
- Sekvens 3 tilsvarer trinn 6 i DCM og skal åpne for sondering i opp til 10 minutter før avhøret avsluttes (Rønneberg, 2023, s. 108-9).

Rønneberg anfører at det ved sekvensielle avhør av barn er viktig at den barnefaglige rådgiveren ved barnehuset aktivt bistår avhører. Hun skriver videre at denne oppgaven også tilfaller den barnefaglige rådgiveren ved avhør av særlig sårbare voksne, men at rådgiveren da skal ha nødvendig kompetanse om den voksne målgruppen. Ved sekvensielle avhør av særlig sårbare voksne kan metoden også brukes mer fleksibelt og skjønnsmessig når det gjelder tidsbruk og pauser (Rønneberg, 2023, s. 111).

Barnehusene i Norge

I 2007 ble de første barnehusene i Norge etablert som et prøveprosjekt. Dette skjedde etter at Justis- og beredskapsdepartementet hadde gitt Politidirektoratet (POD) i oppdrag å etablere barnehus. Etablering skulle skje som et samarbeidsprosjekt mellom tre departementer: Barne- og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet (Politidirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet, 2016, s. 3). Fra 2009 ble ordningen gjort permanent, og man begynte å etablere barnehus over hele landet. Ordningen med barnehus omtales gjerne som en nordisk modell for å ivareta barn som vitner for politi og rettsvesen. Island var først ute med opprettelsen av barnehus i 1999, etterfulgt av Sverige. Etter Norge har Danmark og Finland også etablert barnehus.

I NOVAs evaluering av barnehusene fra 2021 skriver Bakketeig, Stefansen, Andersen og Gundersen følgende om bakgrunnen for opprettelsen:

«Bakgrunnen var en langvarig bekymring for at barn som utsettes for vold og overgrep måtte forholde seg til et fragmentert og uoversiktlig tjenestelandskap. I dette lå en risiko for at barn og pårørende ble påført ekstra belastninger i en allerede vanskelig situasjon. Det var behov for å bedre samhandlingen mellom tjenestene for å sikre et mer koordinert, enhetlig og likeverdig tilbud til barn og unge som var utsatt for vold og overgrep. Man håpet også at barnehusene ville bidra til bedre etterforskning og rettsprosesser.» (Bakketeig et al., 2021 s. 24)

Bakketeig et al. presiserer at deres evaluering har hovedfokus på barn, så utelatelsen av begrepet «særlig sårbare voksne» i sitatet over betyr ikke at denne gruppen ikke har blitt omfattet med samme type bekymringer som de som har omfattet barn. Imidlertid påpeker alle tilgjengelige kilder at gruppen særlig sårbare voksne som har

gjennomgått eller gjennomgår avhør under tidligere ordninger eller dagens ordning blir liten sammenlignet med barn. Som det er skrevet over er det i dag et krav av særlig sårbare voksne skal få samme typer tjenester ved barnehusene som barn, og at de skal gjennomgå tilrettelagte avhør på samme måte som barn. Tidligere var dette ikke like tydelig. Ved endringslov til straffeprosessloven 2008 ble det presisert at «et vitne med psykisk utviklingshemming eller tilsvarende funksjonssvikt» skulle ha samme adgang til dommeravhør som barn (Endringslov til straffeprosessloven, 2008). På dette tidspunktet ble dommeravhørene av barn i økende grad gjennomført på barnehusene etter hvert som disse ble etablert, men vi kjenner ikke til kilder som entydig fastslår at dommeravhørene av utviklingshemmede like konsekvent ble referert til barnehusene. Gitt at kildene er samstemte når det gjelder å fastslå at antallet saker med voksne alltid har vært lavt (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012; Rønneberg, 2023; Olsen et al. 2018), er det ingen særskilt risikabel gjetning at det er utviklingshemmede som aldri kom hverken til dommeravhør eller barnehus, og at dette kanskje fremdeles er tilfelle under dagens ordning.

Organisering – to spor

I dag finnes det barnehus i samtlige politidistrikter, noen med underavdelinger eller såkalte «satellitter» som er opprettet i geografisk vidstrakte distrikter for å lette byrden ved lang reisevei til barnehuset. I Finnmark er det av samme årsak valgt en mer desentral modell (se kapittel 2). Organisatorisk er barnehusene litt ulikt plassert innad i politiet:

«Barnehusene er organisert som egne seksjoner i politiet og er underlagt politimesteren i politidistriktet de er lokalisert i. Innad i politidistriktene er barnehusene tilknyttet ulike enheter, avhengig av det enkelte distrikts organisering. De fleste er plassert i Felles enhet for etterretning og etterforskning eller i Felles enhet for etterretning, forebygging og etterforskning.» (Bakketeig et al., 2021 s. 30)

Selv om barnehusene da sorterer under politiet er det fremdeles de tre departementene som er nevnt over som samarbeider, og følgelig tre ulike direktorater som samlet forvalter barnehusenes mandat og viktigste oppgaver: Politidirektoratet (POD), Helsedirektoratet (Hdir) og Barne, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

Bakketeig et al. beskriver at barnehuset dermed er gitt et «dobbel mandat» (2021 s. 9). Så langt i denne fremstillingen er det fokusert mest på de strafferettslige aspektene ved barnehuset. Dette kaller Bakketeig et al. «strafferettsporet» (s.9). I

tillegg har barnehusene også et helsemessig og sosialt oppfølgingsansvar for barn og særlig sårbare voksne som går utover det rent strafferettslige. Dette kaller Bakketeig et al. «oppfølgingssporet» (s. 9). Betegnelsene på de to sporene gir god oversikt fremstillingsmessig, og vi låner dermed disse her og bruker dem i fortsettelsen. Et slikt tosporet mandat kommer også klart frem i de felles retningslinjene for barnehusene som de tre direktoratene POD; Hdir og Bufdir kom med i 2016. Her heter det at barnehusene skal

«...sikre at barn og andre særlig sårbare grupper som kan ha vært utsatt for vold og seksuelle overgrep, og hvor forholdet er anmeldt til politiet, ikke utsettes for unødige belastninger i forbindelse med politiavhøret og får god og koordinert oppfølging. De særlig sårbare fornærmede og vitner og deres omsorgspersoner skal derfor bli møtt med høy faglig kompetanse i trygge og tilrettelagte omgivelser. Barnehuset samler involvert fagpersonell på ett sted, og bidrar til å redusere behovet for at den særlig sårbare må fortelle sin historie gjentatte ganger. Videre skal barnehuset også bidra til å styrke ivaretagelse av særlig sårbare fornærmede og vitners rettssikkerhet.» (Politidirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet, 2016, s. 7)

Sitatet her angir at barnehuset skal bidra til straffesakskjeden gir et godt tilbud til barn og særlig sårbare voksne, og at dette tilbudets kvalitet også skal bidra til forhøyet rettssikkerhet for gruppene. Videre skal barnehusene også ivareta disse gruppenes behov for oppfølging i den situasjonen de er i. Dette kan være helse- eller sosialfaglig oppfølging eller rådgivning og informasjon mer relatert til saken vitnet er en del av. Når det gjelder helsemessige aspekter går det et skille mellom strafferettssporet og oppfølgingssporet.

Strafferettssporet og rettsmedisinske undersøkelser

Som en del av sin etterforskning kan påtalemyndigheten begjære at det foretas kliniske rettsmedisinske undersøkelser av et barn eller en særlig sårbar voksen. Dette gjøres for å innhente informasjon til bruk i etterforskning som også kan legges frem som bevis ved en eventuell rettssak. Undersøkelsene faller i to kategorier, medisinske og odontologiske, der førstnevnte foretas av leger og sistnevnte av tannleger. Det er helseforetakene som har ansvaret for disse tjenestene og barnehusene er organisert og utstyrt slik at man har egnede undersøkelsesrom og helsepersonell som kommer til barnehusene slik at undersøkelsene kan foretas der. Helsedirektoratet har utarbeidet egne nasjonale faglige råd om medisinske undersøkelser ved Statens barnehus

(Helsedirektoratet, 2019). Disse er ment å skulle omfatte også særlig sårbare voksne, men handler i hovedsak om undersøkelser av barn og unge. Rådene omhandler både rettsmedisinske undersøkelser og øvrige undersøkelser, omtalt i neste avsnitt.

Oppfølgingssporet og helse- og sosialfaglig oppfølging

Felles retningslinjer for Statens barnehus ble utgitt av Politidirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Helsedirektoratet i 2016. Det er barnehusets ansvar å tilrettelegge for at alle fornærmede som er utsatt for vold eller overgrep tilbys medisinsk undersøkelse i Statens barnehus, se retningslinjene side 6. Denne oppfølgingen kan være av medisinsk eller tannhelsemessig art, men det kan også dreie seg om mer sosialfaglig oppfølging eller rådgivning og veiledning. De felles retningslinjene angir at barnehuset kan innkalle til et oppfølgende samrådsmøte, et «Samrådsmøte II» (s. 22) som har som formål å «å sikre videre informasjonsflyt, arbeidsdeling og koordinering. Videre gir [samrådsmøte II] mulighet for evaluering av oppfølging og behandling av den særlig sårbare fornærmede eller vitnet» (s.22). Bakketeig et al. fremhever at den helsemessige oppfølgingen har stor betydning for personer som har vært utsatt for vold eller overgrep. Det handler blant annet om å få hjelp i en situasjon hvor man kan oppleve stor utrygghet når det gjelder egen helsesituasjon (Bakketeig et al., 2021, s.116). Videre kan oppfølgingen omfatte psykologhjelp og kartlegging av traumer som kan legge grunnlag for videre behandling. Psykolog Arvid Kihlidal har de senere årene hatt et samarbeidsprosjekt med barnehusene hvor målet har vært utviklingen av et kartleggingsverktøy for traumekartlegging som kan tas i bruk overfor særlig sårbare voksne (mer om dette i resultatdelen).

Barnehusenes fysiske utforming

Over er det nevnt at barnehusene kan ha fasiliteter som undersøkelsesrom eller rom for tannlegeundersøkelser. De som bare kjenner barnehusene av omtale eller gjennom media ser kanskje for seg et sted med rom som i høy grad er fylt med inventar og leker som man kunne forvente å finne i en barnehage. Dagens barnehus har leker og møbler tilpasset barn, og disse kan tas frem eller fjernes alt etter behovet, men først og fremst er innredningen utformet for at den skal ikke skal være unødig fremmedgjørende. Man har avhørsrom med farger på veggene og møbler som man kunne finne i et kontorlandskap eller et hjem. Som det er nevnt over er rommene utstyr teknisk slik at det som foregår der kan følges fra tilstøtende rom. Endelig har barnehusene kontorer, møterom og fellesarealer for ansatte og aktører som kommer til barnehuset for å gjennomføre avhør eller yte helsetjenester som beskrevet over.

Bortsett fra at noe av det tekniske utstyret i de medisinske undersøkelsesrommene er tilpasset barn, er det dermed ikke slik at særlig sårbare voksne møter et sted som signaliserer at barnehuset primært er for barn.

Samarbeid med andre instanser

Som beskrevet over fastsetter avhørsforskriften at det skal gjennomføres samrådsmøter i forkant av tilrettelagte avhør. Her åpnes det for at ulike aktører kan delta, alt etter hva som anses som hensiktsmessig for at forhold som har betydning for avhøret skal belyses og gjøres kjent. Tilsvarende ligger det også i barnehusets oppfølgingsansvar at samarbeid med andre aktører både er mulig og ønskelig. Når det gjelder barn anfører Bakketeig et al. at det kan være strukturelle utfordringer knyttet til denne typen samarbeid:

«Mange barnehus forholder seg til et stort antall barneverntjenester. For eksempel oppgir ett barnehus å ha 43 kommuner i sitt geografiske nedslagsfelt. Dette tilsier at samarbeidsavtaler kan være viktig. Imidlertid viser våre data at nesten ingen barnehus har samarbeidsavtaler med barneverntjenesten»
(Bakketeig et al., 2021 s.188)

For gruppen særlig sårbare voksne kan det tilsvarende være ulike tjenester i kommunene som er aktuelle, men voksne har ikke et «voksenvern» på linje med «barnevernet», så spørsmålet om hvilke instanser og tjenester som er relevante å trekke inn i samarbeid kan variere fra sak til sak.

TryggEst

Buudir startet i 2018 programmet eller modellen «TryggEst» som et initiativ som sikter mot en mer helhetlig tilnærming til forebygging og håndtering av vold og overgrep mot risikoutsatte voksne (Dahl, 2023). Etter en toårig utprøvningsfase i perioden 2018 til 2020 er TryggEst i dag bygget opp til et program Buudir tilbyr alle landets kommuner. Kommuner som deltar i TryggEst får støtte til å styrke kompetansen til ansatte i kommunen og andre relevante tjenester, slik at de bedre kan identifisere, håndtere og forebygge vold og overgrep. Dette innebære blant annet fokus på støtte, veiledning og kompetanseheving. Videre er TryggEst en modell som skal fremme samarbeid mellom ulike tjenester og sektorer for å sikre en helhetlig tilnærming til forebygging og håndtering av vold og overgrep mot særlig sårbare voksne (Elvegaard et al. 2019; 2020).

Buudir har utviklet en omfattende nettressurs¹ om TryggEst som både inneholder informasjon til kommuner som vil slutte seg til programmet, og informasjon til tjenesteytere eller privatpersoner om hvordan man skal forholde seg dersom man er stilt overfor en situasjon hvor en sårbar voksen er utsatt for vold eller overgrep. Elvegård et al. redegjør for hvordan TryggEst legger til grunn sju grunnprinsipper for programmet:

- 1) Trygghet for den som mottar helse- og omsorgstjenester, uavhengig av hvem som leverer tjenestene,
- 2) beskyttelse for den som har behov for det,
- 3) individuell frihet og innflytelse over eget liv,
- 4) at TryggEst utøves på en måte som skaper tillit,
- 5) at det arbeides for forebygging av vold og overgrep,
- 6) at forholdet mellom tiltak og behov for støtte er proporsjonalt og
- 7) at systemet opererer samordnet og med tverrfaglig innsats. (Elvegård et al., 2020, s.6)

TryggEst koordinerer og representerer dermed tjenester som skal ivareta voksne som er særlig utsatt for risiko i form av vold eller overgrep, og fremstår med det som en høyst relevant samarbeidspartner for barnehusene. På samme måte som barnevernet er TryggEst organisert som et kommunalt ansvar og det er pr i dag et begrenset antall kommuner som er listet som TryggEst-kommuner på nettsidene til Buudir. Den strukturelle utfordringen med samarbeid som Bakketeig et al. viser til overfor når det gjelder barnevernstjenestene og barnehuset, kan dermed tenkes å være en relevant utfordring også for TryggEst.

Informasjons- og utadrettet arbeid

I de felles retningslinjene for barnehusene gis disse stor adgang til informasjons- og utadrettet arbeid:

«Statens barnehus skal koordinere involverte aktører, både før, under og etter avhør. Barnehuset skal utvikle samarbeid til beste for særlig sårbare fornærmede og vitner, samt gi veiledning og formidle kunnskap til samarbeidspartnere og hjelpeapparatet innenfor sitt særskilte kompetanseområde.» (Politidirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet, s.10)

¹ <https://www.buudir.no/vold/tryggest/>

Som nevnt over er det gjennomgående i den tilgjengelige litteraturen at antallet særlig sårbare voksne som kommer til tilrettelagte avhør anses å være lavt. Det er dermed et relevant spørsmål om vekt på informasjonsarbeid om barnehusets tilbud til denne gruppen kan ha betydning for antall anmeldelser av volds- eller overgrepssaker. Olsen et al. (2018 med henvisning til Ergo, 2010, s.62) viser til at Dagbladet i 2010 foretok en gjennomgang som avdekket at norske kommuner bare unntaksvis gikk til politiet ved mistanke om overgrep mot utviklingshemmede. Dette er et område det bare er anekdotisk kunnskap om, men det er på ingen måte dristig å foreslå at barnehusenes utadrettede virksomhet kan ha betydning for at saker anmeldes.

Utfordringer knyttet til å gjenkjenne og vurdere «sårbarhet»

I innledningen har vi beskrevet hvorfor vi bruken termen «særlig sårbare voksne» i denne rapporten. Bruken av termen «særlig sårbar» er lett å spore tilbake til forarbeidene for lovendringen. Prop. 112 L (2014–2015) (Justis- og beredskapsdepartementet, 2015b) og Innst. 347 L (2014-2015) (Justiskomiteen, 2015) bygger på Sæverudutvalgets arbeid og den etterfølgende høringsrunden, og i alle disse tre dokumentene er bruken av termen «særlig sårbare voksne» helt gjennomgående, samtidig som termen «utviklingshemmet» eller «psykisk utviklingshemmet» også brukes en rekke ganger i ulike sammenhenger. Prop. 112 L (2014–2015) angir også at «funksjonsnedsettelse» er valgt som begrep i loven etter påtrykk fra Bufdir som ikke ville ha begrepet «funksjonssvikt» som var brukt i den daværende lovteksten. Bufdir skrev:

«Betegnelsen «svikt» er et negativt individrettet begrep som relaterer seg til en mer stringent medisinsk forståelsesmodell. Betegnelsen «nedsettelse» er et mer nøytralt ord og er det som blant annet brukes i stortingsmeldinger, og lignende.» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2015b, s. 30)

Forholdet mellom «funksjonshemming» og «funksjonsnedsettelse» kommer vi nærmere inn på i det som følger under. I sin kommentar til bestemmelsene skriver Frøberg et al (2023, Karnov Lovkommentar 4 til § 239 3. ledd) at eksempler på slike andre funksjonsnedsettelse kan være «hjerneskade påført for eksempel i en trafikkulykke, demens og ulike typer autisme» (Frøberg et al, 2023, Karnov Lovkommentar 4 til strpl. § 239 3. ledd). Forfatterne legger imidlertid også til grunn at denne bestemmelsen gir et stort rom for skjønnsutøvelse, og skriver at «[p]olitiet må vurdere om funksjonsnedsettelsen er av en slik art at vitnet har samme behov for tilrettelagt avhør som psykisk utviklingshemmede normalt har.» (Frøberg et al, 2023,

Karnov Lovkommentar 4 til § 239 3. ledd) Frøberg et al. (2023) følger så opp disse kommentarene med en presisering:

«Tilrettelagte avhør av voksne er forbeholdt grupper som har kognitiv svikt eller redusert kommunikasjonsevne. Traumatiserte ofre eller vitner med psykiske lidelser skal ikke avhøres ved tilrettelagt avhør dersom det er den personlige belastningen som alene taler for tilrettelagt avhør, jf. Prop. 112 L (2014–2015) s. 107. Her vil imidlertid andre straffeprosessuelle virkemidler kunne være aktuelle, eksempelvis at tiltalte ikke får være til stede under vitneforklaringen, jf. straffeprosessloven § 284, eller bruk av fjernavhør, jf. straffeprosessloven § 109 a. Har vitnet en psykisk lidelse eller er så traumatisert at vitnet av den grunn har kognitiv svikt eller redusert kommunikasjonsevne, vil imidlertid tilrettelagt avhør kunne benyttes.» (kommentar til 4. ledd)

Dette representerer en kommentar som følger ordlyden i Prop. 112 L (2014–2015) (s. 107) og presiserer forståelsen av hvem som skal omfattes av bestemmelsene i strpl. § 239 (personkretsen). I de følgende avsnittene gjør vi ikke noe forsøk på å utfordre eller gå i diskusjon med disse bestemmelsene i seg selv, men vi søker å belyse en del utfordringer man fra samfunnsvitenskapelig hold kan identifisere når det gjelder å ramme inn, og praktisk identifisere, den målgruppen av voksne som loven er laget for.

Funksjonshemming versus funksjonsnedsettelse

Det man kan merke seg med dette sitatet er at Frøberg et al., i sitt forsøk på å klargjøre, går tilbake til den begrepsbruken som Bufdir kritiserte i de den gamle lovformuleringen. Frøberg et al. skriver om «svikt», hjerneskade og reduserte evner, og signaliserer dermed tydelig at de oppfatter at det er klart mer snakk om individuelle diagnoser og det Bufdir kalte en «medisinsk forståelsesmodell», enn om skjønnsmessige vurderinger av sårbarhet i møtet med straffesaksjedens krav til ens funksjoner. Også Riksadvokaten var klar på at diagnostiske kriterier skulle være rettesnor i retningslinjene som i 2015 presiserte hvem som har rettigheter etter de nye lovbestemmelsene:

«Straffeprosessloven § 239 tredje ledd skal forstås slik at alle som er diagnostisert som psykisk utviklingshemmet skal avhøres ved tilrettelagt avhør, uavhengig av graden av utviklingshemming. For andre med funksjonsnedsettelse må det vurderes konkret om vedkommende har samme behov for tilrettelagt avhør som det som begrunner slike avhør av psykisk utviklingshemmede». (Riksadvokaten, 2015, s. 4)

Mange vil være enige i at diagnoser som kriterium fremstår som et objektivt, og dermed pålitelig, kriterium for utvelgelsen av voksne til tilrettelagt avhør. Dette kan i mange sammenhenger være helt korrekt, men å det er ikke alltid at forventningen om en diagnose er lett å oppfylle. Dette tar vi for oss i det følgende. For at denne diskusjonen skal være tydelig er det imidlertid først på sin plass å klargjøre hva Bufdir har implisert med bruken av begrepet funksjonsnedsettelse.

På det tverrfaglige forskningsfeltet som i dag gjerne kalles funksjonshemmingsforskning, eller «disability research» på engelsk, har man lang tradisjon for å skille mellom begrepene «funksjonshemming» og «funksjonsnedsettelse». (Som tilsvarer de engelske begrepene «disability» og «impairment».) Funksjonsnedsettelse er da et begrep som betegner en egenskap ved kroppen (inkludert hjernen og dens funksjoner), som settes opp mot det å bli hemmet i sin livsutfoldelse fordi samfunnet legger begrensninger på en. Dette ble uttrykt på følgende måte av funksjonshemmingsaktivister på 1970-tallet:

«Etter vårt syn er det samfunnet som funksjonshemmer folk med funksjonsnedsettelse. Funksjonshemming er noe som kommer i tillegg til funksjonsnedsettelsen ved måten vi unødig isoleres og ekskluderes fra deltakelse i samfunnet. Funksjonshemmede er derfor en undertrykt samfunnsgruppe» (UPIAS - Union of the Physically Impaired Against Segregation, 1975/6, sitert av Tøssebro 2010 s. 19)

Funksjonshemmingsforskning har røtter i marxistisk-materialistisk og sosialkonstruktivistisk teori, særlig innen britiske og amerikanske forsknings- og aktivistmiljøer. Et viktig trekk ved disse tradisjonene er hel eller delvis avvisningen av at funksjonshemming er et individuelt anliggende. I stedet hevdes det at funksjonshemming er et sosialt fenomen, skapt av samfunnets barrierer. Et mye brukt bilde på hva dette med «skapte barrierer» betyr er når en person i rullestol ikke kommer seg frem fordi en bygning er utformet med bare trapper og ikke har heis eller rampe. Trappen blir da et konkret fysisk uttrykk for noe som er menneskeskapt og som fungerer som en barriere som utelukker mennesker som har rullestol fra sosial deltakelse. Slike barrierer har dermed en undertrykkende og diskriminerende effekt. Samfunns- eller menneskeskapt barrierer som hindrer inkludering og deltakelse i det sosiale fellesskapet trenger ikke bare være så konkret som trappen. Ofte handler det om ordninger og systemer som er utformet slik at de stilltiende forutsetter at de som skal bruke ordningen eller systemet er personer som ikke har funksjonsnedsettelse. Et typisk eksempel er skolens tradisjonelle måte å undervise

på. Her er det ofte en implisitt forventning at en elev skal se, høre og bevege seg uten hjelpemidler, samt at vedkommende må kunne sitte stille og konsentrere seg og følge et pensum som er normert for en elev med gjennomsnittlige kognitive funksjoner. Passer man ikke inn i denne normen, opplever man ofte å streve med å være et fullverdig medlem av skolens fellesskap både faglig og sosialt, selv om skolen har rikelig med spesialordninger som er ment å støtte elever som har «særskilte behov». Slik sett løser skolen utfordringen med at ikke alle elever tilfredsstiller den taust forutsatte normen om gjennomsnittlighet ved å opprette en alternativ praksis for de som faller utenfor. Selv om dette gjøres med de beste intensjoner har det vært en økende kritikk av en slik todelt praksis. Elever som får særordningene opplever at disse ofte i seg selv ekskluderer og stigmatiserer dem. I tillegg er det ofte slik at elever som får særlig tilrettelagt undervisning ender opp med dårligere utdanningsresultater enn andre elever. Dette har ledet til krav om praksisendringer i skolen der inkludering skal bety at man tilpasser de generelle praksisene sine på måter som gjør at færrest mulig må føle at de faller utenfor.

Det er lett å se hvordan denne typen diskusjoner har relevans for straffesakskjedens særordninger for særlig sårbare voksne. Tilrettelagte avhør er et særtiltak som er nødvendig fordi enkelte voksne ikke passer inn i den forventede normen som et vitne i en rettsal må tilfredsstille. På den ene siden er det da høyst relevant å stille spørsmålet om hvorvidt politi og rettsvesen burde justere sine praksiser slik at de ikke stilltiende ekskluderer enkelte voksne fra å delta. Samtidig er det å legge til rette gjennom en særordning også et virkemiddel som er intendert for å sikre at særlig sårbare voksne har samme rettsikkerhet som andre, og slik sett kan en særordning være velbegrunnet så lenge den ikke også innebærer diskriminerende mekanismer som i seg selv svekker rettighetene til individet.

De sosiale tilnærmingene til funksjonshemming har en lang tradisjon for å kritisere det man ser på som en ensidig medisinsk forståelse, hvor funksjonsnedsettelsen alene gjøres til årsaken til funksjonshemming. I Norden har man tradisjon for å bruke begrepet om et relasjonelt samspill, hvor funksjonshemming beskrives som misforholdet mellom samfunnets funksjonskrav og individets funksjonskapasitet. Dette er en forståelse som også myndighetene i Norge har forpliktet seg på, blant annet gjennom ratifiseringen av i FNs konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, United Nations, 2006, som blir omtalt i eget avsnitt lenger nede i denne teksten). I høringsnotatet Justis- og Beredskapsdepartementet sendte ut i november 2024 i forbindelse med endringer i Vergemålsloven kan man da – som et eksempel – lese

følgende i diskusjonen om hvordan man skal beskrive «tilstandsvilkår» for de som faller inn under vergemålslovens bestemmelser (og som i noen sammenhenger er de samme voksne som denne teksten omhandler):

«Departementet foreslår [...] eit meir fleksibelt tilstandsvilkår – ein rettsleg standard som kan endrast i takt med kunnskapsutviklinga innan medisin og psykologi m.m. CRPD byggjer på ei relasjonell forståing av funksjonshemming, der langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk funksjonsnedsetjing som nemnt må sjåast i lys av haldningsbestemte barrierar og barrierar i omgivnadane som hindrar effektiv deltaking i samfunnet på lik linje med andre. Også innan medisin har det lenge vore erkjent at ei fullgod skildring av helseplagar ikkje aleine kan ta utgangspunkt i ein dualistisk, biomedisinsk tankegang.

Forståingsmodellar som anerkjenner at vanskaner til ein person best kan bli skildra som eit samspel mellom fleire faktorar, inneber også at det ikkje er vasstette skott mellom psykiske og fysiske tilstandar.» (Justis- og beredskapsdepartementet. (2024, s. 23)

Mange nordiske forskere deler oppfatningen at diagnoser kan tjene til å skape inntrykk av at en persons utfordringer i hverdagen blir ensidig tilskrevet årsaker som ligger kun hos personen selv: altså at man setter likhetstegn mellom funksjonsnedsettelse og funksjonshemming. Det er dermed relevant å se nærmere på hva diagnoser praktisk kan ha å si i sammenheng med spørsmålet om å avgjøre at man har å gjøre med særlig sårbare voksne, da diagnoser berører aspekter ved nettopp både funksjonsnedsettelse og funksjonshemming.

Diagnosens funksjoner og noen kritiske innvendinger mot disse

I det følgende skriver vi om diagnosen «psykisk utviklingshemning»². Det er da innledningsvis på sin plass å anføre at den innarbeide betegnelsen mennesker med denne diagnosen selv bruker er «personer med utviklingshemning» eller «utviklingshemmede». Dette kan forstås i tråd med skillet mellom funksjonshemming og funksjonsnedsettelse som er beskrevet i avsnittet over.

² Som skrives med «mn» i hemning, en skrivemåte funksjonshemmingsforskere – som bruker «mm» – mener nettopp signaliserer at man ser «hemningen» som noe som tilhører individet og ikke som noe som påføres utenfra.

Kittelsaa, Ytterhus & Kermit (2015) skriver at denne begrepsbruken

«...er i tråd med FNs konvensjon om funksjonshemmede personers rettigheter (United Nations, 2006), en konvensjon som også Norge har ratifisert. Historisk er mennesker med utviklingshemming blitt omtalt som idioter, åndssvake, evneveike og fram til 1990-tallet brukte vi begrepet psykisk utviklingshemming. Dette er fremdeles den diagnostiske termen mens det kortere begrepet utviklingshemming ble vedtatt brukt på et landsmøte i Norsk Forbund for Utviklingshemmede i 1997.» (Kittelsaa et al., 2015, s. 14, FNs konvensjon om funksjonshemmede personers rettigheter omtales under.)

Vi har over kommentert at det var Bufdir som foreslo å endre begrepet «funksjonssvikt» i tidligere lov til «funksjonsnedsettelse». I tråd med det som er skrevet over handler dette da om kroppslige tilstander som er sammenlignbare med diagnosen «psykisk utviklingshemning», men det kan være et mer åpent spørsmål om slike tilstander bare anerkjennes som dokumentert når det foreligger en diagnose.

«Psykisk utviklingshemning» er en diagnose som knytter seg til en persons kognitive funksjon og intelligenskoeffisient. Termen psykisk utviklingshemning er den vi bruker i dag med den diagnostiske, internasjonale manualen ICD-10 («international classification of diseases, versjon 10»), i påvente av implementeringen av neste versjon, ICD-11, som kommer til å bruke termen «intellektuell utviklingsforstyrrelse» (von Tetzchner, 2019, "Intellectual Developmental Disorders" (IDD) under koden 6A00 (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming, 2025). Uavhengig av hvilken versjon av det medisinske kodeverket man forholder seg til, handler diagnosen om en varig kognitiv funksjonsnedsettelse som er medfødt eller som har oppstått tidlig i livet. På samme måte som ICD-10 bruker ICD-11 en firedelt klassifisering i kategoriene «lett», «moderat», «alvorlig» eller «dyp». Grensen for psykisk utviklingshemning / intellektuell utviklingsforstyrrelse går ved IQ på 70 som tilsvarer at man intelligensmessig ligger mer enn to statistiske standardavvik unna det som regnes som en gjennomsnittlig intelligens. Personer med diagnosen psykisk utviklingshemning kan ha kognitive utfordringer knyttet til «å oppfatte, vurdere og bearbeide, lagre, gjenhente og handle målrettet i forhold til informasjon fra omgivelsene» (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming, 2025, med henvisning til von Tetzchner mfl. 2008 s.585)

Diagnoser er avklarende for en rekke forhold som er viktige i medisinsk, pedagogisk og generell samfunnsmessig sammenheng, for eksempel helserelatert når det

gjelder kunnskap om diagnosens helsemessige implikasjon slik som komorbiditet, pedagogisk når det gjelder forståelse av en elevs læringspotensial, og også i forhold til tilkjente rettigheter som retten til tilrettelagt avhør. Diagnoser fungerer med andre ord ofte som nøkler som låser opp tilgang til tilpasning, tilrettelegging og rettigheter i mange ulike sammenhenger (Shakespeare, 2015). Samtidig er diagnosen «psykisk utviklingshemning» en merkelapp mange mennesker med utviklingshemming opplever som både stigmatiserende og diskriminerende, for denne merkelappen har en tendens til å skyve bort alle andre aspekter ved hva man representerer i verden utover diagnosen sin. På denne bakgrunnen beskriver Kittelsaa og Kermit (2015) at diagnosen i seg selv oppleves som nedsettende og en særlig utfordrende form for diskriminering av mange av de som får diagnosen. Her blir det relevant å trekke inn skillet mellom funksjonshemming og funksjonsnedsettelse: mennesker med utviklingshemming opplever at dette begrepet - «psykisk utviklingshemning» - er ladet med et innhold som nesten automatisk gjør noe med måten omgivelsene forholder seg til en på. Man møtes kontinuerlig med forventinger som handler om alt man ikke kan eller ikke får til, og dette blir ensidig årsaksforklart som noe som skyldes diagnosen. Å leve med diagnosen «psykisk utviklingshemning» handler dermed også om hvordan man må håndtere den. Her er det noen selvstendige poenger knyttet til hvilke muligheter mennesker med utviklingshemming har når det gjelder å forholde seg til diagnosen og de sosiale utfordringene som følger med det å ha den. Selve termen «psykisk utviklingshemning» knytter an til stereotypiske forestillinger om ulike former for tydelig avvik i fremferd, oppførsel eller eventuelt utseende. Dermed kan det kanskje være mange som antar at de alltid gjenkjenner mennesker med utviklingshemming, men dette er en feil oppfatning. Nettopp fordi diagnosen er så sterkt forbundet med sosiale stigma er det mange mennesker med utviklingshemming som har utviklet et sett av strategier og måter å opptre på som alle har til hensikt å skjule utviklingshemmingen så godt det lar seg gjøre. Dette, å late som at man er «vanlig», kalte sosiologen Erwing Goffman «passing» (2022) etter det engelske ordet for å «utgi seg for noe annet enn man er». Mennesker med utviklingshemming kan for eksempel bedrive passing ved å late som at man forstår, svare slik man antar at det forventes at man skal svare eller unngå å oppsøke situasjoner der man har erfart at man kommer til kort. Å lykkes med passing er, ifølge Goffman, lettere for de som ikke har ytre kjennetegn som assosieres med et stigma, det vil her si at man ytre sett ikke har kjennetegn som assosieres med utviklingshemming. Det er dermed ikke slik at vi kan stole på at en person med utviklingshemming er diagnostisert. Erik Søndenaas fant i 2008 at ti prosent av et utvalg på 148 innsatte i et norsk fengsel hadde en utviklingshemming, men flere av disse hadde ikke diagnosen og bare en innsatt hadde tidligere fått helse- og

sosialfaglig oppfølging (NOU 2016: 17, s.173). Skillet mellom skjult eller synlig funksjonsnedsettelse er ikke noe som her må oppfattes som absolutt. Snarere er det slik at siden behovet for å fremstå som en kompetent voksen er ikke mindre hos mennesker med utviklingshemming enn hos alle andre voksne, så bør man alltid ta høyde for at man ikke enkelt kan slutte fra fremferd eller utseende til at man står overfor en person som har en utviklingshemming.

Utover det rent praktisk utfordrende med å forholde seg til passing, er det flere viktige – og på mange måter tragiske – aspekter knyttet til fenomenet: passing forteller at den som driver med det har en forståelse av at måten hen er i verden på ikke er anerkjent som god nok til at man automatisk betraktes som et helt og fullt menneske. Passing er dermed det du må drive med når omgivelsene signaliserer at det ikke er godt nok at du er deg selv. Videre er det slik at passing krever mye kompetanse og kløkt å utføre, men mennesker med utviklingshemming får sjeldent anerkjennelse for at de er flinke til å drive med passing. Tvert imot blir passing et problem, og i denne teksten er det lett å påpeke hva det består i: en profesjonell aktør i straffesakskjeden - som for eksempel en polititjenesteperson - kan ikke forvente at den man møter helt selvfølgelig vil oppgi at man har en utviklingshemming, og det er slett ikke sikkert at alle som kunne fått diagnosen faktisk får den. Rent praktisk er dette noe som i seg selv slår beina under troen på at diagnosekriterier er en enkel, objektiv og sikker vei å gå når man skal bedømme om en voksen er «særlig sårbar». I tillegg viser det også behovet for at man forstår passing som et resultat av opplevd diskriminering, ikke av et eller annet ønske om å «lure» noen. Dermed er det problematisk dersom man ender opp med å ha den innstillingen at for eksempel en polititjenesteperson skal «avsløre» passing. Her er det bedre å fremme tanken om at mennesker med utviklingshemming har rett på en form for «dobbel forståelse» (Kermit, 2020): Helt grunnleggende må man med selvfølgelighet bli møtt og anerkjent som et voksent menneske på linje med andre. *Samtidig* må man bli møtt med en god faglig forståelse både av hva ens funksjonsnedsettelse kan innebære for ens kognitive funksjoner, og en god faglig forståelse av hvordan man kan funksjonshemmes i sosiale sammenhenger gjennom stigmatisering og diskriminering. I sum kan dette åpne for den type profesjonell skjønnsutøvelse som Frøberg et al. foreslår i sitatet i begynnelsen av dette avsnittet.

Voksen med utviklingshemming versus barnet – en særlig utfordring

I tidligere nevnte forskrift om tilrettelagte avhør og i lovforarbeidene vi har referert til, trekkes det ofte en parallell mellom barns sårbarhet og sårbarhet til «særlig sårbare voksne». I forskriften heter det for eksempel at tilrettelagt avhør skal

«gjennomføres på en måte som tar hensyn til «vitnets sårbarhet» der «vitnet er barn eller en særlig sårbar voksen», se §2. Det er imidlertid flere grunner til kritisk å diskutere det å trekke en slik parallell, for det er ikke sikkert at det uten videre er rimelig å sidestille barns sårbarhet med den eventuelle sårbarheten til mennesker med funksjonsnedsettelse som stilles overfor straffesakskjeden.

Når vi over har skrevet om hvordan diagnosen psykisk utviklingshemning oppleves stigmatiserende av mange mennesker som har diagnosen, knytter dette seg også ofte til at man blir sammenlignet med et barn. Siden denne rapporten tar for seg Barnehusets ordninger som i sine retningslinjer trekker opp helt like prinsipper for behandlingen av barn og særlig sårbare voksne, er det på sin plass å knytte noen særskilte kommentarer til utfordringer ved ikke å skille klart mellom disse to gruppene.

Over har vi vist til Kittelsaa og Kermit (2015) når vi har omtalt diagnosens stigmatiserende effekter. På bakgrunn av intervjuer med personer med utviklingshemning skriver de følgende:

«Funnene forteller om at den som får tilskrevet denne merkelappen settes i en situasjon der det automatisk også blir tilskrevet et sett med rolleforventninger og forventninger til kognitiv kompetanse og handlingskompetanse som mer eller mindre automatisk lukker individets muligheter på mange områder. Dette henger blant annet sammen med at måten kategorien utviklingshemmet er konstruert på, er *uforenlig med å oppnå voksen status* (Davies, 1998). Hjelpet behovet og avhengigheten av andre plasserer personer med utviklingshemning utenfor forventninger om at voksne er uavhengige og autonome (Shepperdson, 2000). I tillegg er forestillinger om at personer med utviklingshemning er «*evige barn*» dypt forankret i folkelige fortellinger og gjengse oppfatninger.» (Kittelsaa & Kermit, 2015, s. 146, våre uthevninger)

Det å sammenligne voksne med utviklingshemning med barn, er svært vanlig, men altså noe som blir opplevd som både nedsettende og sårende. I avsnittet over har vi beskrevet hvordan det diagnostisk brukes en firedelt klassifisering av psykisk utviklingshemning i kategoriene «lett», «moderat», «alvorlig» eller «dyp». Disse forklares gjerne med henvisning til hva slags aldersnormerte tester en person med diagnosen kan forventes å løse. Dette kan være tradisjonelle IQ-tester, men også andre typer tester som er utviklet med psykologisk utredning som mål. At disse testene bare måler utvalgte aspekter av et menneskes funksjoner, blir dessverre ofte underspilt. Dermed er det å forklare ulike måter å være utviklingshemmet på ofte

koblet til mer upresise måter å bruke begrepet «mental alder» på. Her er et eksempel:

«ICD-10 skiller mellom lett, moderat, alvorlig og dyp psykisk utviklingshemning. Lett psykisk utviklingshemning innebærer en IQ på 50-69, som tilsvarer en mental alder på 9-12 år. Moderat psykisk utviklingshemning innebærer en IQ på 35-49 og en mental alder på 6-9 år, mens alvorlig psykisk utviklingshemning tilsier en IQ på 20-34 og en mental alder på 3-6 år og dyp psykisk utviklingshemning har en IQ på under 20 og mental alder under 3 år.» (Kroken, 2006)

I dette sitatet - som riktignok er løsrevet fra sin kontekst - kan det skapes et inntrykk av at et menneske med utviklingshemming aldri kan representere mer enn det et 12 år gammelt barn kan. Videre virker det som at denne tilstanden er slik at et menneske med utviklingshemming aldri kan utvikle seg gjennom læring på måter som bringer funksjonstilstanden over på nivåer som ligger høyere enn barns. Begge disse inntrykkene er feilaktige. Mennesker med utviklingshemming kan ikke klassifiseres på en så stereotypisk måte og representerer et like stort mangfold når det gjelder måter å være i verden på, som man finner i befolkningen ellers. Det er dermed all grunn til å advare og mane til forsiktighet dersom man vil forklare utviklingshemming med henvisning til hva man kan sammenligne tilstanden med. Bruken av begreper som «mental alder» ble først tatt i bruk for å angi hvordan personer med utviklingshemming gjorde det på aldersnormerte tester, og det var her ikke snakk om å foreslå at mennesker med utviklingshemming er en slags «evige barn». Imidlertid er talemåter som i sitatet over med på å sementere stereotypiske oppfatninger av hva utviklingshemming innebærer, og derfor opplever mennesker med utviklingshemming hyppig å bli behandlet av andre mennesker som nettopp barn. Når Statens Barnehus skal gi tilbud både til barn og voksne som har en utviklingshemming eller tilsvarende funksjonsnedsettelse er det da være viktig at dette tilbudet ikke gir slike signaler om at man setter likhetstegn mellom barn og voksne. Da kan det være både faglig og yrkesetisk viktig at man skiller mellom praksisene som er utviklet for barn og praksiser utviklet for voksne, og ikke tillater at praksiser innarbeidet for den første gruppen overføres, eller stilltiende smitter over, på den andre.

«Annen funksjonsnedsettelse» og ulike former for risikoutsatthet

Den nordiske forskningstilnærmingen til funksjonshemming som samfunnsfenomen beholder, som sagt over, et perspektiv på funksjonsnedsettelse som en del av funksjonshemming, men understreker at funksjonshemmet er noe man «blir»

i en sosial kontekst, ikke noe man «er» på grunn av sin funksjonsnedsettelse. Funksjonsnedsettelse er slik sett et begrep som omhandler kroppens (herunder hjernens) funksjon. Allerede i innledningen til dette hovedavsnittet viste vi til Frøberg et al (2023) som foruten å si at det er stort rom for skjønn når politiet skal ta stilling til om en person er særlig sårbar på grunn av annen funksjonsnedsettelse angir «hjerneskode påført for eksempel i en trafikkulykke, demens og ulike typer autisme» som eksempler på hva dette kan handle om. Dette er tilstander som det vanligvis følger diagnoser med, men å forstå at en person har slike diagnoser bare gjennom å bli stilt overfor vedkommende involverer nøyaktig de samme utfordringene som vi har beskrevet over når det gjelder å forstå at man er stilt overfor en person med utviklingshemming: dette er diagnoser som ikke trenger å vises og som personen selv kan ha svært rasjonelle grunner til å skjule.

I tillegg oppgir Frøberg et al (2023) at dette dreier seg om tilstander hvor det foreligger «kognitiv svikt eller redusert kommunikasjonsevne», og da blir det mer uklart om det er rimelig å forvente at man alltid skal kunne koble begrepet om annen funksjonsnedsettelse mot et krav om diagnose. Det opplagte eksempelet her er personer som bruker såkalt alternativt supplerende kommunikasjon (ASK). Kripos har noen få etterforskere med særlig kompetanse til å gjennomføre tilrettelagte avhør der vitnet bruker ASK (Olsen et al. 2018). Mennesker som bruker ASK trenger imidlertid ikke ha noen kognitiv funksjonsnedsettelse, så dersom de som bruker ASK rutinemessig refereres til tilrettelagt avhør, også der det ikke er snakk om kognitiv funksjonsnedsettelse, er dette et eksempel på en særordning som egentlig er motivert i det at et vitne som bruker ASK ikke passer straffesakskjedens forventninger om at et vitne skal kunne snakke (eventuelt snakke tegnspråk gjennom tolk).

Siden «annen funksjonsnedsettelse» da er en term som åpner for ganske vide fortolkninger, er det nærliggende å argumentere for at skjønnsmessige vurderinger av konkret sårbarhet og risikoutsatthet kanskje er mer relevante enn utelukkende å insistere på konsistente diagnostiske kriterier. Dermed er det på sin plass å fokusere på hva som bør legges – eventuelt ikke legges – i selve begrepet om «sårbarhet».

Å være sårbar eller å bli gjort sårbar?

Mennesker med utviklingshemming eller lignende funksjonsnedsettelser trenger slett ikke å bli ansett som – per definisjon – «særlig sårbare» i sine dagligliv. Å leve som voksen betyr for de fleste av oss at vi i det daglige ikke opplever oss som spesielt sårbare eller risikoutsatte. I vår vanemessige omgang med verden er det sjeldent det

oppstår situasjoner som er helt fremmede eller ukjente for oss, og dermed lever vi med den tryggheten det gir å ha forutsigbarhet i tilværelsen (Maslow, 1943). Dette er i utgangspunktet ikke annerledes for mennesker med utviklingshemming eller lignende funksjonsnedsettelse: innen dagliglivets trygge rammer er man ikke nødvendigvis mer sårbar enn ethvert annet menneske. Dette er en tilnærming i tråd med funksjonshemmingsforskningens tradisjoner som er presentert over: Dersom funksjonshemmede er mer sårbare enn andre, er det fordi de påføres denne sårbarheten i konkrete situasjoner og relasjoner med andre mennesker, det være seg gjennom diskriminering eller overgrep. I tråd med tanken om et relasjonelt forhold mellom funksjonshemming og funksjonsnedsettelse åpner en slik tilnærming også opp for at det kan være forhold ved en persons funksjonsnedsettelse som gjør at man i høyere grad enn andre er risikoutsatt for vold og overgrep.

Det gjelder for alle at det gjerne er når man rykkes ut av det vante og trygge som man rutinemessig kontrollerer at sårbarhet blir en faktor. Heller ikke her skiller mennesker med utviklingshemming seg fra andre, men når man kan argumentere for at mennesker med utviklingshemming eller lignende funksjonsnedsettelse blir gjort «særlig sårbare», kan det være relevant å 1) vise til at dette er mennesker som ikke alltid vil tilpasse seg nye og ukjente situasjoner like fort som andre. Samtidig 2) er dette også mennesker som er *risikoutsatte* for vold og overgrep i høyere grad enn resten av befolkningen. Endelig er det en 3) en risiko for at de ikke blir riktig forstått i møte med straffesakskjeden. Dette er imidlertid tre ganske forskjellige måter å forstå påført sårbarhet på. Den første (1) forholder seg til hva det kan ha å si å ha en kognitiv funksjonsnedsettelse, og er opplyst gjennom det vi over har skrevet om hva som kjennetegner utviklingshemming.

Den andre typen sårbarhet (2) handler om en generelt økt sårbarhet for å bli utsatt for vold, overgrep eller krenkelser. I sin bok om voksne som er ekstra risikoutsatt for vold og overgrep omtaler Dahl og Sørensen følgende voksne personer (Dahl og Sørensen, 2020, kapittel 1) som særlig utsatt:

- Personer med høy alder / demens
- Personer med rusbrukslidelse
- Personer med psykiske vansker eller lidelser
- Personer med utviklingshemming
- Personer med funksjonsnedsettelse
- Personer med langvarig somatisk sykdom

Dette er en liste som i høy grad svarer til den innrammingen som er indikert så langt. I tillegg påpeker Dahl og Sørensen at også «personer med minoritetsbakgrunn» (s. 50) er særlig risikoutsatte når det gjelder vold og overgrep. Til denne grupper regner de både innvandrere, kulturelle og religiøse minoriteter, urfolk, nasjonale og etniske minoriteter og personer med andre kjønn og seksualiteter. Dette vil være mennesker som man vanligvis vil forvente skal kunne forklare seg til politi og domstol på en ordinær måte. Samtidig, kan det være all grunn til å mene at profesjonelle aktører i straffesakskjeden bør ha en slik bevissthet om den særlige sårbarheten det medfører å tilhøre en ekstra risikoutsatt gruppe, at man ikke uten videre utelukker at også personer i denne siste gruppen etter en konkret vurdering av potensiell sårbarhet kan vurderes i forhold til tilrettelagt avhør. Endelig er det også slik at en og samme person kan opptre i flere av kategoriene over, og da er det (igjen) om å gjøre å ikke anta at den mest opplagte eller synlige egenskapen ved personen representerer totaliteten av hva denne personer representerer. Det at det er et ganske klart sammenfall mellom voksne som er ekstra risikoutsatt for vold og overgrep, og voksne som løper risikoen for ikke å bli riktig forstått eller vurdert i møte med straffesakskjeden, er faktorer som påvirker den tredje (3) formen for sårbarhet vi her har indikert:

Når spesialløsningen med tilrettelagt avhør på Statens barnehus er opprettet, har dette ikke minst skjedd i erkjennelsen at straffesakskjedens funksjonsmåte stiller et stilltiende krav om at man ikke bør ha kognitive funksjonsnedsettelse dersom man skal gjennom det vanlige løpet som er lagt for vitner eller fornærmede i straffesaker. Hensynet til det generelt ubehagelige ved å måtte vitne er ikke nødvendigvis noe som skal oppfattes som avgjørende for vurderingen av særlig sårbarhet, slik Frøberg et al. har anført i når de med henvisning til Prop. 112 L (2014–2015) s. 107 skriver at «Traumatiserte ofre eller vitner med psykiske lidelser skal ikke avhøres ved tilrettelagt avhør dersom det er den personlige belastningen som alene taler for tilrettelagt avhør (Frøberg et al., 2023, kommentar til 4. ledd). Med det vi har skrevet over om stigma som følger det å ha kognitive funksjonsnedsettelse, og utfordringene knyttet til å identifisere at slike funksjonsnedsettelse foreligger blant annet fordi denne holdes skjult, skapes det lett rom for feilvurderinger. Sårbarheten består dermed her i det at man ikke blir korrekt forstått, og dette er en type sårbarhet man påføres i møtet med straffesakskjeden selv.

Som kommentert tidligere (og slik det blir kommentert nedenfor i avsnittet om CRPD) er det ikke urimelig at man har en slik spesialordning for å ivareta bestemte grupper sin rettssikkerhet. Det som imidlertid vil være urimelig er dersom det da ikke samtidig kan sies å være helt sikkert at man får spesialtilbudet dersom man

har behov for det, for da blir man henvist til et løp som det er erkjent at man ikke bør gjennom. Det er med andre ord helt avgjørende at man blir korrekt referert til spesialløsningen. Dette legger et stort ansvar på aktørene i straffesakskjeden når det gjelder å fange opp at det foreligger grunner til at en voksen skal ha tilrettelagt avhør og til ikke uriktig å vurdere at en voksen ikke trenger dette. Dette presiserer også at sårbarhet handler om behovet beskyttelse av individet i møtet med straffesakskjeden. Når det er erkjent at særlig sårbare voksne skal ha tilrettelagte avhør er det ikke minst for å forebygge den sårbarheten som vil oppstå dersom man ikke får dette tilbudet. Skjønnsutøvelsen her må da fokusere på sårbarhet og ikke for eksempel – slik man med en litt kritisk lesning av Frøberg et al. kunne oppfatte – hvorvidt individet er i stand til å vitne i retten eller ei.

Bestemmelser av særlig relevans: FNs konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter

Når det gjelder de lovpålagte oppgavene til Statens Barnehus overfor særlig sårbare voksne er disse beskrevet i de innledende avsnittene over. I tillegg gjør vi her rede for de bestemmelsene i FNs konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, United Nations, 2019) som har særlig relevans for tematikken rundt særlig sårbare voksne i møte med straffesakskjeden.

Norge ratifiserte CRPD i 2013, og har dermed forpliktet seg til å etterleve konvensjonens prinsipper. I skrivende stund er det også blåst nytt politisk liv i prosessen med å gjøre konvensjonen til en del av norsk lov. Konvensjonen ble vedtatt i FN i 2006 og bygger på de prinsippene som funksjonshemmingsforskere og aktivister har argumentert for og som det er redegjort for i avsnittene over: med konvensjonen flyttes fokuset *fra* individet med funksjonsnedsettelse *til* samfunnsskapte strukturer og diskriminerende barrierer som hindrer (funksjonshemmer) personer med funksjonsnedsettelse i å delta i samfunnet på linje med andre (Dahl, 2023, s. 15).

Konvensjonens artikler 12 og 13 omhandler «Likhet for loven» og «Tilgang til rettsystemet» (Bufdir, 2013). Artikkelen 12 understreker den plikten et land som ratifiserer konvensjonen har til å sikre funksjonshemmede lik status i møte med rettspleien som andre borgere. Artikkelen 13 understreker dermed landenes plikt til å sørge for at funksjonshemmede har lik rett til tilgang til rettspleien som alle andre borgere (Olsen et al. 2018).

Konvensjonen legger til grunn to prinsipper for at slik tilgang skal sikres: For det første forpliktes landene til å arbeide for å fjerne barrierer som hindrer tilgang til det ordinære straffesakssystemet, dette i tråd med det som er beskrevet over om funksjonshemmende barrierer. Videre legger konvensjonen til grunn et prinsipp om «rimelig tilrettelegging» (reasonable accommodations, Dahl, 2023, s. 15). Det siste innebærer plikt til å kunne tilrettelegge gjennom særskilte tilbud der det er vanskelig å få innrettet det ordinære tilbudet på en hensiktsmessig måte. Tilbudet Statens barnehus gir særlig sårbare voksne gjennom tilrettelagte avhør, kan sees på som en slik form for rimelig tilrettelegging.

Nyere norsk forskning relevant for Statens barnehus og særlig sårbare voksne

Forskningen om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse som er brukt i fremstillingene over er ikke forskning som har hatt særlig fokus på Statens barnehus. For å oppnå en helhetlig oversikt gjør vi derfor litt mer rede for to av studiene som vi har referert mye til i teksten over. Når vi gjør dette er det fordi disse på hver sin måte har relevans for undersøkelsene som presenteres i det følgende.

I 2018 publiserte Olsen et al. rapporten «Rettsikkerhet – likeverd og likeverdig behandling Mennesker med kognitive funksjonsnedsettelser i møte med strafferettspleien». Rapporten var skrevet på oppdrag fra Bufdir og tok for seg fire problemstillinger knyttet til møtet mellom personer med kognitive funksjonsnedsettelser og politiet og rettsvesenet:

- 1) Omfang: Hvor mange personer med kognitive funksjonsnedsettelser møter politi, påtalemyndighet og rettsapparat?
- 2) Samhandling: Hvordan samhandler politiet og rettsvesenet med personer med kognitive vansker?
- 3) Kompetanse og kunnskap: Hvordan overføres kunnskap om kognitive vansker og utviklingshemming mellom aktørene i strafferettspleien?
- 4) Rettsikkerhet: I hvilken grad blir rettsikkerheten til personer med utviklingshemming eller kognitive vansker blir ivaretatt på en god nok måte?

Rapporten angir ikke noe klart svar på spørsmålet om omfang, men viser til en rekke faktorer som gjør det utfordrende å finne klare tall, blant annet at registrering av opplysninger om kognitive funksjonsnedsettelser ikke er noe som foretas

rutinemessig. Spørsmålet om diagnose er først og fremst noe som blir viktig i alvorlige straffesaker. Når det gjelder spørsmålet om samhandling viser rapporten til mange eksempler på at tjenestepersoner i politiet utøver godt skjønn i møtet med mennesker med kognitive funksjonsnedsettelse. Samtidig viser rapporten at det er stort rom for feilvurdering, og at det kan fremstå som tilfeldig hvorvidt det fanges opp at en person har en kognitiv funksjonsnedsettelse. På denne bakgrunnen tar rapporten til orde både for bedre rutiner for deteksjon gjennom enkle kognitive tester, samt bedre rutiner for personundersøkelser, se for øvrig strpl. kapittel 13, §§ 161 flg.

Også når det gjelder den generelle kompetansen om kognitive funksjonsnedsettelse påpeker rapporten et behov for opprustning, men rapporten dokumenterer også klart at denne kompetansen finnes i politi og rettsvesen, og særlig på barnehusene. Utfordring det pekes på er at denne kompetansen ikke utnyttes systematisk og rutinemessig. Dermed kan det i verste fall være et spørsmål om tilfeldighet som avgjør om en person med kognitive funksjonsnedsettelse møter – eller ikke møter – en tjenesteperson med denne type kompetanse. Om man da kommer eller ikke kommer til tilrettelagt avhør på barnehuset kan også fremstå som en prosess som kan preges av utilsiktet tilfeldighet.

Rapporten viser at det antakelig er for få saker som handler om vold og overgrep mot personer med kognitive funksjonsnedsettelse som blir anmeldt og etterforsket:

«Flere av informantene vi har intervjuet, viser til at saker som omhandler mistanke om overgrep mot personer med utviklingshemming kommer for sent inn til politiet. Dette kan gjøre etterforskningen av sakene utfordrende, da det kan være vanskelig å finne bevis. En mulig måte å imøtekomme dette problemet er å gjøre kjent og tydelig hvilke rutiner som gjelder i slike tilfeller.» (Olsen et al, 2018, s. 87)

Rapporten tar altså til ordet for forsterket innsats når det gjelder å skape generell bevissthet om hvordan saker som omhandler vold og overgrep mot personer med kognitive funksjonsnedsettelse bør bringes til politiet. (Bufdirs program TryggEst, som er omtalt over, er et eksempel på en slik innsats.) Det er mangel på sikre oversikter og data, men rapporten rapporterer en generell bekymring blant polititjenestepersoner og andre profesjonelle aktører som har vært intervjuet for at rettsikkerheten til personer med kognitive funksjonsnedsettelse ikke alltid ivaretas

på en optimal måte. Her blir barnehusene fremhevet som de stedene der den beste kompetansen finnes, flere av informantene fortalte om gode erfaringer:

«Det er kort vei til barnehuset. Er du i tvil om noen er liksom sårbare så tar du avhør av de på barnehuset med den kompetansen som barnehuset har, som kan være med å vurdere. For det er jo, det er jo en reell problemstilling. At vi kan fange opp det, vi kan mene noe, vi kan synes men, men vi har jo ikke den fagkunnskapen.» (politiadvokat i Olsen et al. 2018., s. 60)

Informantene diskuterte også hvor høy terskelen til barnehuset er. Noen oppfattet at det som hovedregel måtte foreligge en diagnose:

«Du sender jo ikke en i avhør dit [til barnehuset] for at de skal vurdere om det er en person som skal avhøres der. Da er jo på en måte den vurderingen allerede tatt da.» (politiadvokat i Olsen et al. 2018, s. 60)

Andre hadde erfaring med å bruke barnehuset uten å foreta et tilrettelagt avhør etter forskriften, men likevel ha lokalene som ramme og mulighet til å diskutere med fagpersonene på barnehuset. Flere av informantene bemerket at det generelt kunne være gunstig å benytte muligheten til å foreta rettslige avhør utenfor rettsalen, men påpekte også at når dette forekom ganske sjeldent skyldtes det praktiske og vanemessige forhold.

Ambivalensen som avdekkes i denne studien betegner en vurdering som leder mot to klart adskilte handlingsforløp: Velger man å flagge at det kan foreligge kognitiv funksjonsnedsettelse kan man trekke inn ressurser slik som barnehuset. Man kan bestille personundersøkelse og sikre at kognitiv funksjonsnedsettelse blir et aspekt som får konsekvenser for den videre saksgangen, for eksempel ved at en sak trekkes eller henlegges. Der man ikke flagger sin usikkerhet, vil personen det gjelder ofte bli behandlet som alle andre, uten hensyn til eventuelle funksjonsnedsettelse. Med andre ord, det er et spørsmål om enten å oppdage eller ikke å oppdage kognitiv funksjonsnedsettelse.

Utfordringen rapporten påpeker er at det synes å råde mange uklarheter rundt spørsmålet om alle voksne som bør komme til tilrettelagt avhør faktisk oppdages. «Veien til barnehuset» synes med andre ord å være preget av mulighet for tilfeldighet.

I 2021 publiserte et forskersteam ved forskningsinstituttet NOVA og OsloMet en omfattende evaluering av tilbudet til Statens barnehus (Bakketeig et al, 2021).

Rapporten gir en svært grundig gjennomgang av barnehusenes virksomhet og har slik vært svært verdifull for forskerne som har utarbeidet denne rapporten, noe vi allerede har vist til over der vi har lånt begrepene «strafferettssporet» og «oppfølgingssporet». Særlig sårbare voksne er imidlertid bare delvis omfattet av evalueringene til Bakketeig et al., noe forfatterne selv gjør tydelig oppmerksom på.

Selv om evalueringen forholder seg mest til barn er hovedkonklusjonen til Bakketeig et al. svært relevant å trekke frem:

«I 2021 er hovedbildet at barnehusene fremstår som et viktig, høykompetent og godt innarbeidet tilbud til barn og unge i politianmeldte saker om vold og overgrep. Barnehusmodellen har funnet sin form når det gjelder oppgaver og involverte aktører. Barnehusene sett under ett ser ut til å arbeide i tråd med internasjonale konvensjoner, prinsipper om barnevennlige rettsprosesser og rådende kunnskap om ivaretagelse av barn. Tilbudet oppleves minst like positivt av barn og følge-personer som i 2012. Samtidig trues barnehusmodellen av en straffesaks-dominans som kan bidra til å underminere barnehusmodellen som et helhetlig og samordnet tilbud.» (Bakketeig et al., 2021, s. 9)

Forfatterne anfører her at straffesakssporet får en form for prioritet på barnehuset som går på bekostning av de pålagte oppgavene i oppfølgingssporet. Det er særlig det medisinske tilbudet som det settes et kritisk søkelys på her:

«Det overordnede bildet er at dagens medisinske tilbud ikke fungerer etter hensikten, og at årsakene til dette er sammensatt» (Bakketeig et al., 2021, s.113)

Bakketeig et al. peker blant annet på at det er praktiske utfordringer knyttet til rutinene for medisinsk oppfølging som gjør at ressursene og kapasiteten til helsepersonell som er tilknyttet barnehusene ikke brukes på en optimal måte. Samlet sett tar rapporten fra NOVA til orde for et styrket fokus på oppfølgingssporet slik at intensjonen for barnehuset som et samlet tilbud ivaretas i høyere grad.

Problemstillinger for studien og oppbygningen av delstudiene 1-3

Som redegjort for i innledningen har studiene denne rapporten presenterer foretatt kunnskapsinnhenting på tre hovedområder: 1) Hvordan tjenestene til barnehusene blir gitt. 2) Hvordan målgruppen fanges opp. 3) Hvordan målgruppen og deres pårørende opplever tjenestene.

Vi har brukt denne tematiske tredelingen til å strukturere prosjektet og ved at vi har utarbeidet en problem- og metodebeskrivelse for hvert område. Denne rapporten rapporterer dermed tre delstudier som har hatt følgende overskrifter: Barnehusets tjenester, praksiser og samarbeid med andre instanser (Delstudie 1), Veien inn til barnehuset (Delstudie 2), og Opplevelsene til særlig sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene (Delstudie 3).

Til hver delstudie er det utarbeidet en hovedproblemstilling med tilhørende underspørsmål:

- Hovedproblemstilling for delstudie 1: «Hvordan organiseres barnehusenes arbeid med, og ivaretagelse av, særlig sårbare voksne?».
- Hovedproblemstilling for delstudie 2: «Hvordan vurderer politiets jurister spørsmålet om hvem som faller inn under termen særlig sårbare voksne?»
- Hovedproblemstilling for delstudie 3: «Hvilke erfaringer har sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene, og deres pårørende, med barnehusets tjenester?»

I forhold til behovet for datainnsamling er det noe overlapp mellom delstudiene, men problemstillingene er såpass forskjellige at det er rimelig å skille ganske klart mellom dem i den følgende fremstillingen. Dermed omtaler vi også hver for seg de metodikkene som er anvendt i datainnsamlingene i innledningen til presentasjonen av hver delstudie.

Avgrensninger og avklaringer

Denne rapporten omhandler voksne og svarer ikke på spørsmål om utfordringer knyttet til barn med kognitive funksjonsnedsettelse eller barn som bruker ASK. Ulike reguleringer trekker ulike aldersgrenser mellom statusen som barn og voksen, her er spennet mellom 16 og 18 år. Vi har ikke forholdt oss til en bestemt aldersgrense, men generelt ikke søkt å samle data relevant for personer som er yngre enn dette. Vi har ikke funnet det nødvendig å operere med strikte aldersinndelinger all den tid våre informanter tydelig har skilt mellom de som får tjenester på Statens barnehus fordi de er barn og de som er regnet som særlig sårbare voksne.

Vi vil skrive «barnehus» videre i teksten, som brukes mer i muntlig språk, i tillegg til egningsnavnet Statens barnehus. Når vi omtaler at et barnehus for eksempel «gjør» eller «opplevde» menes det at ansatte og leder ved barnehuset «gjør» eller «opplevde».

2. Undersøkelser av tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus

Statens barnehus har ansvar for å ta imot og følge opp særlig sårbare voksne som skal i tilrettelagte avhør. I det forrige kapittelet ble det beskrevet hvilke rammer, lovverk og retningslinjer som ligger til grunn for Statens barnehus, mens vi dette kapitlet vil vi beskrive hvordan arbeidet med særlig sårbare voksne er i praksis, basert på ansatte og ledere ved Statens barnehus sine erfaringer. I evalueringen av Statens barnehus fra 2021 beskrives barnehusenes arbeid rundt barn og ungdom (Bakketeig et al., 2021). Mye av det samme rammeverket for arbeidet med barn og voksne er likt, men samtidig er det noen vesentlige forskjeller. Det er forskjell i hvor mange fra de to målgruppene, barn og særlig sårbare voksne, som kommer i kontakt med barnehusene. Det er også forskjeller i hvilke tjenester og tilbud barn og sårbare voksne har fra før, som påvirker hvilken oppfølging og samarbeid utad som er relevant. De står også i ulike livssituasjoner, som barn og som voksne.

I denne evalueringen har vi satt søkelys på hvordan barnehusene organiserer arbeidet og tilbud knyttet til særlig sårbare voksne, herunder hvordan de voksne blir ivaretatt i forbindelse med selve avhørene og med tanke på oppfølgingen utenom avhørssituasjonen. I dette kapitlet presenterer vi analysene fra delstudie 1. Det vil si at det handler om Statens barnehus sitt tilbud, hvordan de organiserer sine oppgaver og arbeider med særlig sårbare voksne. Kapitlet er empirisk og presenterer funn fra en spørreundersøkelse og intervjuer med ansatte og ledere ved Statens barnehus. Et overordnet spørsmål som besvares i dette kapitlet er:

Hvordan organiseres barnehusenes arbeid med, og ivaretagelse av, særlig sårbare voksne?

Videre er det i delstudie 1 spesifisert seks konkrete underproblemstillinger:

- 1) Er dagens lov og forskrift og felles retningslinjer for barnehusene hensiktsmessig og tilstrekkelig rammeverk for samhandlingen i barnehusene relatert til særlig sårbare voksne?
- 2) Hvordan fungerer samrådsmøter for særlig sårbare voksne og hva har disse å si for samhandlingen med øvrige aktører?

- 3) Hvordan gjennomføres tilrettelagte avhør? Følges modellen for tilrettelagte og sekvensielle avhør ved de ulike barnehus og er det lokale variasjoner i hvordan modellen praktiseres?
- 4) I hvilken grad er barnehusenes oppgaveportefølje relatert til særlig sårbare voksne tilpasset tjenestene i øvrig hjelpeapparat? Er det glippsoner og/eller overlapp i barnehusenes tilbud og tilbudet til øvrig tjenesteapparat?
- 5) I hvilken grad påvirker Bufdirs opprettelse av TryggEst-prosjektet barnehusenes oppgaveløsning og i hvilken grad har Felles retningslinjer for Statens barnehus ført til endringer i virksomheten knyttet til denne målgruppen for det enkelte barnehus? Har retningslinjene bidratt til en mer enhetlig praksis på landsbasis?
- 6) Hvordan fungerer ordningen med klinisk rettsmedisinske undersøkelser og ordinære medisinske undersøkelser av særlig sårbare voksne i dag?

Disse problemstillingene har blitt undersøkt gjennom intervjuer og en spørreundersøkelse. Funnene fra delstudie 1 blir presentert tematisk etter en beskrivelse av metodene.

Metoder

For å undersøke problemstillingene vi har presentert ovenfor er det gjort en kombinasjon av en spørreundersøkelse og en intervjustudie. Det har vært viktig å belyse utfordringer og eventuelle mangler i tilbudet ved Statens barnehus, men også det som fungerer godt og lokale innsatser for å forbedre sine tilbud. Dette har vi undersøkt gjennom intervjuer med ledere og ansatte i seks barnehus, samt en spørreundersøkelse som ble sendt til alle barnehus, som vi heretter kaller «kartleggingsundersøkelsen». Slik har vi fått kunnskap om hvordan barnehusene arbeider med sårbare voksne, og det gir kunnskap om hvilke utfordringer og muligheter som ansatte og ledere møter i arbeidet sitt og også utover sitt eget område.

Dialog med aktører på feltet gjennom prosjektperioden

Det har vært viktig fra starten av prosjektet å ha kontakt ut i praksisfeltet. Vi har ønsket dialog med barnehusene og eventuelle andre som jobber med tematikken vi skulle undersøke, for å gi oss viktige innsyn og innpass for å forstå feltet godt. Vi ble invitert til å delta i nettverksgruppemøte, ledermøte og fagdag om sårbare voksne, som flere i forskergruppen deltok på. Gjennom disse forumene fikk vi tidlig innsikt i hvilke problemstillinger man på feltet anser som viktige, samt at det jobbes noe

ulikt mellom barnehusene. I tillegg har vi fått bistand av en liten arbeidsgruppe, bestående av ansatte fra barnehusene, til å utforme kartleggingsundersøkelsen. De hjalp til med å tilpasse språk og spørsmål. Vi fikk også diskutert funnene fra kartleggingsundersøkelsen i nettverksgruppemøtet, som ga oss ytterligere data. Dette var viktige innspill til den videre prosessen og intervjuene vi skulle gjennomføre i etterkant.

Vi vil også løfte frem prosjektet psykologen Arvid Kildahl leder, som utvikler et verktøy for traumekartlegging av voksne utviklingshemmede³. Dette prosjektet fikk vi en bred presentasjon av på en fagdag hos Politiet, og vår opplevelse er at prosjektet er mottatt som et etterlengtet initiativ. Det har vært viktig for å sette de sårbare voksne på agendaen for barnehusene. Videre har vi også hatt stor nytte av samarbeid med en politiadvokat for å få bedre kjennskap til straffesakssporet, både for denne delstudien (1), men særlig for vignettstudien beskrevet i kapittel 3.

Kartleggingsundersøkelsen

Våren 2024 gjennomførte vi en kartlegging av barnehusene ved å sende ut en spørreundersøkelse til alle de 11 barnehusene som da eksisterte. Statens barnehus i Finnmark var akkurat startet, og fikk ikke undersøkelsen. Hensikten var å gjøre en bred, deskriptiv kartlegging av hvordan organiseringen og arbeidet med sårbare voksne foregår i de ulike politidistriktene. Vi ønsket ett svar fra hvert barnehus, der én eller flere personer med god kjennskap til arbeidet med sårbare voksne skulle besvare undersøkelsen. Når vi i det videre viser til at «et barnehus svarer i kartleggingsundersøkelsen ...», refererer dette til svaret fra den eller de som besvarte undersøkelsen på vegne av barnehuset. Å få ett svar fra hvert barnehus har gitt oss mulighet til å sammenligne svarene mellom de ulike barnehusene og vurdere eventuelle forskjeller i tilbud og praksis.

³ Nettsak om traumekartleggingsverktøyet: <https://www.oslo-universitetssykehus.no/fag-og-forskning/nasjonale-og-regionale-tjenester/nasjonal-kompetansetjeneste-for-utviklingshemning-og-psykisk-helse/nye-verktoy-for-kartlegging-av-traume/> (Hentet 17.03.2025)

Spørreskjemaet til undersøkelsen ble utformet i Excel med 53 spørsmål. I tillegg lå det noen underspørsmål knyttet til flere av hovedspørsmålene. Spørsmålene dekket disse tematikkene:

- Målgruppen «særlig sårbare voksne»
- Fagpersoner og kompetanse på å jobbe med målgruppen
- Gjennomføring av avhør: Forberedelser, avhørsdagen og oppfølging
- Lov og regelverk
- Underavdelinger (“satellitter”)
- Andre tilbud ved Statens barnehus

Disse temaene, og en rekke spørsmål det var ønskelig å få besvart, var sentrale i Politidirektoratets oppdragsbeskrivelse. Spørsmålene ble bearbeidet og operasjonalisert av oss. Spørreskjemaet bestod både av spørsmål med faste svarkategorier og åpne spørsmål med mulighet for lengre tekstsvaer.

Spørsmål fra oppdragsbeskrivelsen ble valgt ut til spørreundersøkelsen parallelt med at spørsmål egnet for intervjuer ble inkludert i intervjuguidene. Det ble gjort språklige tilpasninger og vurderinger av hvilke spørsmål som burde inngå, i samarbeid både med forskergruppen og arbeidsgruppen fra barnehusene. Arbeidsgruppen bestod av fem ansatte ved barnehusene med særlig kompetanse på arbeid med sårbare voksne. De bidro i denne sammenheng som kvalitetssikrere av undersøkelsen. I samråd med denne gruppen ble det også besluttet at Excel skulle brukes som verktøy for innhenting av svar.

Det var leder ved hvert barnehus som mottok skjemaet, sammen med et informasjonsskriv, og ble bedt om å returnere det utfylte skjemaet via en sikker mappe med tilgangsstyring. De ble også informert om at personopplysninger ikke skulle inkluderes. Dette var tydelig spesifisert både i informasjonsskrivet og i undersøkelsen. Hvert barnehus ble bedt om å sende inn ett svar, men det var åpent for at flere kunne samarbeide om å besvare spørreskjemaet. Tekstsvarene er sammenstilt og analysert i kombinasjon med intervjudata, med unntak av tilfeller der det var hensiktsmessig å kvantifisere svarene.

Ni barnehus besvarte undersøkelsen, mens det ved de resterende barnehusene ble gjennomført intervjuer. Vi prioriterte å rekruttere de resterende barnehus til intervjuer både for å se om de svarte likt eller annerledes på noen av de overordnede spørsmålene, men også for å gå mer i dybden på erfaringene deres. Vi antok at de

ikke svarte på undersøkelsen på grunn av kapasitet, og gjennomførte intervjuene senere når det passet dem bedre. Ett av barnehusene var for ny i drift til å kunne svare på undersøkelsen våren 2024.

Funnene fra de ni barnehusene er oppsummert deskriptivt og presenteres videre i dette kapitlet. De tre øvrige barnehusene ble intervjuet om de samme temaene, men ikke gjennom de samme 53 spørsmålene som i spørreundersøkelsen. Noen av de mest sentrale spørsmålene ble stilt både i spørreundersøkelsen og i intervjuene, for eksempel hvem de samarbeider med og hvordan samrådsmøtene fungerer. Spørsmålene var imidlertid formulert annerledes i intervjuene, med en mer åpen tilnærming. Derfor er svarene ikke kvantifisert eller direkte sammenstilt med resultatene fra spørreundersøkelsen. Likevel gir dette kapitlet et helhetlig bilde, ettersom funnene fra intervjuene og spørreundersøkelsen presenteres samlet og utfyller hverandre.

Intervjuer med ansatte og ledere

Formålet med å intervjuer ansatte og ledere ved Statens barnehus var todelt. For det første ønsket vi å kartlegge virksomheten ved de barnehusene som ikke hadde besvart kartleggingsundersøkelsen. For det andre, og viktigst, ønsket vi å få en dypere innsikt i arbeidet med særlig sårbare voksne. Dette inkluderte å forstå hvilke utfordringer de ansatte møter, deres refleksjoner rundt hvorfor disse utfordringene oppstår, og hvilke løsninger de mener ville vært mest hensiktsmessige. Vi har gjennomført semistrukturerte intervjuer. Dette innebar bruk av intervjuguide med faste spørsmål og hvor temaene var de samme som i kartleggingsundersøkelsen. Et semistrukturert design sikret at sentrale temaer ble belyst og ga samtidig rom for å utforske andre relevante temaer som dukket opp.

Med bakgrunn i funnene fra kartleggingsundersøkelsen, ble visse temaer og funn spesielt viktige å utforske nærmere. Dette gjaldt blant annet medisinske tilbud, hvem som kommer til barnehusene, hvordan samarbeidet med andre aktører for oppfølging foregår, og hvilken kompetanse som er opparbeidet på målgruppen, særlig sårbare voksne. I intervjuene ble både lokale utfordringer knyttet til politidistriktet, rettssystemet og barnehusenes generelle praksis tematisert. Vi fikk også verdifull innsikt i kreative, lokale løsninger på både store og små utfordringer.

Intervjuene ble gjort med både ledere og ansatte for å få innblikk i ulike deler av organisasjonen; fra et overordnet, organisatorisk perspektiv til erfaringene til dem som arbeider direkte med sårbare voksne. Lederintervjuene handlet om temaer som

lovverk, hvordan ivareta voksne i barnehusene i rollen som leder, medisinske tilbud og samarbeid med andre instanser. De ble også spurt om hva de opplever som de største utfordringene for særlig sårbare voksne i rettssystemet og hos barnehuset. Lederne hadde variert kjennskap til arbeidet med voksne og henviste gjerne til sine ansatte for spørsmål om hvordan man arbeidet operativt med de sårbare voksne. De ansatte vi har intervjuet er beskrevet som dem med særlig god kjennskap til denne gruppen i barnehusene.

Vi tok kontakt med totalt seks barnehus for å gjøre intervjuer, og alle takket ja til forespørselen. Tre av dem ble spurt fordi vi manglet svar i kartleggingsundersøkelsen, og vi ville intervju dem for å få svar på overordnede spørsmål, i tillegg til å gå dypere inn på deres erfaringer. De tre resterende ble spurt i forbindelse med at vi hadde fått interessante svar fra dem i spørreundersøkelsen. Det ble totalt gjennomført 11 intervjuer. Sju av intervjuene ble gjennomført digitalt via Teams, mens fire ble gjennomført fysisk ved barnehusene. Intervjuene var individuelle fordi vi ønsket å intervju ledere og ansatte hver for seg, og stort sett intervjuet vi én ansatt fra hvert barnehus, unntatt ett gruppeintervju der det deltok tre ansatte.

Totalt er det 13 informanter, fordelt på seks barnehus:

- Barnehus 1: 2 ansatte, 1 leder
- Barnehus 2: 1 leder
- Barnehus 3: 1 ansatt, 1 leder
- Barnehus 4: 3 ansatte, 1 leder
- Barnehus 5: 1 ansatt, 1 leder
- Barnehus 6: 1 ansatt

Etter hvert ble det oppnådd *metning* i datainnsamlingen. I denne sammenhengen betød det at ytterligere intervjuer ikke ville ført til nye funn knyttet til arbeid med sårbare voksne ved barnehusene. Selv om det kom opp til dels nye løsninger, ulike omstendigheter og lignende i intervjuene, var hovedlinjene i det de fortalt i stor grad like. Vi vurderte derfor at vi hadde fått den informasjonen som var nødvendig gjennom de intervjuene som ble gjennomført.

Det ble tatt opptak av sju intervjuer. I de resterende ble det skrevet fyldige notater underveis. I tillegg har vi et referat fra møtet med nettverksgruppen der vi diskuterte funn fra kartleggingsundersøkelsen. Til slutt er intervjudata analysert tematisk gjennom en sammenstilling av alle intervjuene sett under ett. Ved bruk av sitater i

dette kapitlet vises det til de seks barnehusene, altså blir informantene nummerert med tall fra 1-6. Fra gruppeintervjuet er alle tre informanter samme tallet. Når det bare står et tall uten noe mer, kommer sitatet fra en ansatt, og når det kommer fra en leder står det: «tall, leder».

Forskningsetiske forhold

Alle undersøkelsene som er foretatt i denne delstudien har vært rettet mot voksne ansatte ved Statens barnehus. Hele prosjektet som omhandles av denne rapporten ble forhåndsvurdert av SIKT, Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, som ga tilrådingen at prosjektet kunne gjennomføres. (Ref.nr.: 319086). Vanlige forskningsetiske retningslinjer har blitt fulgt. Dette innebærer ikke minst å sikre deltakernes interesser gjennom frivillig, informert samtykke fra alle deltakere og mulighet til å trekke seg fra undersøkelsen uten nærmere begrunnelse. Det var også frivillig å fylle ut spørreundersøkelsen. Forskerteamet har ellers vært i løpende dialoger med ledere og ansatte ved Statens barnehus under hele prosjektperioden for å sikre informasjonsflyt, kommunikasjon og ivaretagelse av involverte i prosjektet. Det har ikke kommet frem forhold som tilsa at det måtte tas hensyn til særlige sårbarhetsfaktorer utover at forskere generelt er forpliktet til å ivareta tilliten på en god måte. Videre er alle innsamlede data behandlet i tråd med personvernforskriften GDPR, noe som innebærer at alle data er blitt lagret og behandlet på sikre servere som er utilgjengelig for andre enn forskerteamet.

Barnehusenes virksomhet knyttet til særlig sårbare voksne, funn fra delstudie 1

Her presenterer vi funnene fra kartleggingen av barnehusenes arbeid med og ivaretagelse av særlig sårbare voksne, samt hvilke erfaringer ansatte og ledere har med å arbeide tett med denne målgruppen. Det har vært viktig å belyse både de generelle utfordringene disse personene står overfor i møtet med politi- og rettsvesen, i tillegg til de måtene ledere og ansatte ser og løser utfordringene på lokalt nivå. Like viktig har det vært å dokumentere hva som *ikke* lar seg løse da slike forhold danner grunnlag for anbefalinger til oppdragsgiver. Temaene som gjennomgås er målgruppe, fagpersoner og kompetanse, medisinske tilbud og undersøkelser, tilrettelagte avhør, lov og regelverk, andre tilbud og tiltak, og til slutt barnehusenes tanker om fremtidige utfordringer.

Hvem er målgruppen «særlig sårbare voksne»?

I kartleggingsundersøkelsen og intervjuer har vi spurt hvem det er som i praksis tilhører målgruppen. Dette ble særlig undersøkt med tanke på skjønnsrommet som ligger i lovverket. I straffeprosessloven er psykisk utviklingshemning nevnt som inngangskriterium til tilrettelagte avhør, mens resten av målgruppen er definert som «andre funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør», jf. strpl. § 239.

Vi finner en stor likhet mellom barnehusene hva gjelder erfaring med diagnosegrupper. Som vi kan se av tabell 1, har barnehusene arbeidet med et variert utvalg brukere. De ble ikke spurt om å svare for et konkret tidsintervall, men generelt siden særlig sårbare voksne har vært inkludert som målgruppe. Alle de ni barnehusene som svarte har erfaringer med at det kommer personer med utviklingshemming, autismespekterforstyrrelse og psykiske lidelser. I tillegg har de fleste erfaring med personer med fysisk funksjonshemming, som bruker ASK (alternativ og supplerende kommunikasjon), samt personer med aldersdemens eller ervervet hjerneskade. Fire barnehus har hatt personer i tilrettelagte avhør med ervervet kognitiv funksjonsnedsettelse, for eksempel relatert til langvarig rusmisbruk. Noen respondenter har også kommentert at de har erfaring med personer med språk- og lærevansker uten at dette er diagnostisert, men der politiet i ordinære politiavhør har opplevd kommunikasjonen som utfordrende.

Hvilke funksjonsnedsettelse/diagnoser har barnehusene erfaring med at målgruppen «særlig sårbare voksne» har?	Ja	Nei	Vet ikke/ ikke svar
Personer med psykisk utviklingshemning	9	0	0
Personer med autismespekterforstyrrelse	9	0	0
Personer med fysisk funksjonshemming	8	1	0
Personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)	7	1	1
Personer med aldersdemens	8	1	0
Personer med psykiske lidelser (Hvis ja, kom gjerne med eksempler på diagnoser)	9	0	0
Personer med ervervet hjerneskade	6	1	2
Personer med ervervet kognitiv funksjonsnedsettelse, f.eks. som følge av rus. (Hvis ja, kom gjerne med eksempler).	4	3	2

Tabell 1: Barnehusenes erfaringer med personer med ulike funksjonsnedsettelse/diagnoser

Barnehusene kommenterer i undersøkelsen at selv om de har erfaring med ulike typer av funksjonsnedsettelse, så har de arbeidet mest med personer med utviklingshemming. I intervjuene kommer det frem at det er noe ulikhet mellom barnehusene på dette punktet. Dette henger sammen med hvordan påtalejuristene i de ulike politidistriktene gjør sine vurderinger, at beramning av tilrettelagte avhør av sårbare voksne blir gjort noe ulikt mellom distriktene. I intervjuene blir det særlig fremhevet at enkelte jurister er mer «tro» mot diagnosekriteriene, slik at personer med utviklingshemming blir sendt til barnehuset, mens personer med andre typer funksjonsnedsettelse som kan gjøre det utfordrende å gjennomføre ordinære politiavhør, ikke nødvendigvis blir vurdert med behov for tilrettelagte avhør. Andre barnehus opplever i større grad å få inn personer med ulike funksjonsnedsettelse.

Det er flere ganger blitt tematisert i møter og intervjuer med ledere og ansatte på barnehusene at de ikke får inn alle som de mener burde hatt tilrettelagte avhør på barnehuset. Dette blir fremhevet som en utfordring utenfor barnehusene, og noe som det bør gjøres en grundigere vurdering av – nemlig hvordan behovet for tilrettelagte avhør vurderes, og hvorfor så få blir sendt til avhør på barnehuset. Dette vil også bli diskutert nærmere i kapittel 3 hvor vi redegjør for funn fra vignettstudien som ble sendt ut til påtalejurister.

Vi har videre forsøkt å kartlegge hvilke typer statistikk som føres om særlig sårbare voksne. Barnehusene som svarte på spørreundersøkelsen hadde alle tall på antall sårbare voksne som var innom dem i 2023, og beskriver at de registrerer målgruppen i Acos, Access og skyggeregnskap. Svarene for antall i målgruppen i 2023 gikk fra 4 til 37: 4, 5, 7, 8, 12, 14, 17, 19 og 37. Barnehuset med det høyeste tallet beskriver at det inkluderer status som mistenkt, og gjelder voksne over 18 år. De beskriver at det totalt er 51 personer fra 16 år og opp. Barnehuset som svarte at de hadde 17 i målgruppen i 2023, spesifiserer at to av dem var mistenkte. For å sammenligne har vi også samlet inn tall på det totale antallet personer som fikk tilbud ved barnehuset samme år, altså både barn og voksne. Det varierer mellom 249 og 378 for alle barnehusene, unntatt barnehuset som rapporterte at de hadde registrert 37 særlig sårbare voksne, som svarte 857. Det vil si at særlig sårbare voksne utgjør en liten andel av de som mottar tilbud ved barnehuset. Vi vil også poengtere – noe som også ett av barnehusene gjorde – at disse tallene gjelder for alle som har vært inne til avhør og at tallene for de som også har fått oppfølging er lavere.

I kartleggingsundersøkelsen ble det stilt spørsmål om det er vanlig at målgruppen omfatter personer med minoritets- eller urfolksbakgrunn. De ni barnehusene

svarer noe forskjellig. Fire barnehus har personer med slik bakgrunn som en del av målgruppen, mens fire svarer at det ikke er vanlig. Noen barnehus påpeker at det er få saker som involverer personer med minoritets- eller urfolksbakgrunn, mens andre har mer erfaring og beskriver hvordan de henter inn informasjon om det som del av forberedelsesfasen, at de bruker tolk, og tar hensyn til kultur og historikk. Samisk rådgiver, og Statens barnehus i Finnmark, har særlig ansvar for samiske barn og voksne. Samisk rådgiver er også del av det nasjonale flerkulturelle nettverket. Ett barnehus nevner at samisk kunst og bruksgjenstander bevisst er brukt i utsmykningen på barnehuset.

Det kan stilles spørsmål ved at fire av barnehusene ikke anser personer med minoritets- eller urfolksbakgrunn som en del av den «vanlige målgruppen». Politidistriktene dekker store geografiske områder og har en variert befolkningssammensetning. Det kunne derfor vært forventet at flere hadde erfaring med at målgruppen inkluderte minoriteter og urfolk. Samtidig er det svært få voksne som generelt kommer til barnehuset, noe som kan forklare hvorfor de ikke har hatt erfaring eller befatning med personer innen disse kategoriene.

Refleksjoner rundt sårbarhet, sakstype og status

Sårbarhet, sakstype og status i straffesak var tre temaer som dukket opp ofte i intervjuer. Vi går derfor nærmere inn på disse her. Spørsmålet om hvem som inngår i målgruppen «særlig sårbare voksne» kom tidlig opp som et tema i prosjektet. En informant uttrykte usikkerhet rundt hvem som faktisk omfattes av målgruppen, både med hensyn til type saker og graden av sårbarhet. Det ble stilt spørsmål ved hvilke funksjonsnedsettelse og hvor omfattende forklaringsvansker en voksen må ha for å kvalifisere til et tilrettelagt avhør. En ansatt stilte også spørsmål ved om alle med lett utviklingshemming automatisk skal henvises til barnehuset. En annen ansatt uttalte at i praksis er målgruppen primært utviklingshemmede, mens andre kan gå litt «under radaren» på grunn av mangel på kompetanse hos politiet. For eksempel reflekteres det over at personer med psykiske lidelser som har behov for tilrettelegging i perioder, ikke nødvendigvis blir definert inn i målgruppen. I tillegg til utfordringene med å vurdere hva som kvalifiserer som sårbarhet, stiller noen også spørsmål ved om tilrettelagte avhør ved barnehuset bør være begrenset til saker om vold og overgrep, eller om også andre typer saker som involverer denne målgruppen bør håndteres der.

Det er også spørsmål om hvorvidt det kun er personer med status som fornærmet og vitne som skal, eller burde, avhøres ved Statens barnehus. Som tidligere nevnt faller personer med status som mistenkt utenfor mandatet til Statens barnehus. Samtidig

er det kommet retningslinjer som beskriver samarbeid med barnehusene når det gjelder mistenkte (Riksadvokaten, 2023). Når vi i kartleggingsundersøkelsen spurte barnehusene om det bare er personer med status som fornærmede og vitner som er den relevante målgruppen, svarte seks barnehus «nei» og tre «ja». En utfordring med dette spørsmålet er at det kan tolkes på to måter: enten som et spørsmål om mistenkte *bør* være del av målgruppen, eller som et spørsmål om hvem som anses som del av målgruppen ut fra gjeldende lovverk.

Når vi ser på svarene i kartleggingsundersøkelsen sammen med intervjudata, kommer det frem at flere av barnehusene har erfaring med å bistå i avhør av mistenkte, og at flere også mener at barnehusene har viktig kompetanse å tilby i forbindelse med avhør av mistenkte. Barnehusansatte opplever at kompetansen i politiet generelt er lav når det gjelder å møte voksne med utviklingshemming eller andre funksjonsnedsettelse. De peker på at det er de ansatte ved barnehusene som har den nødvendige kompetansen for å ivareta særlig sårbare voksne på en god måte, uavhengig av om de er fornærmet eller mistenkt.

Samtidig som det argumenteres for at mistenkte som kan betegnes som «sårbare voksne» bør avhøres på barnehuset med tilrettelagt avhør, løftes også flere dilemmaer. Det ene handler om hvorvidt mistenkte voksne bør oppholde seg på samme sted som sårbare barn og voksne som er fornærmede, om det kan skape utrygghet. Det andre dilemmaet gjelder hvordan rammene på barnehuset kan gjøre at den mistenkte kan oppfatte situasjonen som mindre alvorlig enn om avhøret skjer ved et politikontor. Det er viktig at vedkommende forstår alvoret i å være mistenkt i en straffesak, og noen frykter at atmosfæren på barnehuset kan gi et feilaktig inntrykk. I tillegg er det også voksne som selv ikke ønsker å avhøres ved Statens barnehus, særlig på grunn av navnet «barnehus» som signaliserer at det er barn som skal dit. Dette har vært et tema i prosjektet, og vi skal nå se hva dette dreier seg om mer detaljert.

«Barnehus» - med rom for voksne?

Det at det er to målgrupper, barn og voksne, som avhøres i samme hus blir både problematisert og forsvart i intervjuer. Flere informanter påpeker at sårbare voksne får mindre oppmerksomhet i barnehusverdagen enn barn, noe som delvis skyldes at det er færre saker med voksne. Selv om det kan oppstå uheldige paralleller i måten man arbeider med de to gruppene på i samme institusjon, argumenteres det for at en slik organisering er nødvendig for at barnehusene skal fungere. Antallet saker med voksne er for lavt til å opprette egne team som utelukkende jobber med denne

gruppen. Derfor mener flere at alle ansatte må kunne arbeide med både barn og voksne for å sikre en robust kompetansebase.

Det påpekes at det er en skjevhet i kompetansen ved barnehusene. Det er mange ansatte med barnefaglig bakgrunn, men få med formell kompetanse eller arbeidserfaring med å jobbe med voksne med funksjonsnedsettelse, slik som utviklingshemmede. Som noen informanter uttrykker det, er de fleste ansatt på barnehuset fordi de ønsker å jobbe med barn. Likevel understrekes det at barnehusene besitter en unik kompetanse, altså å jobbe med både helse- og politivesenet, som gjør dem best egnet til å ivareta sårbare voksne. En informant uttrykker at det ville vært ugunstig at ansvaret for ivaretagelsen av denne målgruppen skulle vært satt utenfor politiet, som for eksempel i helsesektoren, på grunn av utfordringer som ville oppstått med ulike lovverk. Den sier også: «For du trenger den koblingen til justis og forståelse som vi kan bygge faglig innenfra og ut» (3, leder). Det organisatoriske innpasset barnehusene har i politiet, vurderes som uvurderlig for å sikre godt samarbeid. Dette handler både om muligheter for å skape relasjoner, men også at man har god informasjonsflyt på tvers av enheter, og tilgang til samme systemer.

Når det gjelder navnet «barnehus», gjør ansatte og ledere seg ulike refleksjoner. Mange mener at barnehusene bør inkludere sårbare voksne i sin målgruppe, ettersom de besitter den nødvendige kompetansen for å ivareta dem. Samtidig peker flere på at navnet «barnehus» kan være problematisk. For voksne kan det oppleves stigmatiserende å måtte oppsøke et sted med et så barneorientert navn, da det kan gi inntrykk av at de blir sidestilt med barn.

Noen ansatte forteller at de sjelden får spørsmål fra voksne om hvorfor det heter barnehus, mens andre har opplevd at voksne reagerer på navnet. Enkelte voksne kan oppleve det som nedverdiggende eller ubehagelig å møte i et «barnehus», da det kan gi en følelse av å bli behandlet som et barn. Samtidig påpeker flere ansatte at barnehusene har en etablert og anerkjent rolle, og at endring av navn kunne skapt unødvendig forvirring. En ansatt deler sin erfaring:

Jeg har jo tatt imot voksne, og det er mer enn én gang at de har spurt om det. "Det står barnehus på døra", de reagerer på det. "Og jeg er jo ikke et barn". Vi sier at det heter barnehuset, men det blir litt rart å forklare. Det er litt ugreit å skulle være nødt til å forklare, når de reagerer på det. Men at man poengterer at det heter barnehus og det er flest barn, men det er også for voksne som politiet trenger å snakke med. Så, men det er lenge siden jeg egentlig har hørt den diskusjonen, men det var noen år der at det var løfta høyt. (5)

For å møte denne utfordringen med navnet og minske opplevelsen av stigma, forteller ansatte at det er viktig å gi de voksne god informasjon i forkant. En ansatt som ikke har fått noe spørsmål om navnet «barnehus», sier:

Jeg har ikke fått noe spørsmål om det. For vi forklarer jo dem at vi har mest barn her, men vi har en del voksne òg. Og det er jo det å informere de godt før de kommer, så tror jeg ikke det er noe problem. Jeg har ikke opplevd at det har vært noe sånt. Selv om jeg selv tenkte først at det er dumt at vi heter det. Men også når jeg har snakka med de i ettertid, så har vi jo snakka rundt det her om hva de syns om at det heter det. Men kanskje hvis man får inn noen som føler at de blir behandla som barn, at de ville reagert, hvis de opplever det i hverdagen? At de blir behandla som barn, og så er de egentlig voksne? Man kan jo møte på begge. Så jeg tenker at det er viktig med mye informasjon i forkant. (6)

Våre informanter forteller også at de voksne som skal i tilrettelagte avhør får informasjon i forkant, for eksempel i form av et skriv. I den forbindelse kan de forklare at barnehuset har flest barn, men at det også kommer voksne dit.

Et annet kritisk punkt knyttet til at særlig sårbare voksne skal til Statens barnehus, handler om at det ikke er kjent ute i kommunene at også voksne med utviklingshemming eller andre funksjonsnedsettelse blir ivarettatt gjennom dette tilbudet. Navnet synliggjør heller ikke at voksne også avhøres der. Ansatte, pårørende og andre i nettverket til mennesker med utviklingshemming og andre funksjonsnedsettelse vet ikke nødvendigvis at barnehuset har et tilbud for voksne. En ansatt sier det slik:

Og så tenker jeg at navnet Statens barnehus gjør at det er veldig mange kommunale tjenester hvor de som har oppfølging av disse voksne med utviklingshemming, de tenker at vi ikke har voksne. Altså, navnet begrenser. Både det at vi blir kontakta, men også at de tenker at, det har jeg i hvert fall erfart når jeg har snakket på konferanser. At de blir veldig overrasket. Nei, for det gir på en måte ikke mening at en voksen skal på et barnehus. Vi har både et konsultasjonsteam og vi er et kompetansehus hvor folk kan søke råd hver dag. Og vi blir kontaktet veldig lite av de som jobber med disse menneskene. Og hadde de hatt mer kunnskap om at barnehuset eksisterer også for denne gruppa, så hadde vi blitt kontaktet mye mer. Tenker jeg. De har mange problemstillinger i kommune, de står veldig alene. (5)

At barnehusene også tar imot voksne med behov for tilrettelagte avhør er noe som ikke er allment kjent.

Blant barnehusene uttrykkes det bekymring for store mørketall når det gjelder vold og overgrep mot særlig sårbare voksne. Mange saker blir antakelig aldri anmeldt, og barnehusene har noen hypoteser om hvorfor. En av grunnene kan være at man antar at anmeldelsen ikke vil føre frem, eller at belastningen ved å delta i avhør og en eventuell rettssak blir for stor for den voksne. I stedet velger man lokale tiltak for å forebygge eller redusere risikoen for videre vold og overgrep. Noen barnehus peker på at et navn som tydeliggjør at tilbudet også gjelder sårbare voksne, kunne bidratt til økt synlighet og tilgjengelighet. Dersom ansatte i for eksempel en bolig enklere forsto at barnehuset også er et tilbud for voksne, ville de kanskje vært mer tilbøyelige til å anmelde eller i det minste rådføre seg med barnehusets konsultasjonsteam, som også tar saker som gjelder voksne.

Veien fra vold og overgrep, politianmeldelse og til barnehus

Med tanke på hvem som faktisk ender opp med å komme til barnehuset, som del av målgruppen særlig sårbare voksne, er det flere steg som må foretas. Det første er at det må foreligge et anmeldt forhold, noe vi allerede har beskrevet at det finnes barrierer for. Det andre er at politiet i sitt etterforskningsarbeid må vurdere at en person er sårbar. Om det ikke foreligger tydelige markører, som opplysninger om en diagnose eller annet, krever det at politiet har en viss bevissthet og kjennskap til utviklingshemming og andre typer funksjonsnedsettelse og vansker som kan gi behov for et tilrettelagt avhør. Andres holdninger og tanker om hva som er best for den voksne kan også påvirke veien til barnehuset, slik som en ansatt ser det:

Jeg tenker at det er litt sånn berøringsangst i både politi og hos hjelpere til å kanskje gå inn og anmelde saker om voksne personer. For det er veldig mange voksne personer som blir utsatt for både psykisk vold og seksuelle overgrep, og som ikke klarer å anmelde selv, vegrer seg for å gjøre det, og man får litt sånn berøringsangst og tør ikke å ta kontakt med politiet og si at: "Vi vet at det er en person, vi har prøvd å motivere, men hun ønsker ikke selv å anmelde". Hvor man kanskje i større grad ville hatt bedre rettsikkerhet som ikke særlig sårbar. Så da tenker jeg både politi, men også de som er hjelpere som tenker at: "Vi må ha samtykke fra denne personen, vi kan ikke gjøre noe over hodet på den personen". Men noen ganger er det faktisk vår plikt som medmenneske og som ansatt å melde fra når man får innsyn i at personen er utsatt for mye psykisk vold. (5)

Til slutt kan også henleggelse av saker være en grunn til at det er få saker som kommer til barnehuset. En leder (2) beskriver at de opplever en del henleggelse, enten fordi sakene ikke lar seg etterforske eller fordi det er vanskelig å finne bevis. Dette understreker at flere faktorer spiller inn når det gjelder hvem som faktisk kommer til barnehuset og blir en del av målgruppen «sårbare voksne», slik som at forhold først anmeldes og videre at politiet har kompetanse til å vurdere hvem som har behov for tilrettelagt avhør.

Kompetanse og samarbeid

Statens barnehus er til stede i alle 12 politidistriktene, inkludert det nyeste tilskuddet i Finnmark, som åpnet i 2024. Barnehusene har samme hovedoppgaver, men enkelte har ekstra ansvar for spesifikke kompetanseområder, som for eksempel at barnehuset i Finnmark har særskilt ansvar for den samiske befolkningen. Organiseringen varierer og både lik og ulik. En av lederne uttaler at:

Men jeg kan jo si at alle barnehus er nok ulikt rigga, og det er kanskje derfor det er fint å snakke med mange. Veldig ulik kompetanse og kan til og med også kanskje gjøre ting litt ulikt. Og vi har jo våre geografiske forutsetninger, eller vår geografi som påvirker en del av våre muligheter i forhold til kontinuerlig oppfølging og behandling og... veldig lang reisevei. (5, leder)

Det er altså ulike forutsetninger for barnehusene, som for eksempel handler om geografi og hvilken kompetanse de har på huset. Noen poengterer også at påtale kan operere ulikt mellom distriktene med tanke på hvor «rause» de er i vurderinger rundt hvem som er sårbare. Dette fører til at barnehusene har enten flere eller færre saker som involverer sårbare voksne.

Det blir i flere tilfeller påpekt at barnehusene primært har kompetanse på barn, og at barna utgjør hovedmålgruppen for barnehusene. Samtidig fremkommer det i intervjuene et ønske om å få et større fokus på de voksne, og beskrivelser av tiltak som gjøres eller man ønsker å gjøre for å følge opp dette. Flere uttrykker blant annet et ønske om å ansette en vernepleier, men som en leder (4) påpeker, har de ikke økonomi til å ansette noen nye med spesifikk erfaring med voksne. Lederen forteller videre om en endring den har gjort for å få forsøke å få inn mer kompetanse:

De fleste som søker seg til jobb som seniorrådgiver på barnehus er interessert i å jobbe med ungene. Utfordringa ligger jo i at det er så få av dem [de voksne], at når man da skal lyse ut stillinger... For du kan si det sånn at det har jo skjedd et lite skifte i min hjerne når jeg lyser ut stillinger nå. Så nå kommer det med dette at det er et fordelskrav å ha jobba med voksne - ja, voksne særlig sårbare, da. (4, leder)

«Kildahl-prosjektet», der det utvikles traumekartlegging for personer med utviklingshemming, har særlig blitt trukket fram som både et viktig verktøy for å kunne gi god oppfølging av den enkelte, men også at det har gitt en ekstra oppmerksomhet om de sårbare voksne. Det er noe som har «løftet» gruppen, og hatt en positiv innvirkning. Samtidig går dette inn i en større fortelling om personavhengighet i barnehusene, at det ikke er en systematikk og kontinuitet i kompetansen for de som skal ta vare på den voksne målgruppen, men at man er avhengig av ulike initiativ. Dette beskriver vi videre i kapittelet.

Ressurspersoner med ekstraansvar for sårbare voksne

Selv om det er uttalt at de ansatte på barnehuset skal kunne jobbe både med voksne og barn, er det noen som har særlig ansvar for sårbare voksne, og holder sitt barnehus faglig oppdatert. Det er en person fra hvert barnehus som sitter i den nasjonale nettverksgruppen for særlig sårbare voksne som gjerne har det ansvaret. De som sitter i nettverksgruppen, fungerer som en ressurspersoner i sitt barnehus og bidrar til å holde kompetansen oppe på målgruppen. Samtidig utgjør de voksne en liten andel av dem som kommer til barnehusene, og det kommer frem at det kan være lite fokus på at også de er en del av målgruppen. De blir litt glemt, og som en ansatt sier:

Men det merker jeg også fra barnehuset sin side, at det – man må minne de på hele tiden, at “de har de voksne også”. Det føler jeg. At jeg blir den som må si “har dere tenkt på de voksne?”. De blir litt glemt på en måte, syns jeg. (6)

Det er også variert hvilken bakgrunn ressurspersonene har, med tanke på utdanning og å jobbe med voksne med utviklingshemming eller som har andre funksjonsnedsettelse. Men det er gjerne de som har mest erfaring med voksne, enten fra barnehuset eller fra tidligere arbeid, som blir slike ressurspersoner.

Kompetanse på å jobbe med voksne med utviklingshemming og andre funksjonsnedsettelse

I flere av barnehusene etterspørres det mer kompetanse på det å jobbe med voksne med utviklingshemming og andre funksjonsnedsettelse, blant annet nevner flere at det er ønskelig å ansette en vernepleier. To barnehus svarer i kartleggingsundersøkelsen at de opplever å ha den kompetansen de trenger. Fagbakgrunnen til de ansatte ved barnehusene er fra ulike profesjoner innen helse og sosialt arbeid, inkludert vernepleiere, barnevernspedagoger, psykologer, sosionomer, sykepleiere, spesialpedagoger og pedagoger. Selv om noen har erfaring med å jobbe med voksne med utviklingshemming eller andre funksjonsnedsettelse, er det flere som ikke har det. Flere forklarer at de har erfaring fra privatlivet. Der hvor ansatte har hatt kjennskap til denne gruppen fra tidligere arbeid, argumenteres det for at man får gjort bedre forberedelser før avhør, fordi man vet hva man skal spørre om og forstår mer av for eksempel utredningsrapporter.

Et par ledere beskriver at det er noen ansatte som «har særlig interesse» for å jobbe med voksne, og som har tatt ansvar for å blant annet holde barnehuset faglig oppdatert. Kompetansen blir beskrevet som personavhengig, og sårbar med tanke på turnover. Det fortelles om utfordringer med utskifting av ansatte, særlig om de som slutter er de med ekstra interesse for de voksne eller med mer formell kompetanse. En leder sier:

Vi har over en tiårsperiode bygget opp et kompetanseteam bestående av ulike yrkesgrupper, blant annet psykologer, men de er litt som svingdører. De arbeider her en liten stund og så finner de seg andre jobber. (2, leder)

For de helse- og sosialfaglige ansatte er det mye nytt å erfare og lære ved å være ansatt på barnehuset, og i politiet. Det er en særegen erfaring som nyansatte gjerne ikke har. Derfor er det også sårbart med utskiftinger av ansatte. Slike sårbarheter forteller en leder om:

*Vi hadde en psykolog ansatt i et par år som faktisk hadde jobba med den gruppa [voksne] her før. Så da ble det løfta litt, og da fikk vi jo litt sånn mer kontakt med habiliteringstjenesten på et litt overordna nivå da. Men når h*n slutta for å fullføre spesialiseringa si, så har det jo ramla ut litt. (4, leder)*

Gjennom intervjuer får vi inntrykk av at det gjøres mye godt arbeid lokalt, og at man i stor grad tenker individuell tilpasning, enten det er snakk om barn eller voksne. Samtidig er det et spørsmål om ansatte som jobber med «alt» skaper uheldige paralleller i hvordan man jobber med barn og voksne, og om det skal være noen som i hovedsak jobber med særlig sårbare voksne. Det argumenteres fra barnehusene at

det hverken er økonomiske ressurser eller nok saker til at man i praksis kan ha en slik ekspertise på de voksne. En leder sier:

For vi har en avhørsturnus på barnehuset som gjør at det egentlig kan være hvilken som helst rådgiver som har det avhøret. Men at det da, hvis man ser at det kan være en voksenperson som man skal tilby noe mer oppfølging og hjelp, at man da spør kanskje en kollega som har mer erfaring med det, da. (4 leder)

En annen leder sier at det å ha alle ansatte som jobber med begge grupper, også handler om å unngå «silotenking», og en annen ansatt sier at det handler om deres egen psykiske helse også, å kunne variere hvilken gruppe man jobber med. I intervjuer beskrives det et behov for at de ansatte må være «fleksible» og ha kompetanse på begge grupper. Samtidig kommer det tydelig frem at de har mindre kompetanse på å jobbe med de voksne, og at denne ofte er personavhengig, etter enkelte ansatte sine «interesser». I et større bilde er det likevel på barnehusene man har mye erfaring med å ta imot sårbare mennesker til tilrettelagte avhør, og som særlig er kjent med hvordan man jobber med straffesakssporet og oppfølgingssporet samtidig. Det er en særegen kompetanse de har på barnehuset.

Samarbeid med andre tjenester og innad i politiet

Samarbeid med andre tjenester kan skje gjennom hele forløpet når den voksne er i kontakt med politiet, både i forberedelsesfasen, på avhørsdagen og i oppfølging. I kartleggingsundersøkelsen ser vi at samarbeid ut mot andre tilbud og tjenester i hovedsak skjer i enkeltsaker, og i liten grad gjennom samarbeidsavtaler. Dette gjelder for habiliteringstjenesten, somatisk sykehus, Distriktpsikiatriske sentre (DPS), kommunale helse- og omsorgstjenester og TryggEst. De tjenestene som det er faste samarbeidsavtaler med er:

- Habiliteringstjenesten (tre barnehus)
- Sykehus, somatisk (ett barnehus)
- Ressurssenter for vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging RVTS (ett barnehus)
- Tryggest (ett barnehus)

Tre barnehus svarer at de ikke har noe samarbeid med RVTS. Noen svarer også i kartleggingsundersøkelsen at de har samarbeid med Støttesenter for kriminalitetsutsatte, Norges Handikapforbund, Nasjonal kompetansetjeneste for utviklingshemming og psykisk helse (NKUP), ansatte ved boliger og

tolketjenester. Habiliteringstjenesten og Kildahl-prosjektet blir trukket frem som samarbeidspartnere som særlig bidrar til fagutviklingen ved barnehusene.

Noen ledere beskriver at samarbeid mellom tjenester gjerne er personavhengig, og at det kan være avhengig av at man har ansatte med nettverk ute i tjenestene. Disse samarbeidene krever derfor stabile relasjoner. I intervjuer blir habiliteringstjenesten trukket frem som en instans de både får faglig påfyll fra, og som de samarbeider med der det er relevant i enkeltsaker. Også her er god kjennskap og gjerne relasjon til ansatte i tjenesten et fortrinn, for å vite hva de kan bistå med.

Samarbeid med Distriktpsikiatrisk senter (DPS) blir beskrevet som vanskeligere enn med andre instanser. En informant sier blant annet at det er noen holdninger om at denne gruppen voksne ikke trenger psykisk helsehjelp, «at de er sårbare på den måten» (1, leder), og at man antar at støtteapparatet de ofte har fra før (bolig-/oppfølgingstjeneste) tar seg av all oppfølging som trengs.

Barnehusansatte snakker i positive ordelag om samarbeidet med andre i politiet. Dette er politiansatte som er spesialutdannet i sekvensielle avhør, samt ordinære jurister og etterforskere. Noen beskriver at kompetansen deres varierer etter alvorligheten i saken. Etterforskere og påtalejurister blir beskrevet som ydmyke overfor den kunnskapen barnehusansatte sitter med, og de oppleves takknemlige for den bistanden de får når de skal jobbe med barn og sårbare voksne. Samtidig fortelles det at: «Politiet har jo ikke kunnskap om utviklingshemming» (5), og at utdanningen noen har i sekvensielle avhør mest er rettet mot små barn, og ikke voksne. Noen poengterer at politiet kunne brukt barnehusets kompetanse i større grad, og gjerne tidligere, slik at disse voksne for eksempel hadde sluppet å delta i et politiavhør som ikke fungerte, før de blir berammet nytt avhør på barnehuset. Selv om det er lite kunnskap om sårbare voksne, virker politiet åpne for å benytte seg av kompetansen barnehuset sitter med.

I samarbeid med etterforskere eller andre som ikke har særlige forkunnskaper om utviklingshemming, er det behov for å forklare hva det kan være på en lettfattelig måte. Blant annet for å sikre at forventningene avhører har til vitnet stemmer, og at kommunikasjonen dermed blir tilpasset vitnet. Da ser vi at det i noen tilfeller brukes termer som «mental alder», altså at man forklarer det kognitive nivået til den voksne med alderen til et barn. Det gir en svært forenklet forståelse av personen det gjelder, og tar ikke inn erfaringskunnskapen som en voksen person har tilegnet seg gjennom et liv. Når kompetansen på barnehuset er en overvekt av barnefaglige ansatte, setter vi spørsmål ved om det skjer en begrepsmitte mellom barne- og voksensfæren på

barnehuset, og om dette påvirker måten man møter de voksne på. Samtidig er det et klart og viktig behov for at ansatte på barnehusene skal kunne fortelle politi og andre om utviklingshemming generelt, og hva det kan bety for den enkelte, på en forståelig måte, slik at vurderingene av hvorvidt tilrettelagte avhør skal benyttes blir riktige.

Gjennomføring av avhør

Her fremstiller vi hvordan barnehusene beskriver at tilrettelagte avhør blir gjennomført, fra forberedelser til oppfølging. Det er flere rammer for dette arbeidet, som beskrevet i det innledende kapittelet. Samtidig har vi også vært interessert i å få innblikk i hvordan avhør blir gjennomført rent praktisk, hvilket rom for skjønn som ligger der, og hvordan arbeidet rundt selve avhørene oppleves for barnehusene. Vi har også vært interessert i å finne ut om voksne og følgepersoner medvirker i hvordan tilretteleggingen skal gjøres i et tilrettelagt avhør, og i hvilken oppfølging den voksne får i etterkant. Åtte av barnehusene som svarte på kartleggingsundersøkelsen, svarer «ja» på spørsmål om det er fokus på medvirkning når de jobber med sårbare voksne. Selv om det i liten grad er spesifikke rutiner eller verktøy for det, nevner noen at det gjøres gjennom å ha dialog med verge eller trygghetsperson, personen selv og eventuelle andre som kjenner personen. Å avklare samtykkekompetanse og kommunikasjonsevne, samt beslutningsstøtte, blir også nevnt som måter man tilrettelegger for at den voksne får medvirke i prosessen rundt tilrettelagt avhør og oppfølging.

Forberedelser – samråd og samarbeid

Når det er berammet tilrettelagt avhør ved barnehusene, er det først en fase med forberedelser før selve avhøret. Frist for å holde selve avhøret er 1–3 uker, avhengig av saken, og man har derfor begrenset med tid. Forberedelsene handler i stor grad om å hente inn informasjon om den som skal avhøres, for at man skal vite hva slags forutsetninger personen har for å forklare seg i avhør. Listen under er eksempler på informasjon som hentes inn, hvor de tre øverste ble nevnt av alle barnehus i en eller annen variant:

- Epikriser og helsejournaler
- Funksjonsevnebeskrivelser/kartlegginger
- Utredningsrapporter, diagnosebeskrivelser
- Språk, kommunikasjon og kognitive forståelser
- Psykisk vansker, funksjonsnedsettelse og særlige utfordringer
- Bosted, jobb, medisinerbruk
- Samtykkekompetanse
- Avhørsrelaterte forhold (tidspunkt for informasjon, ivaretagelse)

Å innhente dokumentasjon, slik som utredningsrapporter, anses som viktig i forberedelsene. Disse kan bli hentet inn fra habiliteringstjeneste eller psykiatri. I tillegg forhører man seg også med personer som kjenner den sårbare voksne godt. Det å innhente informasjon om personen er viktig for å kunne tilrettelegge avhørene godt nok for den enkelte. Det er politiet som innhenter denne informasjonen i forberedelsesfasen. En leder forteller om samarbeidet med etterforskerne:

Men vi lever jo også på en måte ikke i et vakuum her. Vi er jo avhengig av at de som etterforsker saken har innhenta en del av informasjonen vi trenger, har stilt de rette spørsmålene, kanskje i avhør. At de som senere blir følgepersonen, de som kjenner den som skal avhøres. At de har huska å spørre om språk. Og vi opererer jo på en måte i to forskjellige stadier. [...] Mens vi gjør et bevisopptak i saken, så lever jo etterforskninga sitt eget liv. Så vi er veldig avhengig av god kompetanse fra de som skal ha disse avhørene, i forhold til at de etterspør de tinga som vi trenger. Og det er jo ikke alltid de rekker i tide. Så her blir det alltid spørsmål om tidspress kontra kvalitet kontra om vi faktisk får mulighet til å innhente dokumentasjon fra spesialisthelsetjeneste eller de som kan uttale seg, da. (5, leder)

Lederen forteller videre at de har erfaring med å måtte utsette avhør på grunn av manglende informasjon. Dette med tidspress blir også beskrevet av en annen leder, særlig når det gjelder mer kompliserte saker, men det er ulike opplevelser mellom barnehusene om akkurat dette.

Om det er noe som barnehusets ansatte mener at de mangler av informasjon: «Så er det så enkelt som at man kan ringe til etterforskeren eller til juristen og spørre om det finnes den informasjonen, eller om det er noe dere vil hente inn» (4k). En annen forteller at det ikke er alle som har diagnoser, eller nyere dokumentasjon på fungering, noe som gjør at man må forhøre seg med nærkontakter:

Vi har jo saker som har vært meldt inn hit, berammet til avhør, hvor det står i beramminga inn at dette er ei dame med lett utviklingshemning. Men når vi begynner å etterspørre diagnoser eller utredninger, rapporter, så foreligger de ikke. Det er litt sånn - en diagnose som på en måte bare henger ved, uten at det er utredet. Da må man jo innhente informasjon om fungering. Fra de som kjenner vedkommende, nærstående eller i bolig eller en arbeidsplass eller hvem det enn måtte være. (5)

Dette gjenspeiler også to andre ansatte sine refleksjoner rundt at det er personen, og ikke diagnosen, som det er viktig å bli kjent med:

Og det er det så viktig å huske på at den med lett psykisk utviklingshemming forrige uke er ikke den samme med lett psykisk utviklingshemming som kommer neste uke. (4s)

For det er ingen vits i å si at dette er en lett psykisk utviklingshemming, for det er egentlig ikke en beskrivelse i det hele tatt. Man må vite noe om den personen som kommer. For en diagnose, hva er det det er? Det handler om hvordan den personen fungerer. [...] Det er jo ikke så mange sekvensielle avhørere i distriktet. Men dem vi har, har jeg inntrykk av at er veldig flinke til å ta høyde for denne type ting. (4k)

De ansatte vi har intervjuet, som har erfaring med å jobbe med de voksne som kommer til avhør, viser at de er bevisste på å ikke se blindt på diagnoser. Ansatte forteller at de gjør gode forberedelser, og prøver å innhente så mye informasjon som de kan om den sårbare voksne. Rutinene for denne informasjonsinnhentingen er i utgangspunktet like for barn og voksne.

Som en del av forberedelsesfasen er det et samrådsmøte mellom de ulike partene som bidrar under avhør og oppfølging. I kartleggingsundersøkelsen svarer barnehusene at samrådsmøtene i stor grad fungerer godt og etter hensikten, særlig når det er hentet inn all relevant informasjon fra etterforskere i forkant. Dette gjelder også i saker der det gjøres politiavhør, som gjerne kalles forberedende møte, jf. Riksadvokatens skriftserie 1/2023 side 25-26.

Samrådsmøtene er en viktig del av å planlegge avhøret, og det deltar flere aktører, slik som politi/etterforsker, påtalejurist/avhørsleder, barnehusansatte, bistandsadvokat, habiliteringstjeneste, verge og primærkontakt fra kommunal tjeneste. Alle aktørene deltar ikke alltid, men er eksempler på hvem barnehusene har erfaring med at deltar. Ett barnehus forteller at det kan oppstå utfordringer eller spørsmål knyttet til fritak fra taushetsplikt i forbindelse med samrådsmøter. Der deltakerne er usikre på hvor mye personlig informasjon de kan dele, blir samrådsmøtet preget av mer generell informasjonsutveksling.

Ett av barnehusene forteller at de i politidistriktet har valgt en annen måte å holde møtene på, etter enighet mellom både påtalesiden og barnehuset, slik at det er

barnehuset som leder samrådsmøtet. Da erfarer barnehuset at de får tatt opp de sakene som de mener er viktige i prosessen. I et annet barnehus har man gjort det slik at de er tidligere inn i prosessen, før samrådsmøtet, og at rådgiverne får komme med innspill på hvilken informasjon som skal innhentes. Det er ønskelig at det meste av informasjonsinnhenting er gjort før samrådsmøtet, men en ansatt forteller at samtaler med nærpåsoner for ofte skjer i etterkant av møtet. Da kan man miste potensielt viktig informasjon.

Alt i alt virker samrådsmøtene å fungere etter hensikten, og det sikrer samhandling mellom aktørene. Barnehusets ansatte svarer også at de i stor grad blir hørt på. Vi får inntrykk av at den voksne selv er lite involvert i forberedelsesfasen, og at man driver informasjonsinnhenting fra instanser rundt den voksne. Det er også variert i hvilken grad man har kontakt med følgepersonen eller tillitspersonen. Det kan være noe kontakt for eksempel i forbindelse med å forhøre seg om funksjonsnivå og å planlegge reisen. Blant annet gis det mulighet for å besøke barnehuset i forkant av avhøret, forteller noen informanter, slik at de vet hva de kan forvente og blir kjent med stedet. Noen trenger mer dialog i forkant av avhør for å finne ut av overnattingsmuligheter og transport.

Avhørsdagen

På avhørsdagen kommer vanligvis den voksne og en følgeperson til barnehuset. Det er ett barnehus i hvert politidistrikt, unntatt i Finnmark, Nordland og Vest politidistrikt hvor man har underavdelinger («satellitter») eller er fordelt på kontorer. Det kan for mange være lang reisevei. Det gis gjerne tilbud om å besøke barnehuset i forkant. En ansatt forteller hvordan og hvorfor dette gjøres:

Vi har jo i noen tilfeller, om det er praktisk mulig og viktig for den som kommer, så kan vi jo gi et tilbud om at de kan komme dagen før i lag med den som skal følge til avhørsdagen, for å lage litt tryggere rammer. At de kan komme, og de kan se på venterommet, de kan se på avhørsrommet - se rommet der man skal sitte og høre på. At det kanskje, at det kan ta unna stress som de kanskje kan ha med seg. At de kan være litt rolig, få landet litt dagen før. Behovet for den forutsigbarheten. Og hvis du har utviklingshemning eller autisme, har du store vansker med å forestille deg hva som skal skje, og det er vanskelig for en følgeperson eller en bistandsadvokat å forklare hva som skal skje. (5)

Barnehusene har gjerne flere egne etasjer eller områder der de tar imot voksne, og eventuelt ungdommer, der det ser mer nøytralt ut enn andre steder i barnehuset. Der det ikke er egne områder, er det lett å rydde vekk bamser og annet som er der med tanke på barn.

Selve avhørene av sårbare voksne gjøres av politi med spesialutdanning/kompetanse på sekvensielle avhør. Det kommer frem at disse avhørene følger metoden, men blir praktisert på en skjønnsbasert måte, blant annet med tanke på lengde på pauser og med de ulike fasene. Som vi viser senere, i kapittel 4, er det eksempel på at avhør settes på pause noen dager fordi den som avhøres er sliten.

Det kommer frem i kartleggingsundersøkelsen at barnehusene i stor grad blir hørt på når det kommer til det å tilrettelegge for den voksne på avhørsdagen, slik som vi også så i forbindelse med forberedelsesfasen. Det som er særlig annerledes med de sekvensielle avhørene, beskrives av en ansatt som at det er mer kartlegging gjennom også selve avhøret. Samtidig er metoden ikke laget for den voksne målgruppen i utgangspunktet:

Alle de særlig sårbare, der det er kjent, blir det jo sekvensielle avhør. Men som sagt, sekvensielle avhør, det er mer kartleggingsprosess i selve avhøret. Det er mer tilrettelagt de behovene der er. Det kommer vel først og fremst i forhold til førskolebarn, men også knytta opp mot særlig sårbare. (4s)

En ansatt beskriver at de har fokus på at det er en voksen person som kommer, men at det kan være aktører i bisitterrommet som har noen holdninger som man må korrigere:

Når det ofte er snakk om seksuelle overgrep, ikke sant, så kan vi høre at det kan være noen tanker om at personer med utviklingshemning ikke har den samme seksualiteten som personer uten det. Så jeg tenker at det er ganske mye som, ja, det er mye manglende kunnskap på voksne med utviklingshemning som vi er nødt til å ... Vi må ta litt styringa da for at det skal bli et verdig avhør, og at de skal bli ivaretatt på en god og verdig måte i forhold til sin fungering. Og da er jo også det veldig viktig at vi vet mest mulig hva slags funksjonsnivå disse personene har. (5)

De voksne som skal i tilrettelagt avhør, kommer gjerne sammen med en følgeperson på avhørsdagen. Dette kan være en tillitsperson fra bolig- eller oppfølgingstjenesten, eller fra familie og nettverk. Denne følgepersonen er med den voksne i pausene,

og i noen tilfeller sitter vedkommende på bisitterrommet sammen med de andre som følger avhøret. Dette gjøres i saker der det er behov for at noen som kjenner personen godt gir innspill med tanke på kommunikasjon. En leder og en ansatt ved to ulike barnehus forteller om det:

Noen ganger har språket vært så vanskelig, artikulasjon og sånn, såpass spesiell, at vi har brukt følgeperson i bakrommet òg, for å tolke til oss. Hva sa han nå, hva sa hun nå? Nå sa hun det. Og der de ofte bruker gester og bevegelser istedenfor ord òg. (4s)

Vi er også opptatt av å åpne for å diskutere, og hvis at noen har med seg noen fra en omsorgsbolig eller noen som kjenner vedkommende veldig godt, så tenker vi at de kanskje også er en ressurs og kan sitte i bisitterrom under avhør. Fordi at sjøl om vi gjør gode forberedelser, så vil det være de som treffer vedkommende i det daglige, som kan gjøre de beste vurderingene, som kan lese kroppsspråk, ikke sant, i forhold til når er det nok, eller hva menes med det ordet og uttrykket, eller kanskje er det noe språklig òg. (5, leder)

Det er ellers varierende hvor mye kontakt barnehusene har med følgepersonene. En leder forteller at de har noen generelle tanker om det å ta imot følgepersoner også, og at det skal være informativt og inkluderende. Samtidig er det svært variert hvem som kommer som følgepersoner.

Alle de ni barnehusene, unntatt ett, svarer i kartleggingsundersøkelsen at deres kompetanse benyttes i avhør som gjennomføres andre steder enn på barnehuset. Dette kan for eksempel være på politistasjon. Ingen av dem rapporterer om endringer i omfanget avhør som blir gjennomført utenfor barnehuset, og de fleste svarer at de ikke har informasjon om dette. På spørsmål om hvilke avhør som tas utenfor barnehuset, svarer barnehusene slik:

- Mistenktavhør (4 barnehus)
- Fornærmet som ikke kommer seg til barnehuset (sykehjem, rus, sykehus o.l.) (3 barnehus)
- Vurderinger av hva som er beste løsning eller best for ivaretagelse av sikkerhet (rus) (2 barnehus)
- Ukjent diagnose (2 barnehus)

Med «ukjent diagnose» beskrives tilfeller der politiet har gjennomført avhør uten at barnehuset har blitt involvert, altså før personen har blitt vurdert som «særlig sårbar». Årsakene til at avhør ikke gjennomføres på barnehuset, er flere: når det haster med fengsling av siktede, belastende reisevei, fare for utfordrende adferd, sikkerhetsvurderinger, eller dersom det er til vitnets og fornærmedes beste.

Oppfølging

Barnehusene har, som redegjort for i kapittel 1, et særlig oppfølgingsansvar for voksne som har vært i tilrettelagte avhør. Oppfølgingen som tilbys, varierer i omfang og tilpasses den enkeltes behov. Dette er noe av oppfølgingen som nevnes, med de mest hyppig nevnte tiltakene øverst:

- Støttesamtaler/individuelle samtaler
- Henvise til spesialisthelsetjeneste eller andre tiltak/tjenester
- Nettverksarbeid og samarbeid med andre instanser
- Psykoedukasjon
- Traumekartlegging

Oppfølgingen handler om å sikre helsehjelp og om sosialfaglige tiltak som sikrer at den voksne blir ivaretatt i ettertiden. utfordringer som barnehusene møter i oppfølgingsarbeidet handler om vurderinger av samtykkekompetanse, at det tar tid å bygge en relasjon for å få fremdrift i samtaler, og å få til forankring i lokalt hjelpearbeid. Eksempelvis er man avhengig av at det er noen i hjelpeapparatet som kan følge den voksne til samtaler på barnehuset. En leder forteller at de ansatte noen ganger må «ta på seg boksehanskene» i møte med kommunene, for å sikre at personene blir fulgt opp. Samtidig avhenger det også av at personen selv ønsker og samtykker til det. Ellers kan det kan også gjennomføres veiledning og støtte til personal i bolig- og oppfølgingstjenester.

Som nevnt utvikles det et traumekartleggingsverktøy, i regi av Arvid Kildahl, som tilbys voksne med utviklingshemming som har vært i tilrettelagt avhør. Dette prøves nå ut på nasjonalt nivå og for de som barnehusrådgivere mener at det er et grunnlag for å gjøre en slik kartlegging.

I kartleggingsundersøkelsen ble barnehusene spurt om det er noen glippsoner eller overlapp mellom deres egne tilbud og tilbud i øvrig hjelpeapparat. Ingen av barnehusene melder om overlapp, og sju av barnehusene svarer at det er glippsoner.

De rapporterer dette som grunner for at det forekommer glippsoner:

- Hjelpeapparat er utilgjengelig/mangelfullt (3 barnehus), herunder utfordringer med å få til samarbeid på grunn av samtykkeregulverk
- Oppfølging og behandling er bostedsavhengig (2 barnehus)
- Traumeproblematikk tillegges utviklingshemming (3 barnehus) og DPS tar ikke mot (2 barnehus)

Ett barnehus svarer på kartleggingsundersøkelsen at «tilbud i kommune og DPS kan oppleves ofte som ikke-eksisterende. [...]. Barnehuset blir ofte eneste tilbud». Det blir også fortalt i intervjuer at for de som har oppfølging av kommunale tjenester, er det vanskelig å få hjelp i psykiatrien:

For det er jo traumer når det er så mange voldsopplevelser, så mye vold opp gjennom årene. Så å finne ut om de har tenkt tanken om at «hun kanskje skal få hjelp av psykologen». Det virker som at holdningene rundt omkring er sånn: «Hvorfor skal de få ta del i voksenpsykiatrien?» Så det er litt sånn: “De får jo miljøtenester i kommunen, er ikke det nok?” Det er litt der jeg tenker at holdningene er, i forhold til de her særlig sårbare, spesielt de som har utviklingshemming. (6)

Traumekartleggingsverktøyet (Kildahl) er sett på som et viktig tiltak for å løse noe av disse utfordringene, som blant annet beskrevet av en ansatt:

Og så ser vi jo det at når vi nå gjør den kartlegginga, så får vi et mye større bilde og kan bidra med f.eks. å henvise videre, eller kartlegge hva egentlig behovet er for videre oppfølging. Og traumesymptom som man kanskje ikke får et bilde av hvis man ikke spør. (5)

Et annet svar i kartleggingsundersøkelsen er at det er vanskelig å beskytte utviklingshemmede mot gjentatte overgrep, dersom «de bor alene – ønsker ikke tettere oppfølging fra kommune eller andre». Det gis også eksempler på at voksne har kommet til samtaler over år, fordi hjelpeapparatet ellers «ikke har tatt imot», men dette virker å være sjeldne tilfeller.

I tillegg til disse glippsonene, melder barnehusene om at de har erfaring med å avdekke oppfølgingsbehov som tidligere ikke har blitt identifisert. I intervjuer beskriver noen barnehus at det er voksne som antas å ha en utviklingshemming, eller på en annen måte har blitt identifisert som sårbare, som ikke har blitt utredet. Dette

gjelder særlig de som er i de eldre aldersgruppene. I tillegg har barnehusene erfaring med å avdekke behov for hjelp til traumeproblematikk, kropp og seksualitet, samt psykiske og somatiske tilstander.

TryggEst er, som beskrevet i kapittel 1, en modell for kommuner med hensikt å beskytte risikoutsatte voksne. Rundt 50 kommuner er TryggEst-kommuner i starten av 2025, og flere kommuner er i ferd med å starte opp. De fleste barnehusene svarer at de har kjennskap til TryggEst og har hatt noe samarbeid i enkeltsaker, mens noen er i prosess med å etablere tettere samarbeid. I intervjuer fremkommer det at samarbeidet ofte oppstår tilfeldig, avhengig av om de har sårbare voksne fra en TryggEst-kommune.

I ett intervju beskrives en sak der et barnehus ikke kan slippe helt tak i en person, fordi det forventes at vedkommende vil komme inn igjen til avhør i nye saker. I slike tilfeller ville det vært nyttig om kommunen var en del av TryggEst, slik at de kunne fungert som en samarbeidspartner for barnehuset. Som Bakketeig et al. (2021) nevner, er barnehusene i kontakt med et stort antall barnevernstjenester. Ett barnehus reflekterer over TryggEst og utfordringen med å forholde seg til mange kommuner innen sitt distrikt. Dette kan gjøre samarbeidet mer komplekst og kreve mer koordinering for å sikre en helhetlig oppfølging av sårbare voksne.

Utfordringen er at vi er et stort politidistrikt og kan ikke forholde oss til TryggEst i alle kommuner. Svært gode erfaringer med den kommunen vi har et samarbeid med. Terskelen er lav i forhold til å ta kontakt. (3, leder)

Her er det relevant å se på hvordan man kan få til gode samarbeid med TryggEst, for eksempel om det kunne vært en hovedkontakt knyttet til hvert barnehus i distriktet. Flere av barnehusene beskriver at det jobbes med nye samarbeid med TryggEst-kommuner. Etablering av gode kontakter og samarbeid vil være nyttig for å forebygge vold og overgrep mot risikoutsatte voksne som barnehusene kjenner til. Samtidig forteller en leder at vedkommende tenker at TryggEst ikke helt forstår hvordan barnehusene jobber, særlig når det gjelder straffesakssporet og det politimessige.

Medisinske tilbud og undersøkelser

I arbeidet med dette prosjektet har mangelen på medisinske undersøkelser for sårbare voksne vært et viktig tema. Det er en mangel på både klinisk rettsmedisinske undersøkelser, medisinske undersøkelser og odontologiske undersøkelser begjært av

påtalemyndighetene for sårbare voksne. I svarene på kartleggingsundersøkelsen ser vi tydelig at slike undersøkelser ikke ble gjennomført i 2023 i de ni barnehusene som har svart, med unntak av ett tilfelle. I intervjuer får vi inntrykk av at dette er slik det har vært, det var ikke et spesielt dårlig år. I tabell 2 står spørsmålene barnehusene ble spurt om, om de ulike undersøkelsene, samt svarene deres. Merk at spørsmålene også gjelder undersøkelser hos *samarbeidsaktører*, i tillegg til *hos* barnehuset. Det fremstår slik at det ikke blir utført klinisk rettsmedisinske undersøkelser, medisinske undersøkelser og odontologiske undersøkelser ved barnehusene, og det er heller ikke noe system for at barnehusene samarbeider med aktører for å gjennomføre undersøkelser.

Det siste spørsmålet i tabell 2 lyder: «Får alle i denne brukergruppen et tilbud om medisinske undersøkelser?». Der svarer alle ni barnehus «nei». Når det gjelder om barnehusene har tilgang til lege med riktig kompetanse for å utføre klinisk rettsmedisinske og ordinære medisinske undersøkelser, svarer også barnehusene «nei», med unntak av ett barnehus. Ett barnehus kommenterer at det undersøkes om det er noen med spisskompetanse de kan henvise til.

Spørsmål til barnehusene:	Ja	Nei	Vet ikke/ ikke svar
Er det foretatt klinisk rettsmedisinske undersøkelser begjært av påtalemyndighetene av sårbare voksne ved deres barnehus eller hos samarbeidsaktør i 2023?	1	6	2
Er det foretatt odontologiske undersøkelser begjært av påtalemyndighetene på særlig sårbare voksne ved deres barnehus eller hos samarbeidsaktør i 2023?	0	8	1
Er det foretatt helseundersøkelser av sårbare voksne ved deres barnehus eller hos samarbeidsaktør i 2023, som del av ordinær helseoppfølging? (Jf. felles retningslinjer pkt. 5.3)	0	7	2
Er det foretatt odontologiske undersøkelser på særlig sårbare voksne ved deres barnehus eller hos samarbeidsaktør i 2023, som del av ordinær helseoppfølging? (Jf. felles retningslinjer pkt. 5.3)	0	7	2
Får alle i denne brukergruppen et tilbud om medisinske undersøkelser?	0	9	0

Tabell 2: Barnehusenes svar på om det er foretatt klinisk rettsmedisinske, medisinske og odontologiske undersøkelser av særlig sårbare voksne i 2023.

Ut ifra kartleggingen ser vi en tydelig mangel på medisinsk tilbud ved barnehusene, og mangel på klinisk rettsmedisinske undersøkelser ved barnehusene eller hos samarbeidsaktører.

Tilbud om medisinske undersøkelser ble diskutert under nettverksgruppemøtet og i alle intervjuer. Det at det ikke blir gjort slike undersøkelser av sårbare voksne ved barnehusene blir blant annet beskrevet som «en uløst nøtt» og «ganske absurd». En leder sier:

Greia er jo sånn at denne gruppa får jo ikke noe tilbud om klinisk rettsmedisinske undersøkelser eller noe som helst når det gjelder den delen av helse her på Barnehuset. Det er det ikke tilrettelagt for. Det er det ingen som har vært spesielt opptatt av. (3, leder)

Ledere og ansatte forteller at sårbare voksne får undersøkelser på overgrepsmottak eller legevakt, gjerne før barnehuset er inne i saken, og ellers får helsefaglig oppfølging av fastlege. Sosialpediatere som barnehusene har tilknyttet seg, tar ikke på seg undersøkelser av voksne. Selv for barna opplever ledere og ansatte at det blir gjort for få klinisk rettsmedisinske og ordinære medisinske undersøkelser. En ansatt sier at overgrepsmottak og legevakt heller ikke har spesialkompetanse på denne gruppen, og hvordan de sårbare voksne skal bli tatt imot:

Så er det selvfølgelig hvis det er snakk om voldtekt eller et overgrep, som innen 48 timer, så er det jo overgrepsmottaket. Men der også har det vært en diskusjon: Er de samtykkekompetente? Når de kommer, de skal også gi samtykke til å gjennomføre en sånn undersøkelse. Er de i stand til det? Jeg har snakka med legevakta på overgrepsmottaket. De sitter og klør seg i hodet. Ja, det er en problemstilling som ikke de har tenkt på. Sånn at, det står i hist og pist at de har de samme rettighetene, det skal være like linje med... Ja, men det er ikke det. (5)

Den ansatte påpeker her at de ikke får oppfylt de rettighetene de har. Det samme gjør en leder ved et annet barnehus:

Sånn det er i dag, så vil det være at hvis det er mistanke om seksuelle overgrep... Alle som er over, fått menstruasjon og sånn, da skal du på voldtektsmottaket. Og så vil det være at du kommer på legevakta, og så vil det være en lege der som ser om du har noen skader eller ikke. Så vet vi jo at alminnelige skadeleger på vakta ikke har særkompetanse på klinisk rettsmedisinske undersøkelser. Så det betyr at det er et stort hull i rettssikkerheten for denne målgruppa. (3, leder)

Barnehusene er altså svært kritiske selv til mangelen på undersøkelser. En annen informant tar opp at den tror det er mange blant de sårbare voksne som har legeskrekk, og som trenger trygge rammer. Et par informanter ved andre barnehus forteller at de ikke har tenkt så mye over problemstillingen som vi nå har beskrevet. Likevel oppfatter vi at de som jobber med og kjenner sakene om sårbare voksne, ser at dette er et stort hull i tilbudet ved Statens barnehus, og utgjør en fare for rettssikkerheten til særlig sårbare voksne.

Lov og regelverk

Ni barnehus har svart på om de mener at dagens lov og forskrift, samt felles retningslinjer for barnehusene, er et hensiktsmessig og tilstrekkelig rammeverk for virksomhet tilknyttet sårbare voksne. Fire svarer «ja», mens fire svarer «nei» og den siste «vet ikke». Hos de som har svart «ja», kommenteres det likevel at definisjonen av «særlig sårbar» er ulik mellom barnehusene (er det bare utviklingshemming eller også andre voksne, f.eks. med demens) og at det fortsatt er for få saker som kommer til dem. Hos de som svarte «nei», nevner de flere punkter om hvorfor det ikke er et tilstrekkelig rammeverk per 2024:

- Uklar definisjon av hva som er helsehjelp, og rundt samtykkekompetanse og vergemål.
- Navnet «Statens barnehus» passer ikke for voksne.
- Uklarheter i hvor mye barnehuset skal kartlegge, og det er utydighet overfor andre instanser på hva som er barnehusets rolle.
- Mistenkte er ikke inkludert i barnehuset sitt mandat eller retningslinjer.

Et annet barnehus kommenterer at forskriften i seg selv er i orden, men stiller spørsmål ved hvordan den forstås av samarbeidspartnerne slik som politi og påtale. Det er usikkert hvorvidt alle kjenner til og er bevisst målgruppa.

I tråd med det sistnevnte punktet om mistenkte, er det flere som nevner at de bistår i avhør der voksne med utviklingshemming eller annen funksjonsnedsettelse har status som mistenkt. Dette skjer selv om det ikke inngår i dagens regelverk. Et barnehus har svart i kartleggingsundersøkelsen: «Barnehuset vil kunne bistå med nyttig kompetanse - avhenger av at det bevilges økonomiske midler. Det er per i dag ikke eget lovverk for barnehus. Dette ville være en fordel med eget lovverk som regulerte virksomheten».

Det kommer ellers ikke frem at man opplever motstrid mellom regelverk som regulerer barnehusenes virksomhet og annet regelverk, bortsett fra at taushetsplikten, særlig knyttet til helse- og omsorgstjenester, er utfordrende og at det kanskje mangler kunnskap om regelverket i etterforskningsmiljø og påtale. På spørsmål om innføringen av nytt regelverk (endringer i straffeprosessloven fra 2015 og Felles retningslinjer for Statens barnehus fra 2016) har påvirket samarbeid som barnehusene inngår i, svarer to at det har påvirket i noen grad, blant annet bruk av sekvensielle avhør og at det er litt flere henviste. Fire barnehus har opplevd at det har blitt bedre eller mer samarbeid med påtale og politi, blant annet fordi det er bedre regulert og mer målrettet samarbeid.

En ansatt nevner at det er lettere for påtalejuristene å forholde seg til samarbeidsparter når det gjelder barn, fordi det er konkrete bestemmelser rundt barnevernstjenesten:

Det er jo et lovverk som er forskjellig. Barnevernstjenesten har sitt lovverk. Og det er kanskje ganske greit for juristen å forholde seg til det lovverket. At det er tydelig når de skal gis anledning til å være med på avhøret. Imens i forhold til helse, for habilitering er jo helse, det er noe annet enn barnevern. Vi møter litt den samme utfordringa i forhold til behandlere på BUP. For det er jo kun de som kan likestille seg med habilitering. Så det er jo ei problemstilling som er litt større enn bare knytta til særlig sårbare. (5)

Som vi har vært inne på tidligere, er det heller et spørsmål om denne gruppen får oppfylt sine rettigheter, enn om lovverket er hensiktsmessig. Dette inkluderer blant annet om man blir definert innenfor målgruppen som får tilrettelagt avhør og om det gis tilbud om medisinske undersøkelser.

Andre tilbud for særlig sårbare voksne ved Statens barnehus

Barnehusene har, i tillegg til den saksspesifikke oppfølgingen, et generelt ansvar for fagutvikling internt og samarbeid med relevante kompetansemiljøer. I tillegg beskrives det i felles retningslinjer for barnehusene at de skal gi faglig rådgivning og veiledning til eksterne aktører, bidra med undervisning til relevante utdanningsinstitusjoner, og bidra til opplæring og veiledning internt i politiet og overfor samarbeidspartnere (Politidirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet, 2016, s. 11). Undervisning og informasjonsarbeid er noe barnehusene beskriver at de gjør, men også at det avhenger av kapasitet, siden sakene som kommer inn må prioriteres først.

To barnehus har underavdelinger, «satellitter», mens i Finnmark er barnehuset fordelt på tre kontorer. Ansatte beskriver at det stort sett fungerer bra med underavdelingene. En leder sier:

Nei, det fungerer egentlig ganske greit. Utfordringa er jo hvis vi får hull i den turnusen, eller at det oppstår noe utenom de her faste dagene, da. Og så er jo sårbarheten selvfølgelig lege der som reiser fra [sted]. Men vi får det jo til, da. [...] Ja, da kommer barn og fagpersoner til underavdelingen. (5, leder)

De fleste barnehusene har også et konsultasjonsteam, eller mer generelle rådgivningstjenester. Noen svarer at de har rom for anonyme drøftinger. Det er både offentlige og private aktører som benytter seg av disse tilbudene, og en forteller at den har inntrykk av at det ofte er en leder i et kommunalt tilbud som også deltar, i tillegg til den som er «tettest på». En leder forteller at når det kommer inn saker om voksne, blir ansatte som kjenner denne gruppa best tatt inn for å bidra i konsultasjonen.

Vi ser også at det oppstår ulike initiativer og lokale løsninger på utfordringer man møter, for å sikre god ivaretagelse av særlig sårbare voksne. Ett av disse prosjektene, som har ført frem til et pilotprosjekt, handler om å løfte bruken av alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), som er andre måter å kommunisere på enn tale. Det kan være forskjellige typer kommunikasjon, for eksempel hjelpemidler med bilder, tegn eller gester. Som en ansatt sier, har disse kommunikasjonsformene ikke blitt sett på som god nok i bevisførelse:

Fordi hjelpemidler, også på barn i avhør, ble det mindre og mindre av. Fordi i retten blir det ofte slått ned på, fordi det blir for ledende, eller ja. Så hjelpemidler ble da... Og NN ble nesten litt sånn redd for å bruke det, fordi at det kunne ødelegge for saken videre. (5)

For å styrke voksne som bruker ASK sine rettigheter, har barnehuset i samarbeid med andre relevante aktører, jobbet med hvordan dette kan løses. Foreslåtte løsninger skal nå prøves ut.

I ett intervju ble det også tematisert at interesse- og brukerorganisasjoner som har barn i fokus har vært i dialog med barnehusene, mens det er ukjent for informanten hvilke organisasjoner som hadde vært relevant for målgruppen av voksne. De har hatt drahjelp i utviklingen av tilbudet fra brukerorganisasjoner når det gjelder barn som målgruppe, mens det har vært lite fra organisasjoner som representerer den voksne målgruppen.

Opplevde utfordringer og veien videre

Alle informantene fikk spørsmål om hva de opplever som de største utfordringene i arbeidet fremover med sårbare voksne. Her fortalte mange om en bekymring for «mørketallene», da det er et svært lite antall voksne som kommer til barnehusene for avhør. Det lave antallet avhør står i misforhold til antallet man antar har vært utsatt for vold og overgrep. Noen reflekterer også over at de ikke har hatt barn med utviklingshemming inne til avhør. Som vi har skrevet tidligere, løftes det frem flere tanker rundt hvorfor det er slik, og mange av disse handler om kunnskap og holdninger i politi og hjelpeapparat. Manglende anmeldelser, henleggelse og at voksne ikke blir vurdert som sårbare, er grunner som blir trukket frem for at saker ikke kommer til barnehus. En leder forteller om hvordan de opplevde at antall saker økte etter en ansatt hadde reist rundt og informert ute i kommunene om barnehusets tilbud til voksne, blant annet til hjemmetjenester og habiliteringen:

*Og da var det en ganske systematisk runde, hvor h*n systematisk underviste eller fortalte om barnehus rundt omkring i kommunene i [område], og hvor vi merka det på statistikkene. Da gikk vi fra fem-åtte avhør i året til 20 innenfor ett år. Det var neppe tilfeldig, så derfor har vi snakka om det. Det å holde relasjonene, eller på en måte presentere vårt tilbud, det er en del av det å ruste de som jobber tett på. Eller det å tørre å søke råd eller, ja. Også i forhold til anmeldelse, da. (5, leder)*

De opplevde at økt kunnskap om tilbudet kanskje var det som førte til at det ble mer anmeldelser. Noen av informantene tar også til orde for et kompetanseløft hos politiet, slik som denne ansatte:

Og der bør man ha et kompetanseløft. Det er det jo påtale som, ikke sant - det er jo der det ofte stopper. Det kommer ikke hit, men det stopper der. De har ikke kompetanse til å etterspørre. (5)

En av lederne vi snakket med var tydelig på det er behov for opplæring, og at dette også gjelder påtalemyndigheten:

Og så må politiet og påtale i det ganske land også læres opp og forklares at det er vel verdt å behandle disse sakene på lik linje med alle andre. For jeg tror de ofte tenker at 'nei, men uff, dette blir så vanskelig'. Kan ikke avhøre han, vet du. For han er ikke helt sånn som han skal være. Sånn tror jeg de tenker altså, bare for å si det rett ut. Og fordi det ikke er erfaring med det, og man ikke har sett det, så gjør man ikke noe med det. (3, leder)

Det fortelles også, som nevnt tidligere, av en ansatt om uttalelser i bisitterrom og gjennom avhørsprosessen som vitner om holdninger til gruppen som ikke stemmer, og som i situasjonen oppleves uverdige.

Barnehusene er klare på at det bør sikres et medisinsk tilbud, klinisk rettsmedisinske undersøkelser og medisinske undersøkelser. Noen løfter frem at det burde være mer kunnskap om traumer og psykisk helse for denne gruppen, og mer utadrettet informasjonsarbeid om barnehusenes tilbud. Noen ønsker også at målgruppen blir bedre definert, både for å unngå ulikheter mellom politidistriktene og for å øke kunnskapen om voksenmålgruppen på barnehusene.

Oppsummering

Hovedbildet av barnehusenes arbeid med særlig sårbare voksne er at det gjøres et godt arbeid med å ta imot og følge opp voksne som kommer til tilrettelagte avhør hos Statens barnehus, samtidig som det er utfordringer og mangler ved tilbudet til målgruppen. Særlig gjelder det mangel på klinisk rettsmedisinske, odontologiske og medisinske undersøkelser.

Målgruppen er mangfoldig, men beskrives som primært utviklingshemmede. Utenom de med diagnosen psykisk utviklingshemning beskrives målgruppen som noe uklar, og det er stilt spørsmål ved om politiet har nødvendig kompetanse for å vurdere hvem som har behov for tilrettelagte avhør. Det er også spørsmål om mistenkte skal bli lovfestet som del av målgruppen, som en del av våre informanter var positive til og som mener at barnehusene har kompetansen for å gjøre tilrettelegginger av avhør.

Barnehusets ansatte har generelt god kunnskap om hvordan tilrettelegge rundt avhør, med erfaring med tilrettelegging både for barn og voksne. De vet stort sett hvilken informasjon man skal hente inn og hvordan følge opp de sårbare voksne etter avhør. Barnehusene får til et godt samarbeid med etterforskere og påtale for å tilrettelegge rundt avhør. Samtidig er det veldig variert og dels lite formell kompetanse knyttet til målgruppen, den sosial- og helsefaglige bakgrunnen barnehusansatte har er primært knyttet til barn. En særlig utfordring knyttet til kompetansen på barnehusene er at det er så få voksne som kommer dit, flere hadde som nevnt under 10 saker 2023, som ikke engang er én voksen i måneden. Dette skaper utfordringer med å opprettholde kompetansen på å ta imot voksne, fordi det går lenge mellom hver gang man jobber

med målgruppen. Da er det også vanskelig å ha egne ansatte som jobber spesielt med målgruppen. Samtidig ser vi at det jobbes med fagutvikling, blant annet gjennom nettverksgrupper, og det gjøres initiativ for å løfte kunnskapen.

Med tanke på oppfølging etter avhør, møter barnehusene noen utfordringer med tjenesteapparatet til de sårbare voksne i kommunene. Både mangel på tilbud og forankring i kommunene, og at personene selv ikke ønsker oppfølging, er del av utfordringen. Samarbeid med og hjelp hos DPS har også vært beskrevet som mangelfull, og utviklingen av traumekartleggingsverktøy etterlengt. Forhåpentligvis kan dette bidra til at de sårbare voksne lettere kan få psykisk helsehjelp etter å ha opplevd traumatiske hendelser. Siden det generelt er så få saker med særlig sårbare voksne har vi ikke grunnlag for å si at innsatsen knyttet til straffesakssporet tar ressurser fra oppfølgingssporet, slik Bakketeig et al. (2021) fant at var tilfellet for barn. Det er likevel slik at vi på samme måte som Bakketeig et al. opplever at straffesakssporet dominerer barnehusenes virksomhet og slik sett får prioritet. Dette må vi også holde sammen med det vi ser som klare mangler med tanke på medisinske og odontologiske undersøkelser, samt utfordringer med å sikre at målgruppen har får oppfølgingen de trenger i kommuner og spesialisthelsetjenester, etter å være utsatt for vold og overgrep.

Det siste kritiske punktet vi ønsker å trekke frem handler om det som ble beskrevet som «mørketall». Dette går utover selve virksomheten til barnehuset, men er en bekymring som mange løfter, nemlig at det er risikoutsatte voksne som *har* vært utsatt for vold og overgrep som ikke fører til anmeldelser eller fører frem til barnehuset. Dette handler også om holdninger og kunnskap i samfunnet, blant pårørende og fagpersoner i en bolig eller oppfølgingstjeneste. Barnehusansatte opplever at man «ute i samfunnet» ikke kjenner til at barnehuset har et tilrettelagt tilbud for sårbare voksne, og at det ligger et potensial for at med mer utadrettet informasjonsvirksomhet kan vold og overgrep i større grad bli anmeldt.

Funnene i dette kapitlet gir grunn for å vurdere endringer i rammeverket for tilrettelagte avhør og for barnehusenes virksomhet, særlig for å sikre klinisk rettsmedisinske, medisinske og odontologiske undersøkelser av målgruppen, sikre kompetanse på å jobbe med målgruppen (også for å unngå glidningseffekter av å jobbe med både barn og voksne), sikre at man går gjennomført initiativer som styrker rettsikkerhet for sårbare voksne (slik som ASK-prosjektet) og sikre at det gis informasjon om tilbudet barnehuset til de som er nær risikoutsatte voksne (for eksempel gjennom mer samarbeid med og utrulling av TryggEst).

3. Hvem regnes som «særlig sårbare voksne»? Påtalejuristers vurderinger i et vignetteksperiment

I dette kapitlet presenterer vi funn fra et vignetteksperiment som undersøker nærmere de profesjonelle og skjønnsmessige vurderingene som påtalejurister gjør når de avgjør hvem som anses som «særlig sårbar» med behov for tilrettelagt avhør ved Statens barnehus.

I saker der særlig sårbare voksne er fornærmede eller vitner, er påtalejuristenes rolle avgjørende for om reglene for tilrettelagt avhør kommer til anvendelse. Det er påtalejuristene som tar den formelle beslutningen om et tilrettelagt avhør skal gjennomføres eller ikke, og som drøftet i kapittel 1, åpner slike beslutninger for en grad av skjønnsutøvelse fra påtalejuristens side.

Avhør av fornærmede eller vitner er en del av etterforskningen i straffesaker og gjennomføres i henhold til strpl. § 226, første ledd, for å innhente opplysninger som kan avgjøre om det skal reises tiltale for å eventuelt føre saken for retten. I saker med særlig sårbare voksne som fornærmede eller vitner er kompetanse fra Statens barnehus spesielt viktig når slike avhør skal gjennomføres (Bakketeig m.fl. 2021).

Som beskrevet flere steder over er det i strpl § 239, tredje og fjerde ledd, at det beskrives hvem det skal gjøres tilrettelagte avhør av (med våre markeringer i kursiv):

«Tilrettelagt avhør skal benyttes ved avhør av vitner med *psykisk utviklingshemning eller annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov* for tilrettelagt avhør i sak om overtredelse av straffeloven kapittel 26, §§ 273, 275, 282 eller 284.

Tilrettelagt avhør kan også benyttes ved avhør av vitner med psykisk utviklingshemning eller annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør i saker om andre straffbare forhold når hensynet til sakens opplysning eller hensynet til vitnet tilsier det.»

Straffeprosessloven er tydelig på at fornærmede eller vitner med psykisk utviklingshemning skal gjennomføre tilrettelagte avhør i saker som omfatter seksuallovbrudd og alvorlig vold. I Prop. 112 L (2014-2015) kapittel 5 punkt 5.4 tydeliggjøres det at det skal foretas tilrettelagte avhør selv om graden av utviklingshemming er lett. Som belyst i kapittel 1 er det derimot ikke like klart hva «annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov» betyr. Det gis, som nevnt over, følgende utfyllende presiseringer i Riksadvokatens direktiver og retningslinjer for tilrettelagte avhør:

«Straffeprosessloven § 239 tredje ledd skal forstås slik at alle som er diagnostisert som psykisk utviklingshemmet skal avhøres ved tilrettelagt avhør, uavhengig av graden av utviklingshemming. For andre med funksjonsnedsettelse må det vurderes konkret om vedkommende har samme behov for tilrettelagt avhør som det som begrunner slike avhør av psykisk utviklingshemmede» (Riksadvokaten, 2015 s. 4)

«Ved vurderingen av vitnets kognitive funksjonsevne må påtaleansvarlig i praksis søke å støtte seg på uttalelser fra medisinsk kyndige og annet helse- og omsorgspersonell. Barnehuset kan også bidra med kunnskap om, og erfaring med, avhør av personer med ulike kognitive funksjonsnedsettelse. Alle barnehusene skal nå ha egne ansatte med spesialkompetanse om voksne med funksjonsnedsettelse» (Riksadvokaten, 2015 s. 4)

Påtalejuristene må altså gjøre skjønnsmessige vurderinger når avgjørelser om hvem som skal tilbys tilrettelagt avhør basert på bestemmelsen «annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov» skal tas. Utviklingshemmede er en heterogen gruppe, og funksjonsvariasjonen er stor, så hvilke kriterier som legges til grunn for å vurdere om en person har «samme behov» som psykisk utviklingshemmede, er ikke klart definert. Påtalejuristene forholder seg videre til hva politibetjenter rapporterer om vitnet og sakskomplekset når de foretar slike beslutninger. Førstelinjen har derfor en viktig rolle i å fange opp personer som kan ha behov for tilrettelagte avhør. Politi som er i den operative tjenesten, kan på sin side stå i situasjoner der de møter personer uten at sårbarheten er kjent. Indikasjoner på sårbarhet må formidles til påtaleansvarlig, og i tilfeller med usikkerhet må påtalejuristen beslutte å innhente mer informasjon om personens funksjonsnivå, samt rådføre seg med fagfolk med kompetanse på kognitiv funksjonsnedsettelse, før en beslutning om tilrettelagt avhør tas. Påtalejuristene har samtidig en stressende hverdag der de må forholde seg til knappe tidsfrister jf. strpl. §239 e, og

mange beslutninger skal fattes, noe som kan påvirke muligheten for å få kartlagt funksjonsnivå tilstrekkelig (Rønneberg, 2023).

Undersøkelsen som presenteres i dette kapitlet søker økt innsikt i hvilke faktorer som spiller inn når påtalejuristene vurderer hvem som har behov for et tilrettelagt avhør ved Statens barnehus. Vi undersøker ikke hvilke ytre faktorer som kan påvirke slike beslutninger, men fokuserer på hvilke karakteristikk ved den fornærmede som særlig vektlegges, slik som diagnose og sårbarhetsbeskrivelse, når en beslutning om tilrettelagt avhør skal tas. Undersøkelsene i denne delstudien er fremlagt for vurdering til SIKT på samme måte som delstudien over, og sentrale forskningsetiske hensyn er ivaretatt, først og fremst ved at deltakelse i undersøkelsen var basert på frivillighet.

Undersøkellesdesign og data

For å studere påtalejuristers vurderinger av hvem som anses som særlig sårbare med behov for tilrettelagte avhør, har vi valgt et flerdimensjonalt vignetteksperiment integrert i en nettbasert spørreundersøkelse som metode. Slike vignetteksperiment er en anerkjent metode i studier av menneskers holdninger og skjønnsmessige vurderinger, inkludert hvordan yrkesgrupper gjør profesjonelle vurderinger i sin yrkesutførelse (Wallander 2012). Metoden går ut på at beskrivelser av hypotetiske situasjoner (kalt vignetter) blir presentert til respondenter i et spørreskjema, som får i oppgave å vurdere disse på en skala. Flere karakteristikk (kalt dimensjoner) varierer systematisk mellom vignettene, noe som gjør at man i ettertid kan måle effekten av disse på respondentenes vurderinger (Auspurg og Hinz 2014; Kleinewiese 2022).

Det er ulike årsaker til at metoden regnes som nyttig i slike studier. For det første følger den prinsippene i eksperimentell metode – altså manipuleres stimuli, og resultatene kan da antas å skyldes manipulasjonen. Dette gir høy intern validitet. At metoden er flerdimensjonal betyr at man kan teste og måle effekten av flere ulike stimuli samtidig, og kombinasjoner av disse, på respondentenes vurderinger. Dette er en fordel når man skal studere menneskers skjønnsmessige vurderinger – da slike vurderinger ofte vil være påvirket av flere ulike faktorer samtidig. Siden respondentene måles på flere dimensjoner samtidig, og også vurderer mange vignetter i løpet av kort tid, vil det være vanskelig for respondenter å forme sine svar på en bestemt måte. Vignetteksperiment reduserer dermed sjansen for sosialt ønskelige svar.

Et vignetteksperiment kan derimot ikke fullt ut replikere de beslutningene som profesjonelle gjør i sin komplekse arbeidshverdag (Wallander, 2012). Det er svært mange faktorer vil spille inn i slike situasjoner, flere enn hva det er mulig å integrere i et vignettformat i en spørreundersøkelse. Metoden egner seg derimot til å sammenligne utvalgte faktorerens betydning for respondentenes profesjonelle vurderinger – når respondentene blir tvunget til å ta stilling til disse samtidig. Den egner seg til å analysere profesjonelle vurderinger som gjøres når påtalejurister er «frakoblet» de rammebetingelser som de vanligvis opererer innenfor – slik som arbeids- og tidspress, og tilgjengelighet av informasjon (Wallander, 2012).

I vårt vignetteksperiment ble fiktive beskrivelser av ulike straffesaker presentert til påtalejuristene som deltok i spørreundersøkelsen. Påtalejuristene fikk i oppgave å se for seg at en etterforsker formidlet denne informasjonen. De fornærmede i straffesakene ble beskrevet med ulike detaljer i vignettene. Påtalejuristene ble bedt om å “gi en vurdering av hvor sannsynlig det er, basert på denne informasjonen, at den fornærmede i saken ville blitt avhørt gjennom reglene for tilrettelagt avhør på Barnehuset.” De skulle så vurdere dette på en skala fra 0 (=meget usannsynlig) til 6 (=meget sannsynlig). Alle juristene vurderte totalt 12 slike saker, og dermed 12 fornærmede. En vignett kunne, som et eksempel, se slik ut:

Solveig er 61 år og har svekkede kognitive funksjoner på grunn av tidligere tungt rusmisbruk over flere år. Hun skal ha blitt knivstukket av en bekjent under uklare omstendigheter. Solveig har et tilrettelagt botilbud hos kommunen. Hun har store vansker med å uttrykke seg om det som har skjedd og snakker usammenhengende i møte med politiet. Det har derfor vært vanskelig for politiet å motta en nøyaktig beskrivelse av det som skjedde. Et familie-medlem anmeldte saken og fulgte henne til politistasjonen»

Alle vignettbeskrivelsene ble utformet basert på 5 ulike dimensjoner: Kjønn, alder, type sak, sårbarhetsbeskrivelse, og diagnosebeskrivelse (se tabell 3 for en oversikt over disse). Det var disse dimensjonene som systematisk varierte mellom vignettene og utgjorde det vi beskriver som «stimuli». Hver dimensjon hadde 2 eller 3 nivåer og utgjorde til sammen en vignettpopulasjon på 108 ulike og unike vignettbeskrivelser. Med «vignettpopulasjon» menes alle mulige kombinasjoner av de ulike nivåene til dimensjonene presentert i tabell 3, og det totale antallet utregnes slik: $2 \times 3 \times 2 \times 3 \times 3 = 108$.

Dimensjon	Nivå	Eksempel
Kjønn	Mann	Peter, Kristian, Joakim mfl.
	Dame	Anne, Solveig, Ulrikke mfl.
Alder	Lav	21, 22, 23 eller 24 år
	Middels	41, 42, 43 eller 44 år
	Høy	61, 62, 63 eller 64 år
Type sak	Seksuallovbrudd	<p>”(Han/hun) var på et utested og skal ha blitt dopet ned og seksuelt misbrukt på toalettet”</p> <p>«(Navn) skal ha vært på besøk hos en hyttenabo og under besøket skal denne naboen ha tvunget (Navn) til å ha samleie med han. Naboen skal ha brukt fysisk makt og kvelertak for å oppnå dette»</p>
	Alvorlig vold	<p>”(Han/hun) skal ha blitt banket opp av en gjeng ungdommer på gata når (han/hun) var på vei hjem fra fest. Ungdommene skal ha ropt nedsettende ord mot (han/henne) før de gikk til fysisk angrep”</p> <p>«(Han/hun) skal ha blitt knivstukket av en bekjent under uklare omstendigheter»</p>
Diagnosebeskrivelse	Lettere utviklingshemming	”... og har diagnosen lettere psykisk utviklingshemming”
	Kognitiv svikt grunnet tidligere rusmisbruk	”... og har en ervervet hjerneskade som følge av en forhistorie med langvarig og tung rusavhengighet”
	Ingen diagnose	Ingen beskrivelse
Sårbarhetsbeskrivelse	Tydlig sårbar	”(Navn) har et tilrettelagt botilbud hos kommunen. (Han/hun) har store vansker med å uttrykke seg om det som har skjedd og snakker usammenhengende i møte med politiet. Det har vært vanskelig for politiet å få en tydelig beskrivelse av det som har skjedd fra (han/henne) selv. Et familiemedlem anmeldte saken og fulgte (han/henne) til politistasjonen”
	Utydelig sårbar	”(Navn) har noe vanskelig for å forklare seg tydelig om det som har skjedd. (Han/hun) er uføretrygdet og bor i en kommunal bolig. (Han/hun) tok selv kontakt med politiet”
	Ikke sårbar	”(Navn) jobber på en lokal Rema 1000-butikk. Bor i egen leilighet”

Tabell 3. Beskrivelse av vignetteksperimentets dimensjoner

Dimensjonene ble utviklet basert på tidligere forskning (McLeod et al. 2010, White et al. 2021, Åklagarmyndigheten, 2022) og et tett samarbeid med en påtalejurist som fungerte som vår testperson og ekspert fra praksisfeltet. Denne personen kvalitetssikret alle vignettbeskrivelsene, slik at de ble så virkelighetsnære som mulig. Vi hadde videre tre hypoteser som guidet utformingen av dimensjonene sårbarhets- og diagnosebeskrivelse. Den første ble utformet basert på lovbestemmelsen som sier at utviklingshemmede fornærmede i saker som involverer seksuallovbrudd og grov vold *skal* gjennomføre tilrettelagt avhør, samt en teoretisk antagelse om at utviklingshemming blir en «master status» i møte med andre, som i stor grad overskygger andre kjennetegn ved en person (Hughes 1945; Becker 1973). Denne første hypotesen var:

- H1) Diagnosen lettere utviklingshemming kvalifiserer automatisk til et tilrettelagt avhør, uavhengig av hvilke andre karakteristikk vitnet blir beskrevet med.

Den neste hypotesen var satt for å teste en antagelse om at påtalejurister, i sine vurderinger, ikke i like stor grad fanger opp indikasjoner på særlig sårbarhet når en diagnose ikke er presentert i beskrivelsen av fornærmede. Denne hypotesen var:

- H2) Å bli beskrevet som tydelig sårbar, men uten diagnose, gir ikke tilgang til tilrettelagt avhør i samme grad som de med diagnosen lettere utviklingshemming.

For å teste denne hypotesen utformet vi dimensjonen sårbarhetsbeskrivelse med tre ulike nivåer: tydelig, utydelig og ikke sårbar (se tabell 3). De tydelig sårbare ble beskrevet med store utfordringer knyttet til det å uttrykke seg, et tilrettelagt botilbud hos kommunen, og en pårørende eller kommunalt ansatt som fulgte vedkommende til politistasjonen for å anmelde. De utydelig sårbare hadde noe vanskelig for å uttrykke seg, kom alene til politistasjonen for å anmelde, var uføretrygdet og bodde i kommunal bolig eller på hybel hos et familiemedlem. Den siste gruppen, de ikke-sårbare, var beskrevet som å være i jobb (i butikk, posten, lager e.l.) og bo i egen leilighet – altså ingen indikasjoner på sårbarhet.

I utformingen av den tredje og siste hypotesen ønsket vi å teste en antagelse om at personer med en annen type kognitiv funksjonsnedsettelse ikke blir fanget opp i like stor grad som personer med diagnosen lettere utviklingshemming. Dette til tross for at funksjonsnedsettelsen kan gi samme nivå av utfordringer i en avhørssituasjon

som det personer med lettere utviklingshemming kan ha. Nivåene på dimensjonen diagnosebeskrivelse ble utformet for å muliggjøre en slik sammenligning. Hypotesen var som følger:

- H3) Å bli beskrevet med en kognitiv funksjonsnedsettelse som følge av tidligere rusmisbruk vil i mindre grad kvalifisere en person til et tilrettelagt avhør, enn det å bli beskrevet med diagnosen lettere utviklingshemming, alt annet likt.

De to siste hypotesene utforsker, på hver sin måte, hvordan påtalejurister vurderer hvem som havner innenfor og utenfor lovbestemmelsen «annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør.»

Siden målgruppen til studien er liten, altså norske påtalejurister som i sin stilling avgjør om fornærmede eller vitner skal tilbys tilrettelagte avhør, måtte vi regne med at et begrenset antall respondenter ville delta i spørreundersøkelsen. Et svært forsiktig estimat basert på 20 respondenter som vurderer 12 vignetter hver, tilsa at vi kunne forvente rundt 240 vurderte vignetter. Vi gjorde derfor et uttrekk på 48 vignetter fra den totale vignettpopulasjonen for å oppnå målet om at hver vignett skulle bli vurdert minst fem ganger⁴. Dette for å redusere risikoen for at en vignett skulle bli «konfundert» med respondentens personlige egenskaper (Auspurg og Hinz 2014; Kleinewiese 2022). Uttrekket på 48 vignetter ble fordelt på fire ulike sett av vignetter, og det var tilfeldig hvilke av disse fire settene med 12 vignetter som hver enkelt respondent mottok og vurderte.

Etter at respondentene hadde vurdert ferdig 12 vignettbeskrivelser, fikk de mulighet til å kommentere de vurderingene de hadde gjort. Dette ble gjort i en fritekstboks, uten begrensninger i antall tegn. Ved å gi respondentene mulighet til å kommentere sine vurderinger ønsket vi å både fange opp hvorfor respondentene vurderte som de gjorde, men også eventuelle svakheter ved vignettformatet som respondentene reagerte på.

Spørreundersøkelsen ble sendt ut til 493 e-postadresser fra 12 ulike politidistrikt i Norge, og responsen ble større enn det våre forsiktige estimater tilsa. 97 påtalejurister

⁴ Når vignettpopulasjonen reduseres fra 108 til 48 kombinasjoner, er det viktig å ta hensyn til at det er nok varians i populasjonen med tanke på analysemodellen. Dette ble ivarettatt gjennom å trekke et D-optimised eller D-efficient design. Pakken skpr (Morgan-Wall og Khoury, 2021) i analyseprogrammet R ble brukt for å trekke et d-optimised design, og fordele tolv vignetter på fire ulike sett (i litteraturen ofte kalt «sets», «decks» eller «blocks».) Det var tilfeldig hvilke av disse fire settene med 12 vignetter som hver enkelt respondent mottok og vurderte. Rekkefølgen på vignettene ble randomisert for hver enkelt respondent. D-verdien for designet er 98,96519.

valgte å åpne lenken som førte videre til spørreundersøkelsen, noe som resulterte i en responsrate på 19,7 %. 87 av de 97 som åpnet spørreundersøkelsen og besvarte introduksjonsspørsmålet, var i målgruppen til studien, altså påtalejurister som i sin stilling avgjør om tilrettelagt avhør skal gjennomføres. Kun disse 87 ble ført videre til resten av spørreundersøkelsen og til vignetteksperimentet. Disse 87 respondentene vurderte til sammen 998 vignettbeskrivelser, og 26 av respondentene (30 %) benyttet seg også av muligheten til å kommentere sine vurderinger i en fritekstboks.

Basert på bakgrunnsspørsmål som alle respondenter besvarte, vet vi at alle som deltok i vignetteksperimentet hadde påtalekompetanse. Aldersspredningen var god blant de som deltok, men med en stor overrepresentasjon av kvinner (73 %). 57 % svarte at det «ofte» inngår i stillingen deres å ta stilling til om barn eller særlig sårbare trenger tilrettelagte avhør, 26 % svarte «av og til», og 17 % svarte «sjeldent» eller «svært sjeldent». 35 % oppga å ha stillingen «politivadokat 1», og 60 % «politivadokat 2». Mange oppga å ha jobbet en lengre periode i politiet (73 % i 5 eller flere år). 11 av totalt 12 politidistrikt deltok i undersøkelsen (med alt fra 3 til 23 respondenter). Flest deltok fra Oslo politidistrikt, mens ingen deltok fra Finnmark.

Dataanalyse

Respondentenes vurderinger i vignetteksperimentet ble analysert i en flernivå regresjonsanalyse (random intercept model), hvor påtalejuristenes vurderinger på en skala fra 0-6 var avhengig variabel (0=tilrettelagt avhør «meget usannsynlig» og 6=tilrettelagt avhør «meget sannsynlig»), og vignettkarakteristikkene (presentert i tabell 3) var uavhengige variabler på nivå 1. Respondentens kjønn (mann/kvinne), hvor ofte respondenten i sin jobb vurderer om vitner skal tilbys tilrettelagt avhør (ofte/av og til/sjeldent/svært sjeldent), og respondentens stillingskategori (påtaleadvokat 1/påtaleadvokat 2/annet) var uavhengige variabler på nivå 2. Sistnevnte variabel ble inkludert for å kontrollere for respondentens erfaring innen yrket – da stillingstittelen påtaleadvokat 2 krever lengre påtaleerfaring enn stillingstittelen påtaleadvokat 1.

En interaksjon mellom variablene diagnosebeskrivelse og sårbarhetsbeskrivelse ble inkludert i modellen. Dette ble gjort for å undersøke om disse variablene påvirket hverandre i respondentenes vurderinger – altså om grad av beskrevet sårbarhet hadde ulik påvirkning på respondentenes vurderinger, avhengig av hvilken diagnosebeskrivelse den fornærmede var beskrevet med.

For å tolke resultatene fra regresjonsanalysen ble funnene presentert som predikerte verdier (predictive margins) basert på interaksjonen mellom diagnosebeskrivelse og grad av sårbarhet. Disse er presentert i figur 1 og viser hvor høyt påtalejuristene vurderte de ulike kombinasjonene av disse to variablene⁵.

Resultater fra delstudie 2

Figur 1 viser hovedresultatene fra studien. Den gir svar på hvordan grad av sårbarhet, kombinert med ulike typer diagnosebeskrivelser, formet respondentenes vurderinger av de presenterte fornærmede i vignetteksperimentet.

Figur 1. Påtalejuristenes vurderinger av «hvor sannsynlig det er at den fornærmede i saken ville fått tilbud om et tilrettelagt avhør på Barnehuset». Predikerte verdier fra flernivå regresjonsanalyse.

⁵ Avstanden mellom de ulike predikerte verdiene ble kalkulert (kontraster), og tester ble gjort for å undersøke om disse var signifikant større enn null.

Resultatene viser at å beskrive en fornærmet som lettere utviklingshemmet kvalifiserer vedkommende i stor grad, men ikke automatisk, til et tilrettelagt avhør. Fornærmede med lettere utviklingshemming var fortsatt avhengig av en tydelig sårbarhetsbeskrivelse for å bli rangert høyest på skalaen, hvor tilrettelagt avhør ble vurdert som «meget sannsynlig». Utviklingshemmede med utydelig og ikke-sårbar beskrivelse ble vurdert noe lavere på skalaen enn utviklingshemmede med særlig sårbar beskrivelse. Vår første hypotese, som var «*Diagnosen lettere utviklingshemming kvalifiserer automatisk til et tilrettelagt avhør, uavhengig av hvilke andre karakteristikk vitnet blir beskrevet med*», må derfor sies å ikke være bekreftet.

Videre ser vi at sårbarhetsbeskrivelsene hadde stor innvirkning på respondentenes vurderinger. På mange måter kan man si at det å være beskrevet som tydelig sårbar i stor grad kvalifiserte den fornærmede til et tilrettelagt avhør, uavhengig av om vedkommende hadde en diagnosebeskrivelse eller ikke. De tydelig sårbare uten en diagnosebeskrivelse ble vurdert til 4,1 på skalaen (hvor 0 representerte at tilrettelagt avhør var «meget usannsynlig» og 6 representerte at tilrettelagt avhør var «meget sannsynlig»). Dette er en høy vurdering, men fortsatt lavere enn den vurderingen fornærmede med lettere utviklingshemming, med og uten en tydelig sårbarhetsbeskrivelse, fikk. Hypotese to, som var «*Å bli beskrevet som tydelig sårbar, men uten diagnose, gir ikke tilgang til tilrettelagt avhør i samme grad som de med diagnosen lettere utviklingshemming*», er derfor bekreftet av funnene.

Av resultatene kan vi også se at personer beskrevet med en kognitiv funksjonsnedsettelse grunnet tidligere rusavhengighet ble vurdert betydelig lavere på skalaen enn personer med lettere utviklingshemming. Dette betyr at de i mindre grad ble vurdert som kvalifisert til tilrettelagt avhør enn det fornærmede med lettere utviklingshemming ble. Vår tredje hypotese, som var «*Å bli beskrevet med en kognitiv funksjonsnedsettelse som følge av tidligere rusmisbruk vil i mindre grad kvalifisere en person til et tilrettelagt avhør enn det å bli beskrevet som lettere utviklingshemmet, alt annet likt*», er derfor også bekreftet av funnene fra studien.

I tillegg til de funnene som er presentert i figur 1, avslørte analysene at fornærmede i saker som involverer seksuallovbrudd i større grad ble vurdert som å ha behov for tilrettelagt avhør enn fornærmede i saker knyttet til alvorlig vold. Den fornærmedes alder og kjønn var derimot ikke av betydning for påtalejuristenes vurderinger av behov for tilrettelagt avhør.

Deltakernes kommentarer

Undersøkelsen åpnet også opp for at deltakerne kunne komme med kommentarer i en fritekstboks til slutt i skjemaet, en mulighet 30 % av deltakerne benyttet seg av. En tematisk analyse av kommentarene viser at deltakerne utdyper fire tema knyttet til tilrettelagte avhør, i tillegg til noen kommentarer om selve undersøkelsen. Disse fire temaene var:

Det vurderes som nødvendig å innhente mer informasjon

Mange av kommentarene er knyttet til at vignettene gir litt for lite informasjon, og i den praktiske hverdagen ville man ha innhentet mer informasjon i situasjoner der man står overfor vitner med livsmestringsutfordringer og kognitive vansker. Dette kan dreie seg om dokumentasjon på diagnoser og hva den innebærer, avhør av noen som kjenner personen, som pårørende eller ansatte i ulike tjenester, dialog med bistandsadvokat eller rådgiver ved Barnehuset. Mange av kommentarene nevner kartlegging av funksjonsnivå som viktig.

Kvalitet på beslutningsgrunnlag

Noen av kommentarene peker på betydningen av at det er god kvalitet på beslutningsgrunnlaget. Et forhold som det pekes på er at det er viktig at avhører videreformidler sin oppfatning av fornærmede til påtaleansvarlig. Dette er en forutsetning for at det kan tas en beslutning om at det skal gjennomføres tilrettelagt avhør. Hvis ikke informasjonen om vitnet presenteres for påtaleansvarlig, risikerer man at feil beslutning tas. En annen informant skriver:

Det er avgjørende at forarbeidet til planlegging av avhøret er tilstrekkelig utført, slik at man kan basere beslutningen på korrekt og tilstrekkelig informasjon. Det påligger førstelinjen et stort ansvar for å fange opp sårbarheter.

Kvalitet i beslutningsgrunnlaget for avgjørelse om at det skal gjennomføres tilrettelagt avhør er meget viktig. Det er ingen garanti for at vitner som er avhørt på barnehuset ikke må forklare seg i retten hvis vilkårene for tilrettelagte avhør ikke er oppfylt. En av informantene skriver følgende:

Tilrettelagte avhør er bevisopptak for retten og formålet at fornærmede kun skal forklare seg en gang. Det må også veies mot retten til kontradiksjon for siktede. En kan risikere å gjennomføre tilrettelagt avhør og at dette ikke kan brukes i retten og vitnet må møte og forklare seg der likevel dersom det ikke er gitt en tilstrekkelig god vurdering av dette i forkant.

En annen informant ønsket å presisere viktigheten av kvalitet i avhør for å fremme troverdighet:

I straffesaker hvor tilrettelagte avhør er aktuelt, er troverdighet viktig. Hvis en ikke klarer å forklare seg så godt, vil dette kunne påvirke opplysningen av saken. Kvalitet i avhør kan derfor være helt avgjørende i slike saker, og barnehuset har de beste forutsetningene for å tilrettelegge for et godt avhør.

Omfang av tilrettelagte avhør

Når det gjelder omfang av tilrettelagte avhør er kommentarene litt motstridende. Der en informant mener at det er flere saker som henvises til barnehuset enn de strengt tatt må, mener en annen at erfaringer tyder på at det ikke gjennomføres så mange avhør av særlig sårbare voksne som loven skulle tilsi, og at det er et forbedringspotensial i så henseende.

Samtidig er det flere av kommentarene som peker på at det er mulighet for tilrettelegging av intervjusituasjonen også ved avhør hos politiet. Det kan dreie seg om innledende avhør hos politiet som ikke gir presis nok informasjon, og det besluttes å gjennomføre tilrettelagt avhør på Barnehuset i etterkant. Det er også mulig å benytte en avhører med kompetanse i tilrettelagte avhør ved et ordinært politiavhør, slik at det tas bevisste valg med tanke på hvem som gjennomfører denne type avhør.

Viktige faktorer i beslutningen om tilrettelagte avhør

Flere av de som har avgitt en kommentar peker på faktorer som er viktige i beslutninger om å foreta tilrettelagte avhør. En forutsetning for å gjennomføre vanlige avhør er at den som skal avhøres forstår sine rettigheter og at det er forsvarlig at vedkommende forklarer seg i retten. Det er flere av informantene som mener at i saker der det ikke foreligger en diagnose eller nærmere opplysninger om funksjonsnivå, så er det mindre sannsynlig at det tas en beslutning om tilrettelagt avhør.

I tillegg til disse fire temaene som er beskrevet ovenfor, var det også noen kommentarer knyttet til utformingen av selve vignettundersøkelsen. En sier at hen har vurdert sannsynligheten for behov for tilrettelagte avhør til 50 % fordi hen i disse situasjonene først måtte ha innhentet mer informasjon før beslutningen blir tatt. En annen har skåret vignettene til 3 fordi det var for lite informasjon i vignettene til å vurdere om det bør gjennomføres tilrettelagt avhør. Det er også andre som påpeker at vignettene gir for lite informasjon.

Diskusjon

Funnene fra vignetteeksperimentet viser at kun utviklingshemmede som samtidig er beskrevet som særlig sårbare, virker sikret et tilrettelagt avhør ved Statens barnehus. Utviklingshemmede med utydelig eller ikke-sårbar beskrivelse ble vurdert høyt på skalaen, men ikke så høyt at et tilrettelagt avhør ble vurdert som «meget sannsynlig». Dette er overraskende funn med tanke på straffeprosessloven § 239, som sier at tilrettelagt avhør skal benyttes ved avhør av vitner med psykisk utviklingshemming i saker som omfatter blant annet seksuallovbrudd og alvorlig vold.

Årsaken til at påtalejuristene ikke vurderte i samsvar med denne lovteksten er uviss og besvares ikke av denne studien. Funnene indikerer allikevel at terskelen som eksisterer for hvem som kvalifiserer til et tilrettelagt avhør ved Statens barnehus er høy, noe som kan bidra til å forklare hvorfor tilrettelagte avhør av særlig sårbare voksne virker å være lite brukt, slik funn fra kapittel 2 antyder.

Man kan også argumentere for at det ikke er gitt at en person, på bakgrunn av diagnosen lettere utviklingshemming alene, ikke forstår sine rettigheter eller ikke er i stand til å forklare seg i retten, som er de mer generelle inngangskriteriene til tilrettelagt avhør. Resultatene fra vignetteeksperimentet kan dermed reflektere at påtalejurister gjør individuelle vurderinger hvor andre faktorer enn kun diagnose tas med i betraktning når de avgjør om det eksisterer et slikt behov. Karakteristikk som ikke på en åpenbar måte reflekterer særlig sårbarhet, slik som å bo i egen leilighet og være i jobb, kan etterlate et inntrykk av at personen ikke har utfordringer med å oppfatte, uttrykke seg og gjøre seg forstått. Utfordringen med en slik forståelse av funnene er derimot at personer med lettere utviklingshemming, eller personer med kognitive funksjonsnedsettelse generelt, kan ha store utfordringer i avhørssituasjoner, selv om et førsteinntrykk ikke tilsier dette. En diagnose kan i slike situasjoner være en viktig indikator for særlig sårbarhet som fører til at et vitne allikevel fanges opp. Faren er, dersom en diagnose ikke er en tilstrekkelig indikator for særlig sårbarhet, at fornærmede eller vitner med utviklingshemming i mindre grad blir fanget opp og gitt tilbud om tilrettelagt avhør – enn hva behovet tilsier.

En annen forklaring til funnene, som viste at å presentere fornærmede med diagnosen lettere psykisk utviklingshemming ikke automatisk førte til at et tilrettelagt avhør på Statens barnehus ble vurdert som «meget sannsynlig», kan være at påtalejuristene vurderte at politiet i mange tilfeller selv kan tilrettelegge en avhørssituasjon og sikre riktig avhørskompetanse, slik enkeltkommentarer fra

påtalejuristene indikerte. Funnene kan slik sett være et uttrykk for at respondentene mente at tilrettelagt avhør på selve Barnehuset ikke alltid er nødvendig, men at tilstrekkelig tilrettelegging også kan sikres på politihuset.

Funnene viste også at personer med kognitiv funksjonsnedsettelse grunnet tidligere rusavhengighet i mindre grad ble vurdert med behov for tilrettelagt avhør, sammenlignet med personer med lettere utviklingshemming. Disse to typene funksjonsnedsettelse ble inkludert i forskningsdesignet da de i praksis kan gi like store utfordringer i avhørssituasjoner – og det var derfor interessant å sammenligne påtalejuristenes vurderinger av disse. Årsaken til at de ble vurdert ulikt kan ligge i at diagnosen utviklingshemming eksplisitt blir nevnt i lovteksten som et inngangskriterium til tilrettelagt avhør, mens «annen funksjonsnedsettelse som medfører samme behov for tilrettelagt avhør» (straffeprosessloven § 239) blir gjenstand for påtalejuristenes skjønsmessige vurderinger. Påtalejuristen må dermed selv avgjøre hvem som lander innenfor og utenfor denne definisjonen. En mulig forklaring til funnene er at kravene kan bli høyere for fornærmede eller vitner med kognitive funksjonsnedsettelse enn for personer med utviklingshemming, når vurderinger gjøres om hvem som faller inn under ordningen og ikke, siden deres diagnoser ikke eksplisitt er nevnt i lovteksten. For å lande på gode beslutninger i slike saker kreves det også at påtalejuristene har nødvendig kompetanse om kognitive funksjonsnedsettelse, eller innhenter uttalelser og vurderinger fra fagfolk med denne kompetansen. Det er ikke gitt at påtalejurister har tid og mulighet til å innhente denne kunnskapen.

Et positivt funn fra studien kan derimot være at personer med en tydelig sårbar beskrivelse ble vurdert høyt på skalaen, selv om de ikke hadde en kjent diagnose. Dette betyr at påtalejuristene fanget opp sårbarheten til disse personene basert på de indikatorene som ble presentert. Indikatorene som reflekterte tydelig sårbarhet i vignetteeksperimentet var at personen hadde svært vanskelig for å gjøre seg forstått, et tilrettelagt botilbud hos kommunen, og et familiemedlem eller kommunalt ansatt som fulgte vedkommende til politiet for å anmelde. Denne samlede beskrivelsen hadde stor innvirkning på vurderingene som ble gjort. Dette kan tolkes som et uttrykk for at også andre indikatorer på sårbarhet enn diagnose i stor grad fanges opp av påtalejuristene. De med utydelig sårbarhetsbeskrivelse ble derimot ikke fanget opp i like stor grad. Dette kan være et uttrykk for at personer med kognitive funksjonsnedsettelse, som ikke har diagnosen utviklingshemming, må ha svært tydelige indikatorer på sårbarhet for å bli fanget opp av påtalejuristene når de gjør vurderinger av hvem som tilbys tilrettelagte avhør.

En åpenbar svakhet med vignetteksperiment som metode er at det er begrenset hvor mye informasjon det er plass til i vignettformatet. Dette ble også kommentert av flere påtalejurister i fritekstsvarene – at det i vignettundersøkelsen manglet nok informasjon til å kunne ta en avgjørelse om tilrettelagt avhør var nødvendig. I en jobbhverdag kan påtalejuristene, i tvilstilfeller, be om ytterligere kartlegging av personenes funksjonsnivå. Dette kan være årsaken til at mange av de fornærmede som ble presentert i vignetteksperimentet, ble vurdert midt på skalaen, og ikke høyt på skalaen, selv om de var beskrevet som særlig sårbare eller med en kognitiv funksjonsnedsettelse. Vurderinger midt på skalaen kan da være et uttrykk for at påtalejuristene vurderte at det var behov for å innhente mer informasjon, og ikke nødvendigvis at et tilrettelagt avhør ble vurdert som uaktuelt for disse personene.

Nettopp mangelen på økologisk validitet er en generell svakhet ved vignetteksperiment som metode. I den virkelige jobbhverdagen er det langt flere faktorer som påvirker enn det som er mulig å presentere innenfor rammene til et vignetteksperiment, inkludert arbeidshverdagens rammebetingelser, slik som arbeids- og tidspress, og muligheten til å innhente mer informasjon. Resultatene må derfor ikke tolkes som å direkte reflektere de beslutningene som påtalejuristene gjør i sin jobbhverdag. Resultatene kan derimot ses på som påtalejuristenes profesjonelle vurderinger når de er avkoblet disse rammebetingelsene, og de forteller oss noe om hvilken informasjon påtalejuristene vektlegger og ikke, når de blir bedt om å veie ulik informasjon opp mot hverandre.

Oppsummering

Oppsummert er funnene fra vignettstudien i noen henseender oppløftende, samtidig som det avdekkes forhold der det er behov for økt oppmerksomhet. På den ene siden viser de at påtalejuristene bruker andre sårbarhetsindikatorer enn diagnose når de gjør sine vurderinger. Dette kan ses på som oppløftende funn som viser at også personer uten en kjent diagnose kan fanges opp og, hvis ytterligere undersøkelser bekrefter et slikt behov, få tilbud om et tilrettelagt avhør. Funnene avslører derimot også at personer med andre kognitive funksjonsnedsettelsener enn utviklingshemming i mindre grad vurderes som å ha behov for tilrettelagt avhør, alt annet likt. Dette til tross for at de to ulike funksjonsnedsettelsene presentert i vignetteksperimentet i praksis kan gi samme nivå av utfordringer i avhørssituasjoner.

Funnene bidrar til økt innsikt i hvem påtalejuristene vurderer som å være på innsiden og utsiden av gruppen særlig sårbare voksne, men utforsker ikke alle aspekter ved disse vurderingene. Metoden som er brukt gir, som et eksempel, ikke innsikt i de rammebetingelser beslutningene vanligvis tas innenfor og hvordan disse kan påvirke påtalejuristenes vurderinger i sin virkelige jobbhverdag. Et sentralt spørsmål som denne studien ikke har besvart, er dermed: Har påtalejuristene tilgjengelig de ressurser og rammebetingelser som er nødvendige for å avdekke særlig sårbarhet og ta gode avgjørelser angående fornærmedes og vitners behov for tilrettelagt avhør? Med ressurser og rammebetingelser menes da tilstrekkelig informasjon i den innledende fasen om vitnets eventuelle sårbarhet, kunnskap eller tilgang til kompetanse om kognitive funksjonsnedsettelse og hvilke utfordringer slike funksjonsnedsettelse kan gi i avhørssituasjoner, og rom for å sette av tid til nødvendige undersøkelser om vitners funksjonsnivå. Vi vet at påtalejurister har en jobbhverdag med mye tidspress hvor mange beslutninger skal tas, og hvordan og om disse rammevilkårene påvirker terskelen som settes for å innhente mer informasjon i uklare saker, er ikke vår studie som baserer seg på et vignetteksperiment, egnet til å besvare. Ytterligere kunnskap om inngangen til tilrettelagt avhør anses som et viktig fokusområde for videre forskning.

4. Særlig sårbare voksnes erfaringer med Statens barnehus og tilrettelagte avhør

I de øvrige empirikapitlene har vi diskutert vurderinger og erfaringer ansatte i barnehus og politijurister gjør og har. I dette kapitlet retter vi oppmerksomheten mot de erfaringer som brukere og pårørende har, etter selv å ha vært i kontakt med et barnehus i forbindelse med avhør. Dette er altså resultatene fra delstudie 3. Hovedproblemstillingen som dette kapitlet besvarer er formulert på denne måten:

Hvilke erfaringer har sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene, og deres pårørende, med barnehusets tjenester?

Denne problemstillingen er videre konkretisert i disse forskningsspørsmålene:

- Hvilke opplevelser har brukerne av barnehusene og deres pårørende?
- Hvilke erfaringer har de med tilbudet som gis, og oppfølgingen de får i form av ansattes imøtekommenhet, ivaretagelse før, underveis og i etterkant av avhøres?
- Hvordan opplever brukerne de fysiske omgivelsene på barnehuset?
- Hvordan opplever brukerne navnet Statens barnehus?

Videre i kapitlet beskriver vi metoden og forskningsetiske hensyn vi har tatt i delstudie 3, og vi gir en kort presentasjon av informantene. Delkapitlene som kommer etter dette beskriver funnene fra delstudie 3, altså informantene sine erfaringer med tilrettelagte avhør, og kontakten med barnehusene. Til slutt er det en kort oppsummering av funnene.

Metode og forskningsetiske hensyn

Av metodiske og forskningsetiske hensyn var det etter vår vurdering hensiktsmessig å gjennomføre denne delen av prosjektet som personlige intervjuer ansikt-til-ansikt med personer som selv har hatt erfaringer fra å møte opp og avgi en forklaring i et sekvensielt, tilrettelagt avhørt på et av barnehusene. Intervjuer var en velegnet måte å få kunnskap om selve opplevelsen av å være i kontakt med og i avhør hos barnehuset. I intervjuer får man også mulighet for å i stor grad tilpasse

spørsmålsformuleringer til personen som blir intervjuet, som vi vurderte som viktig for den informantgruppen vi skulle være i kontakt med. Å gjøre intervjuene ansikt-til-ansikt gir også rom for å tolke kroppsspråk, og f.eks. vurdere om det er behov for pauser.

Rent praktisk har vi gjort det på den måten at de ansatte på barnehusene har informert muntlig om forskningsprosjektet til personer som har avgitt en politiforklaring på barnehuset, og delt ut et kort og lettlest informasjonsskriv som forteller om prosjektet. De ansatte har tatt imot beskjed og videreformidlet kontaktinformasjon til oss, til de brukere som har sagt ja til å delta.

Av åpenbare grunner kan dette i seg selv være svært krevende, både sosialt og emosjonelt å gå gjennom et slikt avhør. Det kan også være gode grunner til å ikke rippe mer opp i vanskelige eller traumatiske opplevelser enn høyst nødvendig. Vi var derfor spente på om det i det hele tatt ville være mulig å rekruttere informanter til denne delen av studien. Det er riktignok ikke mange informanter vi har fått kanalisert til oss. Delvis kan det skyldes at også et annet forskningsprosjekt rekrutterte personer fra den samme målgruppen som vi gjorde, dog innenfor en helt andre problemstillinger. Vi har likevel hatt jevnlig kontakt med våre kontaktpersoner, som har vært til god hjelp med tanke på å invitere potensielle informanter til prosjektet.

Kontaktinformasjon til de personene som hadde gitt beskjed om at de ville møte oss ble formidlet til oss fra våre kontaktpersoner på barnehusene. Vi tok raskt kontakt med de som ville stille som informanter (i løpet av en eller to dager), og vi avtalte nærmere om tid og sted for å møtes. I de fleste tilfeller var vi to forskere som møtte informantene. For ikke å «miste» informantene, tilstrebet vi å gjennomføre intervjuene så raskt som mulig. I de fleste tilfeller ble intervjuet gjennomført innenfor én uke. Vi møtte dem på ulike steder; på et barnehus, ved en personalbase, hjemme hos informant og på offentlig sted i et relativt uforstyrret møterom.

Intervjuene ble organisert etter en intervjuguide som i praksis fungerte som en huskeliste for temaer vi ønsket å ta opp med den enkelte informant. I hovedsak var det likevel informantens egen fortelling om sine erfaringer og vurderinger som styrte gangen i intervjuene. Intervjuene har dreid seg om erfaringene med barnehuset, avhørssituasjonen, personene de har møtt og fått oppfølging fra i for- og etterkant, og altså ikke selve den saken de har fortalt om i avhøret. I noen tilfeller har dette kommet fram implisitt gjennom de erfaringene det har blitt snakket om, men dette har vi ikke fulgt opp på i våre spørsmål til informanten.

Med ett unntak hadde informantene med seg en tillitsperson som satt med inne i det samme rommet der intervjuet foregikk. I noen tilfeller var dette en ansatt i bofellesskapet, som var kjent med saken og som informanten stolte på. I to av intervjuene deltok en nær slektning, og i ett tilfelle intervjuet en av forskerne informanten alene, uten en tillitsperson til stede. Intervjuene tok mellom en halv og én time.

Som ledd i å sikre en så god og forståelig informasjon som mulig til informantene, utarbeidet vi et lettlest informasjonsskriv til alle informanter i denne delen av studien, supplert med tegninger av intervjusituasjonen, av politiet, barnehuset og avhørssituasjonen. Grunnleggende informasjon om informantens rettigheter ble også gjennomgått muntlig med den enkelte informanten før vi startet selve intervjuet (inkludert rett til å la være å svare, rett til å trekke seg underveis eller i etterkant). Innledningsvis ba vi også om et samtykke til å gjøre et lydopptak til eget bruk. Det ble i alle tilfeller godtatt, og første spørsmål/svar var en aksept til å delta i studien.

De fleste lydopptakene er skrevet ut verbatim, enten manuelt eller ved hjelp av Autotekst eller diktafonfunksjonen i Nettskjema. Autotekst og Nettskjema transkriberer opptakene ved bruk av Whisper fra Open IA. Hele prosessen foregår på UiOs server, og dataene forlater ikke deres servere, som er godkjent for data med sensitivt innhold. Ett intervju ble tatt opptak av, men ikke transkribert. Vi vurderte at selve opptaket og notatet med beskrivelser av kroppsspråk, skrevet under intervjuet og på intervjudagen, var de beste kildene til hva som ble fortalt i intervjuet.

Som beskrevet i kapittel 2, er prosjektet forhåndsvurdert av SIKT, Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, som ga tilrådingen at prosjektet kunne gjennomføres (ref.nr.: 319086). Vanlige forskningsetiske retningslinjer har blitt fulgt. Dette innebærer ikke minst å sikre deltakernes interesser gjennom frivillig, informert samtykke fra alle deltakere og mulighet til å trekke seg fra undersøkelsen uten nærmere begrunnelse.

Informantene

Vi har totalt møtt og intervjuet seks personer som relativt nylig har hatt egne erfaringer med å ha vært i et eller flere tilrettelagte avhør på et barnehus. Siden vi ikke selv, av personverngrunner, har hatt tilgangen til å rekruttere informanter direkte, har vi vært avhengig av å følge opp på de informantene som har blitt kanalisert til oss. Vi fulgte opp alle, og ingen av dem trakk seg, som ikke er så rart

i denne sammenhengen, siden de allerede var informerte om prosjektet og hadde gitt samtykke til at forskere skulle få kontaktinformasjonen deres for å avtale et intervju. Vi kunne gjerne ønsket oss noen flere informanter, men på den andre siden gir bredden av de informantene vi faktisk har fått et godt og variert inntrykk av erfaringer fra å møte opp og forklare seg på barnehuset. Nedenfor følger en kort oversikt over sammensetningen av informantene, før vi går over til å oppsummere deres erfaringer og refleksjoner rundt intervjuene.

Informant 1: Voksen kvinne. To forskere møtte henne i bofellesskapet hvor hun bor. Intervjuet ble gjennomført på et fellesrom, der vi var alene og kunne snakke sammen uforstyrret. Vi møtte henne sammen med en av de ansatte på huset, som hun stolte på og som kjente saken hennes. Kvinnen har selv et godt språk og hadde gjort seg mange refleksjoner rundt avhøret og sin egen sak. Den ansatte var i liten grad aktiv i intervjuet.

Informant 2: Ung kvinne. Har egen leilighet i et større bofellesskap, med fellesinngang, resepsjon og ansattebase. To forskere møtte henne i leiligheten hennes. Intervjuet ble gjennomført i leiligheten, sammen med en ansatt som kjente saken og hadde fulgt henne underveis i prosessen. Den ansatte hjalp til litt med det språklige i enkelte tilfeller underveis da det ble litt intrikat å forklare situasjonen.

Informant 3: Ung mann. To forskere møtte han og en nær slektning på et offentlig bibliotek. Han ønsket ikke å bli intervjuet hjemme i leiligheten der han bor sammen med foreldrene. Intervjuet ble gjennomført på et møterom der vi kunne snakke uforstyrret. Slektningen hjalp til med å forklare enkelte praktiske og kontekstuelle forhold underveis.

Informant 4: Voksen kvinne. En forsker møtte henne i bofellesskapet hvor hun bor. Intervjuet ble gjennomført i kvinnens leilighet, etter hennes ønske. Kvinnen har godt språk og hadde forberedt seg til intervjuet. Hun ønsket ikke støtteperson under intervjuet.

Informant 5: Ung kvinne med egen leilighet i bofellesskap. Bofellesskapet har personalbase med kontor kjøkken og møterom. To forskere møtte kvinnen i personalbasen og intervjuet ble gjennomført i møterommet. Kvinnen kom sammen med en ansatt som også var den som kjente saken og hadde fulgt henne gjennom intervjuene ved barnehuset. Den ansatte bisto underveis i intervjuet med å forklare ord, uttrykk og kroppsspråk.

Informant 6: Ung kvinne. To forskere møtte henne og en av hennes nærmeste pårørende på barnehuset hvor hun hadde gått til jevnlige oppfølgingssamtaler hos en fagansatt kontaktperson på barnehuset.

En ulempe ved utvalget er at det ikke er noen foreldre eller nærpersoner som er intervjuet for seg selv. I intervjuet med informant 6 deltok den nære pårørende i samtalen og dette var slik sett et intervju med begge. Når vi ikke har intervjuet noen nærstående alene, har vi ikke fått utfyllende opplysninger til personens egne vurderinger. I selve intervjusituasjonene har det i de fleste øvrige tilfeller vært med en tillitsperson, en ansatt, som har kunnet hjelpe til med å forklare de litt vanskelige tingene. Noen av dem har også fortalt litt om sine egne erfaringer med barnehuset, og hvordan det har blitt tilrettelagt for personen som var i avhør.

Særlig sårbare voksnes erfaringer med tilrettelagte avhør og Statens barnehus, funn fra delstudie 3

I denne delen vil vi presentere funn fra intervjuene med de seks voksne som har vært i tilrettelagte avhør hos Statens barnehus. Funnene presenteres under seks overskrifter, og dekker ulike temaer knyttet til avhørssituasjonen og kontakten ellers med barnehuset. De seks temaene er som følger: praktiske sider ved avhør på barnehuset, opplevelser av kommunikasjonen, avhørsrommet og avhørssituasjonen, å lese gjennom avhøret, hva som skjer etter avhør og betegnelsen «barnehus».

Praktiske sider ved avhør på barnehuset

I intervjuene var det lettest å starte med noen spørsmål om konkrete og tydelige situasjoner, som informantene trolig kunne huske relativt tydelig – og som det derfor var lett å «snakke seg varm» og bli litt trygg i rollen. I det hele tatt var inntrykket at våre innledende spørsmål om *veien til og fra barnehuset, om det var vanskelig å finne fram, og oppmøtet og informasjon i forkant av*, ble oppfattet som litt banale spørsmål. Informantene forklarte at de kom til barnehuset sammen med en kjenning (følgeperson) og spørsmålet om å finne veien var i de fleste sine øyne irrelevant. De ga uttrykk for at de hadde fått tilstrekkelig og relevant informasjon i forkant. En annen informant ga uttrykk for at reisen til og fra barnehuset var artig, og at det var hyggelig med mat på toget dit.

Flere trekk ved hverdagen på barnehusene ser ut til å bidra til å dempe eller ta bort stress, og skape trygghet. I intervjuene ble muligheten til å hente mat,

vafler eller kaffe/te forstått som et uttrykk for det informantene opplevde som en trygghetsskapende side ved barnehuset. Det å kunne forsyne seg med det de ønsket i pausene under avhøret, eller i det første møtet på barnehuset, bidro til å ta ned stress og skape en ro, i en situasjon som ellers kan være stressende og ubehagelig.

Husker du hva som skjedde når du kom inn på Barnehuset første gang du møtte NN?

NN presenterte seg. Hun spurte om jeg ville ha noe å spise og drikke. Og det husker jeg ikke hva jeg svarte til det, men jeg tror jeg svarte ja. Og så hadde hun noen kjeks og litt sånn sjokolade på bordet. Og så satt vi og pratet litt om hvordan det skulle foregå, hun informerte meg om hva de skulle gå gjennom, eller liksom om hvordan selve avhøret foregikk, sånn juridisk.

En av informantene nevnte at situasjonen med kamera og opptak av avhører var litt anstrengende, uten at dette påvirket det vedkommende sa eller ikke sa:

Husker du hva som skjedde når de tok imot deg? Hva dere gjorde?

Nei, vi bare snakket om hvordan det kommer til å bli på rommet da. Hvordan det skal være så mange pauser innimellom. [...] Og så var det forklaringen, hva jeg skulle gjøre, hva jeg skulle si og sånne ting.

Var du nervøs på forhånd når det skulle dit?

Nei, jeg var ikke nervøs, men jeg mistenkte at jeg var litt rar. Jeg tror at noen tar opp og ser på meg direkte. Jeg følte som om jeg var på nyhetene.

Samlet sett, tyder intervjuene på at det er flere ting ved situasjonen på barnehuset som bidrar til å gjøre situasjonen litt mykere, løsne litt på ansenhet og gjøre personen litt tryggere i situasjonen. Valg av farger, dekor på veggene, stemmebruk, mulighet til informasjon i forkant, besøk i forkant, muligheten til å ha følgepersonen i nærheten – alt dette er elementer som tar ned stresset i situasjonen.

Vi tolker det informantene forteller som et uttrykk for at de har et avklart forhold til det å møte opp på avhørsdagen. Ingen gir uttrykk for at de har hatt en spesielt lang eller strevsom reise til eller fra barnehusets lokaler. Dette gjenspeiler trolig utvalget av informanter, og som vi har hatt lite kontroll over. Informantene referer

til kontaktpersonen på barnehuset ved fornavn, og i intervjuene blir det tydelig at kontaktpersonene både har deres tillit, og at de assosieres med det som foregår på barnehuset. Kontaktpersonene fungerer både som guider inn i systemet, de kan svare på konkret spørsmål og fortelle hva som vil skje videre, og de kan kontaktes i etterkant hvis det er noe personen lurer på.

Kommunikasjon

På våre spørsmål om informantenes opplevelser av kommunikasjonen i avhørssituasjonen, er hovedinntrykket at de opplever det som relativt uproblematisk. Informantene gir uttrykk for at de har blitt forstått, og har opplevd at de har fått mulighet til å få fram sin historie, og gi sin fortelling av det som har skjedd.

Men det har vært veldig tøffe saker å gå gjennom. Men NN og de som jobber på barnehuset, de politiene der, de er veldig, veldig omsorgsfulle mennesker og veldig rolige mennesker. Og det tror jeg hjelper veldig mye for de som skal forklare seg. At personene rundt dem ikke er så stresset. Eller at det ikke er så mye støy, hvis du skjønner. At det er en lugn stemning og atmosfære der. Det er rolige møbler. Det er rolige folk. Når du kommer inn så føler du mer ro enn du føler mer stress. Det er veldig viktig. Det påvirker både væremåte og miljøet veldig mye.

Var det NN som møtte deg på barnehuset?

Hun har vært med alle tre gangene. Jeg har et fast team hver gang. Så jeg har hatt et team som har avhørt meg og følt meg og gitt meg mat og passet meg mens jeg har vært der. Samme team alle gangene, og det synes jeg er veldig bra. Fordi at du blir litt kjent med dem, og du føler liksom at... Du møter ikke bare opp til noen mennesker, men du møter opp til noen du kan kjenne igjen. Og de husker historien din, de husker deg. Det er lettere å forklare seg på nytt, da. Føler jeg meg trygg, da.

En annen informant uttrykte bekreftende «ja» på spørsmål som handlet om at kommunikasjonen i avhørssituasjonen var god, og underbygget dette med smil og kroppsspråk. En av informantene fortalte at hun syntes det var skummelt å møte politiet første gang, og hun følte seg redd. Hun husket ikke mye fra samtalene med politiet, men hun fikk sagt det hun ønsket og fikk stille spørsmål. Denne informanten fremhevet også at bistandsadvokaten hadde vært til stede og hjulpet henne underveis.

Opplevelsen av trygghet, følelsen av å bli tatt på alvor og ivaretatt som person ser ut til å være ganske gjengående i de erfaringene som informantene har delt med oss. Dette er riktignok kun et lite utvalg av informanter, og kan nødvendigvis ikke generaliseres. Likevel er det nærliggende å tenke at dette treffer godt på den stemningen som er på de barnehus vi har besøkt.

Enkelte informanter peker på at det som har vært vanskelig, har vært den innledende frie forklaringen: «Forklaring av hva da?». I spørsmålet om å forklare fritt ligger det en implisitt for-forståelse av hva som er relevant og irrelevant for saken som skal belyses i avhøret. For personer med kognitive funksjonsnedsettelse er ikke dette nødvendigvis en type kunnskap som de har tilegnet seg, eller umiddelbart kan beregne hva som er den informasjonen avhøreren spør etter. En av informantene syntes det var vanskelig å snakke om det som hadde skjedd, men følte at de hun snakket med forsto at det var vanskelig for henne.

Når vi spør informantene direkte, om de opplevde at det underveis ble stilt spørsmål som de ikke helt forsto, var det flere erfaringer med at det var tilfelle. Informantene gir likevel ikke uttrykk for at det har vært noe de opplevde som et problem, siden de visst at det var lett å si fra at de skjønte spørsmålet eller at de kunne be om at spørsmålet ble stilt på nytt igjen, eller at de kunne få ting forklart.

Jeg skjønte ikke hva de sa, noen ganger. Da forklarte de bedre.

Sa du ifra når du ikke forstod?

Ja. [...]

Og da forklarte de det en gang til?

Ja, en gang til. Bare bedre.

Grunnleggende kan dette også forstås som et uttrykk for at informantene opplever den nødvendige tryggheten i situasjonen slik at hen kan stille spørsmål eller melde fra hvis det er ting som ikke umiddelbart forstås. Etter vår vurdering, er dette en vesentlig trekk ved barnehusenes virksomhet: tryggheten som etableres innledningsvis, beholdes også i selve avhørsituasjonen, og bidrar til å høyne kvaliteten på kommunikasjonen ved at det er lav terskel for den som forklarer seg til å be om at spørsmålet repeteres, eller forklares bedre.

Avhørsrommet og avhørssituasjonen

Mens noen av våre forberedte spørsmål var knyttet til kommunikasjonen generelt, stilte vi også noen spørsmål som var knyttet spesifikt til det som skjedde og ble sagt på avhørsrommet:

Du nevnte at du at du følte deg trygg i avhøret, og sånn. Følte at du kunne si hva du ville?

Jeg var ikke redd for å forklare meg, for jeg visste at jeg hadde ikke gjort noe ulovlig. Og det var de veldig flinke på å si til meg også. «Det er ikke du som har gjort noe galt. Dette har skjedd mot deg, og du har full rett til å forklare deg og si det du ønsker å si.» Og... De var veldig flinke til å passe på at jeg var ivaretatt mens jeg var der.

Ja, også politiet?

Ja, politiet. Veldig, veldig flinke. Veldig rolige mennesker.

Ut over det som allerede er nevnt om usikkerhet om hva fri forklaring er, klarte vi ikke å fange opp noe som ble oppfattet som spesielt vanskelig eller problematisk ved dette. Når vi spør informantene nærmere om tryggheten til å forklare seg, ser det ut til at dette gjelder også inn i selve avhørssituasjonen og avhørsrommet. Da vi stilte informantene spørsmål om hvorvidt det var noe som de opplevde som vanskelig eller uklart knyttet til situasjonen inne på avhørsrommet, var informantene ganske bestemte i sine svar på at de opplevde trygghet i denne situasjonen. På våre spørsmål svarer informantene at de har fått fram sin fortelling og det de ville si sitt avhør.

En del av de tilrettelagte avhørene som gjøres på barnehuset er sekvensielle intervjuer, der en del av selve arbeidsmetoden innebærer at avhørene deles opp i flere deler, slik at partene kan samrå seg underveis og den som forklarer seg kan få pauser. Vi stilte derfor også spørsmål informantenes erfaringer med bruken av pauser under intervjuene. Fire av informantene mente det var passe med pauser, og at det bidro til at de for å kunne holde ut hele dagene. Informanten som hadde fått jevnlig oppfølging ga uttrykk for at hun så frem til pausene, da disse etter hvert hadde blitt preget av faste aktiviteter som ble opplevd som positive, blant annet at man kunne lage kakao på tekjøkkenet. Vi tolker dette som et klart uttrykk for opplevd trygghet i situasjonen. En informant uttrykte at pausene var *artige*, det var positivt med

pauser og servering i pausene. Følgepersonen som deltok i dette intervjuet fortalte at pausene varte cirka 15 minutter, og at det ble tilpasset til personen. Informantene oppfattet det også som lett å be om pauser når de selv hadde behov for det. En av informantene mente imidlertid at det ble for mye pauser:

Ja, det var mye for mye pauser. Jeg synes det burde vært lengre snakking og mindre pauser. [...] Det har vært sånn inn og ut, og jeg tenker det er bedre å ha lange samtaler og korte pauser. Jeg vil ikke ta mange pauser imellom.

Følte du at du ble avbrutt når du var godt i gang?

Ja, jeg følte meg litt avbrutt, etter at hun må snakke, så snakker jeg lenge. Men plutselig hvis jeg har mange pauser mellom, så glemmer jeg hva jeg skal si eller hva jeg kommer til å gjøre. For jeg glemmer veldig fort, og jeg er glemsk, og jeg kan kanskje tenke hva jeg burde si neste gang, og jeg tenker kanskje jeg har sagt noe, for jeg blir stresset av det jeg tenker og hva jeg skal gjøre. Så jeg liker ikke så mange pauser.

Av andre tilrettelegginger av avhørssituasjonen, fortalte en følgeperson at et avhør ble avsluttet fordi personen var sliten, og ble så tatt opp igjen en annen dag. I intervjuet med en av de andre informantene kom det frem at hun gjennom avhøret hadde en stressball som kun kunne bruke å avreagere på, når situasjonen ble emosjonelt vanskelig for henne i avhørsrommet. I intervjuene får vi et inntrykk av at avhørene oppleves som flinke til å oppfatte signaler og legge inn pauser.

Når vi stilte informantene spørsmål om avhørsdagen hadde vi også i tankene med oss bestemmelsen om at fornærmede og vitner kan ha med en støtteperson under avhør, som beskrevet i politiets påtaleinstruks. Det står konkret i påtaleinstruksen:

«Dersom fornærmede ønsker det og ikke særlige grunner taler mot det, kan en person fornærmede har tiltro til være til stede ved avhøret. Politiet kan nekte fornærmede å ha til stede en person som selv er vitne i saken, jf. påtaleinstruksen § 8-11 første ledd.» (Påtaleinstruksen § 8-13, tredje ledd)

Vi la merke til at ingen av våre informanter fortalte at de hadde hatt med seg en støtteperson inn i selve avhørsrommet, de beskrev at følgepersonen satt utenfor. Vi fikk ikke noe tydelig svar på om de opplevde å få tilbudet om å ha med en slik støtteperson i våre intervjuer. To av dem fortalte at de fikk beskjed at følgepersonen skulle vente

utenfor. Vi stiller derfor spørsmål ved bruken av støttepersoner i avhør, og om eventuelt mangelen på dette har sammenheng med at politiet ønsker å unngå at vitnet påvirkes og bevisverdien av avhøret dermed svekkes. Vi diskuterer dette videre i kapittel 5.

Lese gjennom avhøret

Vi har ikke helt systematisk oversikt over hvordan informantene har forholdt seg til å lese gjennom og signere referatet av avhøret. Vårt inntrykk er at dette skjer i praksis på litt ulike måter, alt etter den enkeltes evner og ferdigheter. En av informantene forteller om dette:

Du tenkte på den forklaringen som du skulle lese gjennom. Fikk du tilbud om at noen skulle lese høyt?

Ja, jeg sa til dem at de må lese det for meg, for jeg klarer ikke å lese det selv. Det blir bare bokstaver, og alt blir kaos. Og jeg må ikke klare det selv. Så de leste det for meg høyt, og så kommenterte jeg underveis hva som var feil, og så skrev de strek der, og så gikk de inn og rettet. Og så tok de meg inn igjen, og så rettet de på nytt, og så leste de igjen på nytt. Så det var tre omganger bare med å lese referater.

Som det fremgår av sitatet over, blir det brukt tid og krefter på å tilrettelegge for at også denne delen av avhøret skal gjøres så tilgjengelig som mulig. Informanten som er sitert over har evner og språklige ferdigheter til å kunne gå gjennom intervjuet på denne måten. I tilfellene med de andre informantene er det noe mer usikkert hvorvidt det er mulig å få til, og det fremgår heller ikke av intervjuene.

Etter avhøret

På våre spørsmål om hvorvidt de har hatt noen kontakt med barnehuset etter avhøret, referer informantene til at kontaktpersonen har tatt kontakt en tid etter avhøret for å høre hvordan de har hatt det i etterkant av avhøret. Dette oppleves også som en trygghet for den enkelte. Det har stort sett vært engangshendelser, og i to tilfeller har det vært en kontakt som har vart over flere måneder. En av dem forteller:

Du nevnte at du har vært med på oppfølging fra barnehuset i etterkant. Hvem er det du har møtt eller hatt kontakt med da?

Som heter NN.

Kan du fortelle litt om hva dere har snakket om?

Da prater jeg om hvordan jeg faktisk har det i ettertid.

Hvordan er det å ha den kontakten med hun NN? Tar hun ofte kontakt? Eller er det du som ringer?

Ja, det har vært en gang i måneden, tror jeg. [...] Hvis jeg da trenger å dra dit og prate igjen, så kunne jeg sende henne en melding. [...] Hun har jo hjulpet meg gjennom den saken. Vi har jo pratet om hvordan man egentlig har det i ettertid, og hjulpet meg gjennom dette. Det er veldig bra.

Den andre informanten som har blitt fulgt opp over lengre tid, fortalte at den hadde gått til jevnlig oppfølging ved barnehuset, hos samme kontaktperson. Informanten hadde hatt rundt ti møter, og alle hadde blitt gjennomført sammen med en pårørende som deltok som ledsager og støtteperson. Både informant og ledsager ga uttrykk for sterk tillit til kontaktpersonen på barnehuset. De fremhevet begge at kontaktpersonen, gjennom å ha fulgt saken deres fra begynnelsen av, kunne yte former for rådgivning som de ikke kunne fått noe annet sted. At rådgivningen strakte seg over flere oppfølgingsmøter ble også fremhevet som svært positivt da det ga rom for å ta opp ulike problemstillinger, alt fra helsemessige forhold til forhold som handlet om å søke erstatning.

Informantene ellers referer til at de blir fulgt opp av kontaktpersonen ved barnehuset i etterkant av avhøret. I et tilfelle ser det ut til at dette har vært hensiktsmessig, ikke bare for å sjekke hvordan de har det, men også fordi informanter har flere saker å forklare seg i. Det å opprettholde kontakten skaper en tydeligere kontinuitet for den som skal avhøres:

Var det noe fra du tenker i ettertid at det eller det fikk jeg ikke klart godt nok?

Jeg følte at jeg forklarte veldig bra. Jeg gjorde så godt jeg kunne, og bedre enn det kan du ikke bli. Og [...] det ble rettsak på to av sakene, og det ble dømt på to av dem. Så jeg kom igjennom med det jeg hadde å si. Og de trodde på meg.

En informant forklarte med hjelp av den ansatte at hun hadde vært tilbake på barnehuset én gang etter første avhør. Denne opplevelsen ble også opplevd positiv ifølge den ansatte. Informanten smilte og svarte bekræftende *ja* når hun ble påminnet dette besøket.

Samlet danner dette et bilde av at barnehusansatte ivaretar de sosiale sidene ved det å være til avhør, også med hensyn til hvordan personene har det emosjonelt i etterkant. Det er imidlertid verdt å minne om at vi ikke har et representativt utvalg av informanter, og at det kan være gode grunner til å anta at det samlede erfaringsbildet er mer variert enn det vi har klart å fremskaffe her.

Betegnelsen «barnehus»

I noen sammenhenger har det vært rettet en kritikk mot at navnet Statens barnehus henspiller på avhør av barn, og derfor bare representerer en viss gruppe av de brukere som de skal ivareta. Det har vært stilt spørsmål til om dette bidrar til å infantilisere særlig sårbare voksenpersoner, eller at de får en mindre tydelig plass i barnehusenes repertoar av brukere.

I intervjuene spurte vi informantene hvilken betydning navnet har, slik de oppfatter barnehuset. Informantene hadde ikke veldig sterke meninger om dette, selv om tolkningene var litt delt:

Hva synes du om at det heter barnehus?

Det er litt rart. For jeg er voksen. Det kan hete voksenhuset og barnehuset. Men ja, jeg er ikke barn lengre. Jeg er 33 og blir 34.

En av informantene reflekterer over dobbeltheten i ordet barnehus. De sakene vedkommende selv forklarer seg om var opplevelser som skjedde i barneårene, og dette kan derfor ha betydning for denne forståelsen av begrepet:

Du har jo sagt veldig mye bra om barnehus. Men vi har ikke spurt om dette med at det heter barnehus, når det faktisk er tilbud for voksne også?

Det er litt misvisende, egentlig. Jeg tenker, hvorfor er det et barnehus når voksne også kan bli avhørt der? Men jeg tenker på at det pedagogiske, Måten de legger opp avhørene på er jo veldig tilrettelagt [...] Det er både for barn og voksne. Så jeg tenker at det er riktig å kalle det et barnehus. Fordi de har så mye kompetanse fra liten til stor. Og da kan man tenke at hvis man tar en historie fra de var barn, som du ikke har anmeldt før du ble voksen, for eksempel en voldshistorie eller et eller annet, så er det lettere å se for seg forklaringen sin i den vanlige situasjon også, fordi de har et spørsmål som kan føre til at du tenker på barn igjen.

To av informantene gir uttrykk for at det er saken som er viktig å få forklart seg om, og dette med navnet er helt underordnet. Da vi spurte en av informantene om det, var tilbakemeldingen denne:

Hva tenker du om at det heter barnehus?

Det er det samme for meg.

En annen informant lo og uttrykte at det var *rart* når hun fikk spørsmål om hva hun tenkte om at det het *barnehus*. Sett under ett, gir ikke informantene uttrykk for at navnet står i veien for deres relasjon til barnehuset så lenge de blir behandlet som voksne. Siden det er en del oppmerksomhet om navnet i omgivelsene, er det likevel grunn til å anta at dette er noe de kan ha fått beskjed om fra ulike hold om at de ikke «trenger å henge seg opp i» eller som er irrelevant for deres sak.

Oppsummering

De seks personene vi har intervjuet om erfaringer med Statens barnehus, fortalte at det gikk greit å reise til barnehuset og å oppholde seg der, det var ikke noen særlige utfordringer med det. De opplevde å få tilstrekkelig informasjon i forkant av at de skulle dit. Samtidig var det også uttrykt av en informant at det var skummelt å møte politiet.

Erfaringene til våre seks informanter tilsier at de opplevde trygghet i avhørssituasjonen og til å forklare seg. Det innebærer også trygghet til å spørre om det er noe de lurte på eller ikke forstod. Samtidig var den innledende frie forklaringen utfordrende for enkelte, da det ligger noen implisitte rammer for hva som er relevant og ikke, og som man ikke vet om fra før. Videre kom det frem at pausene i avhøret var viktige for å klare å holde ut hele dagen, og at det var tilgang til mat og drikke, samt en kjent person som var med som følge.

Ingen av informantene hadde med seg en støtteperson inn i avhørsrommet, og to av dem fortalte at det ble sagt at følgepersonen skulle vente utenfor. Her stiller vi spørsmål til praksis rundt at fornærmede og vitner kan ha med en person inn i avhøret, som vi kommer tilbake til i neste kapittel.

Informantene som forteller om å få oppfølging i lengre tid etter avhør, forteller at de har hatt samtaler med kontaktpersonen på barnehuset. Den ene forteller at

kontaktpersonen har forstått den på en annen måte enn andre, og gitt helsemessig hjelp og hjelp rundt erstatningssak. Ellers forteller alle om at de ble kontaktet i ettertid av avhøret.

Basert på funnene i denne delstudien ser vi at voksne som kommer til tilrettelagte avhør hos barnehuset har positive opplevelser av avhørsdagen(-e) og oppfølgingen som de eventuelt får. Samtidig har vi stilt spørsmål ved praksis rundt å ha med en støtteperson i avhør, som det for noen i den målgruppen vi har sett på, kan være et særlig behov for. Vi vil også avslutningsvis poengtere at vi har få informanter i delstudie 3 og kan ikke generalisere ut ifra våre data. Det kan være andre personer i målgruppen som har hatt andre typer erfaringer, som vi ikke har fanget opp.

5. Diskusjon og tilrådninger: Statens barnehus og straffesakskjedens ansvar for tjenestene til særlig sårbare voksne

Denne rapporten skrives ti år etter at tilrettelagte avhør ble lovfestet i straffeprosessloven, og man gikk bort fra dommeravhør. Etter flere år med etablert drift, der særlige sårbare voksne har vært en del av barnehusenes målgruppe, er det mye som er på plass i tilbudet ved Statens barnehus. Samtidig har vi funnet at det også er rom for forbedring; det er mangelen på et system for medisinske undersøkelser et eksempel på. Disse manglene og utfordringene som barnehusene står ovenfor er barnehusenes ledere og ansatte stort sett klar over, samtidig som det ikke er rimelig å forvente at hver av disse utfordringene skal la seg løse lokalt i det enkelte barnehus.

Vi har møtt solide fagpersoner som gjør gode skjønnsmessige vurderinger og gir individuelt tilpasset oppfølging for sårbare voksne ved barnehusene. Selv om mange peker på kompetanse på huset som manglende, er det også en spesiell kompetanse de opparbeider seg på hvert barnehus – å bistå politi i straffesaksporet, samtidig som de skal sikre ivaretagelse av og tilby oppfølging til de særlig sårbare voksne. Voksne som har vært i tilrettelagte avhør, som vi har intervjuet, har hatt en positiv opplevelse av møtet med barnehuset, og oppfølgingen de har fått. Vignettstudien viser at andre sårbarhetsbeskrivelser blir tatt med i vurderingen når det berammes tilrettelagte avhør, og ikke bare diagnoser. Det er altså mye som fungerer bra i dag, men som vi vil diskutere nærmere er det også utfordringer og funn som tilsier at det burde skje enkelte endringer.

I denne delen av rapporten sammenfatter vi først de viktigste resultatene fra evalueringens tre delstudier, som er basert på tre overordnede problemstillinger:

- Hvordan organiseres barnehusenes arbeid med, og ivaretagelse av, særlig sårbare voksne?
- Hvordan vurderer politiets jurister spørsmålet om hvem som faller inn under termen særlig sårbare voksne?
- Hvilke erfaringer har sårbare voksne som er i kontakt med barnehusene, og deres pårørende, med barnehusets tjenester?

Vi trekker frem de viktigste analytiske aspektene ved delstudiene. Deretter følger en samlet diskusjon hvor vi drøfter en del av resultatene på tvers av delstudiene. Diskusjonen munner ut i konkrete tilrådninger om tiltak som kan bidra til å styrke ivaretagelsen av, og rettsikkerheten til, særlig sårbare voksne.

Delstudie 1 - Undersøkelser av tilbudet til særlig sårbare voksne ved Statens barnehus

For delstudie 1 trekker vi frem følgende resultater som særlig betydningsfulle:

Medisinske og odontologiske undersøkelser og oppfølging, herunder kartlegging

Konklusjonen på undersøkelsene er ganske entydig at Statens barnehus ikke oppfyller sine forpliktelser til å tilby mulighet for klinisk rettsmedisinske undersøkelser av voksne på linje med barn ved Statens barnehus. Det samme gjelder medisinsk og tannhelsemessig oppfølging. Vel og merke fant forskerne bak evalueringen av tilbudet til barn fra 2021 (Bakketeig et al., 2021) også at det var store mangler knyttet til dette tilbudet til barn. De samme forskerne mente også at «oppfølgingssporet» ble nedprioritert på bekostning av «strafferettssporet». I delstudie 3 kommer det frem at enkelte særlig sårbare voksne har fått langvarig oppfølging, men denne har vært mer av sosialfaglig art enn egentlig medisinsk. Initiativene som er tatt for å implementere verktøy for traumekartlegging (ved Arvid Kihldal) er et klart positivt initiativ, men dette er fremdeles i sin begynnelse og må følges opp og omsettes i rutiner og ny praksis. I sum finner også vi at oppfølgingssporet, samt klinisk rettsmedisinske undersøkelser, krever økt oppmerksomhet og innsats. For særlig sårbare voksne er det en selvstendig utfordring at det kan være mange ulike tjenesteytere og instanser som det kan være viktig å samarbeid med. Funnene i delstudie 1 viser at det samarbeides fra sak til sak, men at det ikke er etablert mere fast organiserte samarbeidsformer.

Regelverket og behov for endringer

Funnene viser at særlig sårbare voksne blir behandlet i henhold til de gjeldende retningslinjene når det gjelder gjennomføring av tilrettelagt avhør. Disse er identiske for barn og særlig sårbare voksne, men resultatene i delstudie 1 viser at praksisene som er innarbeidet i forhold til særlig sårbare voksne ikke nødvendigvis er helt like praksisene for barn. For eksempel er kildene til informasjonsinnhenting, behovene for informasjonsdeling og de konkrete forberedelse gjennom samrådsmøtene noe ulike

for gruppene barn og voksne. Tilsvarende er det spørsmål knyttet til representasjon og samtykkekompetanse hvor barn og særlig sårbare voksne må vurderes adskilt. Dette reiser spørsmålet om behovet for et klarere skille i regelverket mellom det som gjelder for barn og det som gjelder for særlig sårbare voksne. Som vi kommer tilbake til nedenfor er det mange tegn på at det foregår en form for overføring mellom praksiser innrettet mot barn og praksisene for voksne. Det kan dermed synes formålstjenlig dersom man i fremtidige retningslinjer innfører en tydeligere «tospors»-tenking, der barn og voksne er skilt med klarere faglige, administrative og organisatoriske grenseoppganger. Tilsvarende er det behov for tydeligere krav både til spesifikk faglig kompetanse om gruppen særlig sårbare voksne og til den medisinske og odontologiske kompetansen. Sistnevnte bør – i tråd med nasjonale råd – være knyttet til henholdsvis lege eller tannlege som har erfaring med den voksne målgruppen.

Organiseringen av tilbudet til særlig sårbare voksne, herunder forebygging og samarbeid med andre instanser

Resultatene viser at sakene til særlig sårbare voksne tildeles fagtilsatte på barnehuset etter samme rutiner som man tildeler sakene med barn. Barnehusene samarbeider med kommuner i enkeltsaker, men melder om manglende tilbud til de voksne som har vært utsatt for vold og overgrep ute i kommunene, samt barrierer for å få hjelp hos Distriktpsikiatrisk senter (DPS) for målgruppen. Selv om det ved alle barnehus er ansatte som har tatt eller fått tildelt et definert ansvar for gruppen særlig sårbare voksne, er det ikke nødvendigvis slik at disse mobiliseres når det kommer en voksen til tilrettelagte avhør. Her veier hensynet til en hensiktsmessig organisering av arbeidet inn. Samlet sett er det et tydelig funn at saker med særlig sårbare voksne opptrer så sjeldent ved mange barnehus at de blir usynlige blant mengden saker som omhandler barn.

En av informantene våre fortalte om en økning av anmeldelser av saker hvor særlig sårbare voksne var fornærmet, etter at informanten i en rolig periode hadde hatt anledning til å drive informasjonsarbeid overfor en kommune. Selv om dette bare er erfaringen til en enkelt ansatt mener vi at dette er verdt å legge merke til. Andre informanter bruker termen «berøringsangst» som en mulig forklaring hvorfor både ansatte i kommunale tjenester og i straffesakskjeden ikke engasjerer seg i saker hvor en særlig sårbar voksen kan være fornærmet. Selv om vi tar høyde for at vurderinger av sakskompleksitet og utfordringer knyttet til etterforskning gjør mange av sakene som involverer særlig sårbare voksne utfordrende, er dette resultater som tilsier at barnehusene selv kan bidra til økt oppmerksomhet rundt særlig sårbare voksne som en risikoutsatt gruppe som har et tilrettelagt tilbud ved barnehusene.

Kompetanse på særlig sårbare voksne på barnehusene

Hverken i kartleggingen eller de oppfølgende intervjuene er det indikasjoner på at man har ansatt noen på et barnehus utelukkende på bakgrunn av kompetanse på gruppen særlig sårbare voksne. Der ansatte har denne kompetansen kommer den i tillegg til barnefaglig kompetanse, og kompetansen er ofte enten mer praksisopparbeidet eller uformell fordi man har personlige erfaringer med for eksempel utviklingshemming. Det virker i dag ikke å være ressurser til å ansette noen i en egen stilling øremerket tilbudet til voksne.

Potensial for, og utfordringer med, å forbedre tjenestene til særlig sårbare voksne

Forskerteamet opplever i høy grad at ansatte ved barnehusene som har vært informanter i delstudie 1 er tydelige når det gjelder å adressere manglene i tilbudet til særlig sårbare voksne. Like fullt fremhever mange av informantene at barnehuset er det beste stedet å plassere et særtilbud for voksne, og at det vil svekke tilbudet til særlig sårbare voksne dersom barnehusene ikke lenger skulle ha ansvar for gruppen. Dette er det på mange måter lett å si seg enig i. Barnehusene har en generelt høy faglig kompetanse innen helse- og sosialfag og gir utvilsomt et tilpasset tilbud til de voksne som kommer dit i dag. Når dette er sagt danner resultatene grunnlag for å fremsette et spørsmål eller en hypotese om en form for vond sirkel: Sakene med særlig sårbare voksne blir lite synlige i mengden saker med barn, og dermed skapes det hverken rom for økte ressurser eller oppmerksomhet for et tydelig faglig og organisatorisk engasjement for særlig sårbare voksne. Denne usynliggjøringen er noe vi også finner utenfor barnehuset. For eksempel er det slik at mange styringsdokumenter bærer preg av å være skrevet for barn, og termen «særlig sårbare voksne» er mer et påheng.

Delstudie 2 - Hvem regnes som «særlig sårbare voksne»? Påtalejuristers vurderinger i et vignetteksperiment

For delstudie 2 trekker vi frem følgende resultater som særlig betydningsfulle:

Diagnose pluss tydelige tegn på sårbarhet – sikreste vei inn

Selv om det ikke lot seg bekrefte at diagnosen «psykisk utviklingshemming» entydig sikret at en voksen ble referert til barnehuset, var det likevel tydelig at denne diagnosen i høy grad fungerer som den viktigste døråpneren. Dette gjaldt særlig når diagnosen ble fulgt av tydelige markører for sårbarhet. Det er tilsvarende verdt å merke seg at tydelig

angivelse av «kognitiv funksjonsnedsettelse som følge av tidligere rusavhengighet» *ikke* var noe som gjorde det like sannsynlig at man ville få et tilrettelagt avhør. Særlig gjaldt dette dersom den øvrige beskrivelsen ikke hadde tydelige markører for sårbarhet. Selv om vi må behandle disse funnene varsomt er de med på å forsterke et inntrykk som også delstudie 1 underbygger: veien til barnehuset er lengere for de som er i kategorien «andre funksjonsnedsettelse» enn der det fanges opp at det foreligger en diagnose som sier «psykisk utviklingshemming». Når vi holder dette sammen med den øvrige forskningen som det er redegjort for i kapittel 1 og som omhandler hvordan personer med utviklingshemming eller tilsvarende funksjonsnedsettelse kan forventes å gjøre det de kan for å skjule funksjonsnedsettelsen, er det tilsvarende grunn til å trekke frem at utydelige markører for sårbarhet uten noen form for beskrivelse av en funksjonsnedsettelse heller ikke trigget respondentene til å velge barnehus som sted for avhør i særlig grad.

Dette er da på mange måter funn som gir grunn til en viss bekymring, og som kan inngå i en begrunnet hypotese om hvorfor det er så få særlig sårbare voksne som får tilrettelagt avhør på barnehusene. Sårbarhet er ikke i seg selv et kriterium etter loven, men både i lovens forarbeider og i retningslinjer og forskrifter signaliseres tydelig at man mener at gruppen særlig sårbare voksne, på samme måte som barn, bør skjermes for belastningen ved å gjenta sitt vitnemål flere ganger, kanskje i kontekster som kan virke utrygge og fremmede. Innsatsen for å sikre en mer enhetlig vurderingspraksis knyttet til hvem som er særlig sårbare voksne bør dermed prioriteres både for etterforskere, politijurister og de ansatte på barnehusene som kan bistå i vurderingene. Det er også nærliggende å mene at vurderingen av særlig sårbarhet må knyttes tydelig opp til begrunnelser som handler om å ivareta individet. Det er dermed grunn til å være kritisk til signaler som handler om at vurderingene for eksempel tas i forhold til hva som virker etterforskningmessig hensiktsfullt.

Delstudie 3 - Særlig sårbare voksnes erfaringer med Statens barnehus og tilrettelagte avhør

For delstudie 3 trekker vi frem følgende resultater som særlig betydningsfulle:

Erfaringer med å bli ivaretatt i en krevende situasjon, og å få oppfølging ved behov

Barnehuset møter de voksne på måter som gjør at disse føler seg ivaretatt i en ellers krevende situasjon, og det finnes ressurser på barnehuset til både å følge opp og til å

koordinere oppfølging med andre instanser. Vi tolker at våre informanter opplevde en trygghet i avhøret, slik at de kunne spørre om det var noe de ikke forsto, samtidig som enkelte trakk frem den frie forklaringen som vanskelig å forholde seg til. Dette bekrefter dermed det vi har trukket frem i delstudie 1, at barnehuset er det beste stedet man i dag har for spesialtilbudet til voksne, selv om det er klare rom for forbedringer og mer tjenlig organisering av tilbudet.

Retten til å ha en støtte i avhøret

I politiets påtaleinstruks finnes en bestemmelse om at fornærmede og vitner kan ha med en støtteperson under avhør. Det står konkret:

«§ 8-13 tredje ledd. Hvem kan være tilstede ved avhøret

Dersom fornærmede ønsker det og ikke særlige grunner taler mot det, kan en person fornærmede har tiltro til være til stede ved avhøret. Politiet kan nekte fornærmede å ha til stede en person som selv er vitne i saken, jf. § 8-11 tredje ledd.» (Påtaleinstruksen § 8-13, tredje ledd)

Når det gjelder utviklingshemmede som fornærmede eller vitner i straffesaker, ser det ut til å være en praksis hvor politiet unnlater å tillate en støtteperson under avhør, til tross for bestemmelsen i påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd. Dette kan ha sammenheng med at politiet ønsker å unngå at vitnet påvirkes og bevisverdien av avhøret dermed svekkes. Denne praksisen reiser imidlertid juridiske og etiske spørsmål.

Påtaleinstruksen gir fornærmede rett til å ha med en støtteperson under avhør, med mindre "særlige grunner" taler mot dette. En slik begrensning må tolkes restriktivt og baseres på konkrete vurderinger. For utviklingshemmede er retten til støtteperson særlig viktig, da de kan ha behov for ekstra trygghet og støtte for å kunne forklare seg. Straffeprosesslovens § 239 og forskriften om tilrettelagte avhør understreker også at personer med utviklingshemming skal gis særskilt tilpassede avhør for å ivareta deres rettigheter.

En eventuell frykt for påvirkning er forståelig ut fra et bevisperspektiv, men kan ikke automatisk anses som en "særlig grunn" til å nekte støttepersonens tilstedeværelse. En slik praksis kan stride mot prinsippet om likebehandling og rettssikkerhet, særlig når utviklingshemmede kan oppleve økt stress og usikkerhet uten en kjent person til stede. Selv om frykten for påvirkning er legitim fra et bevisperspektiv, må denne vurderingen balanseres mot hensynet til utviklingshemmedes rettssikkerhet

og behov for støtte. Praksisen med å ikke la utviklingshemmede ha støtteperson med under avhør kan potensielt kan ha flere fordeler enn ulemper i et strafferettslig nytteperspektiv (et utilitaristisk perspektiv). Det er likevel viktig at praksisen gjennomgås juridisk og etisk, slik at det sikres at personer med utviklingshemming ikke fratras lovfestede rettigheter.

Behov for en opprustning av tilbudet til særlig sårbare voksne

Vi vil i det følgende gå inn på og utdype en del av forholdene som er trukket frem over. Barnehusene sett under ett ser ut til å arbeide i tråd med internasjonale konvensjoner. Vi kan også se at barnehusmodellen trues av en straffesaksdominans som kan bidra til å underminere barnehusmodellen som et helhetlig og samordnet tilbud, særlig med tanke på mangelen av medisinske undersøkelser for særlig sårbare voksne (Bakketeig et al., 2021 s. 9). Punktene vi tar opp i det følgende representerer det forskergruppen vurderer som de mest sentrale resultatene som kan sammenholdes med tidligere forskning, og hvor diskusjonen munner ut i anbefalinger om videre tiltak eller handling.

Det som trer frem når man sammenholder de ulike resultatene i dette prosjektet er at det er *et behov for å ruste opp tilbudet til særlig sårbare voksne*, både når det gjelder politiets og barnehusenes virksomhet. Mest tydelig er dette behovet når det gjelder det medisinske og odontologiske tilbudet ved barnehuset. Det er generelt mange mangler ved helsetilbudet til gruppen særlig sårbare voksne i primær- og spesialisthelsetjenestene i samfunnet for øvrig, og det er dermed ikke oppsiktvekkende at disse manglene også finnes i tilbudene til barnehusene. I forhold til de føringer som er lagt på barnehusene fremstår manglene imidlertid som ganske kritiske, og det er ikke lett å se for seg noen enkle avbøtende eller forbedrende tiltak. Her handler det om strukturelle problemer knyttet til organisering av tjenester og fordeling av ansvar i hele det offentlige helsevesenet. I tillegg til at det enkelte politidistrikt eller barnehus kan søke lokale forbedringer i form av å identifisere leger og tannleger som har erfaring med gruppen særlig sårbare voksne, bør problemstillingene knyttet til det medisinske og odontologiske tilbudet antakelig løftes opp på et høyere styringsnivå og gjøres til gjenstand for tydelig prioritering. Det kan være mange særlige hensyn som må tas i forbindelse med helseundersøkelser av særlig sårbare voksne, noe som viser til et behov for å utvikle en systematisk kompetanse på dette som ikke finnes i dag, samt en organisering hvor slik kompetanse kan brukes på en god måte.

På bakgrunn av resultatene i de ulike delstudiene finner vi at det, ved siden av de opplagte manglende ved det helsemessige tilbudet, også er behov for en mer generell faglig og organisatorisk opprustning. En slik opprustning bør ha som mål ikke bare å bringe tilbudet til særlig sårbare voksne opp på samme nivå som tilbudet til barn, men satse mer målrettet på å utvikle tilbudet til særlig sårbare voksne som *en egen faglig og organisatorisk del av barnehusets virksomhet*. I det følgende argumenterer vi også for at det å fortsette å behandle disse to gruppene så administrativt og organisatorisk likt som det gjøres i dag, i seg selv sannsynligvis er en barriere for utvikling av bedre kompetanse og større faglig og tjenestemessig utvikling av tilbud som er tilpasset behovene til særlig sårbare voksne.

En klarere administrativ og organisatorisk deling mellom barn og voksne?

Over har vi flere steder presisert at tilbudet særlig sårbare voksne får ved barnehusene i dag er av god kvalitet og at det arbeides faglig godt med mange spørsmål som berører gruppen. Likevel er det også på barnehusene en klar erkjennelse av at de voksne som kommer til barnehusene blir lite synlige sammenlignet med barn, og vi har påpekt at det er eksempler på både praktisk og administrativ overføring der ordninger for barn og voksne er ganske like selv om det er klare forskjeller i behov og begrunnelser for tilretteleggingen. Dette gjelder som nevnt samrådsmøtene for særlig sårbare voksne, som er viktige for at man skal være forberedt på kommunikasjonssituasjonen til den voksne, og viktige for å avdekke forhold som det er vesentlig å kjenne til for å få gjennomført det tilrettelagte avhøret på en god måte. Her får samrådsmøtene en agenda som ikke sammenfaller fullstendig med den som gjelder for barn. Tilsvarende er det også slik at våre funn viser at sekvensielt avhør fremstår som hensiktsmessig for mange voksne, men at det ofte brukes i en tillempet form som tar hensyn til at man ikke snakker med et barn i førskolealder.

At slike variasjoner i praksiser eksisterer viser at barnehusene reflekterer faglig over forskjellen på tilbudene til barn og voksne. Dette gjør det rimelig å holde fast ved at barnehusene klart er stedet med best forutsetninger for å gi og for å utvikle tilbudet til særlig sårbare voksne. Men når det ikke skilles klarere mellom gruppene barn og voksne i regulering og organisering, kan det vanskelig skapes rom for faglig og administrativt å utvikle tilbudet til særlig sårbare voksne videre. Med de føringer og faglige ressurser som Statens barnehus har, mener vi ikke desto mindre at barnehuset er klart i posisjon til å kunne løfte frem saksområdet som omfatter særlig sårbare voksne, ikke bare innenfor barnehusenes vegger, men også for politi og rettsvesen generelt.

I tillegg er barnehusene i posisjon til å initiere sterkere lokalt samarbeid for å sikre informasjon og kunnskap om barnehusets tilbud, og i posisjon til å bidra til generell forebygging av vold og overgrep. Det er samtidig vanskelig å se for seg at et slikt faglig og organisatorisk løft er mulig å få til uten at det er vilje til å satse på å bygge opp tilbudet til særlig sårbare voksne som et eget fagområde med en egen agenda, uavhengig av tilbudet til barn. Om man vil starte på et slikt løft vil vi peke på den allerede etablerte nettverksgruppen for særlig sårbare voksne som et forum som er i posisjon til å bistå i et slikt arbeid.

Behov for flere ressurser til voksne? Også for utadrettet virksomhet og samarbeid

Den organisatoriske og faglige satsingen vi tar til orde for, forutsetter etter alt å dømme tilførsel av flere ressurser til barnehusene. Vi mener vi kan argumentere for hypotesen at så lenge det er få voksne som får tilrettelagte avhør, vil det også være vanskelig å få et større faglig fokus på gruppen. Vi mener at resultatene i denne studien indikerer behov for en opprustning. Samtidig har vi som sagt funn som antyder at der barnehusansatte har arbeidet med utadrettet informasjon til kommunale tjenester så økte også antallet saker som kom til barnehuset. Det trenger dermed ikke være spesielt dristig å foreslå at en økt tilføring av ressurser som brukes bevisst til å strukturere og organisere det faglige arbeidet, og som også prioriterer utadrettet og internt arbeid, kan være en investering som kan føre til at flere saker som omhandler særlig sårbare voksne blir anmeldt og etterforsket. Her kan konsultasjonsteam med utvidet mandat til utadrettet og oppsøkende virksomhet og kompetanse på den voksne målgruppen være et godt virkemiddel. Vi har argumentert for at det er sannsynlig at dagens situasjon med få saker som kommer til barnehuset, fører til lite oppmerksomhet generelt i straffesakskjeden om gruppen særlig sårbare voksne. Vi mener det gjelder å få brutt denne trenden, der få saker fører til tilsvarende lite oppmerksomhet, gjennom målrettet arbeid for å få økt antall saker som involverer særlig sårbare voksne.

Om man lykkes med å få flere saker, vil også faglige og administrative ressurser som har særlig sårbare voksne i fokus lettere kunne initiere og vedlikeholde forpliktende samarbeid med tjenester og programmer som er relevante for særlig sårbare voksne.

I kapittel 1 har vi omtalt Bufdirs program TryggEst, et program som er kjent i flere barnehus men som man i liten grad har fast samarbeid med. Mangelen på permanent samarbeid skyldes både at TryggEst fremdeles bare er etablert i et mindre antall kommune, og at det begrensede antallet voksne som kommer til barnehuset gjør at samarbeid bare etableres fra sak til sak. Siden TryggEst driftes av Bufdir som også er

et direktorat med medansvar for Statens barnehus, burde det ligge godt til rette for et gjensidig samarbeid slik at både TryggEst og States barnehus kan støtte hverandre i den faglige og organisatoriske opprustningen vi tar til orde for. Det er naturlig at det enkelte barnehus ser utfordringer med samarbeid i hver enkelt kommune, slik det har kommet frem, så her blir det også et spørsmål om TryggEst kan utvikle egen organisering på måter som gjør samarbeidet med barnehuset enklere. Man kan for eksempel se for seg samarbeidsfora som ikke forutsetter deltakelse fra alle kommuner til enhver tid. TryggEst har et stort potensial til å utvikles som den sentrale kommunale koordinatoren av arbeidet for å forebygge vold og overgrep samt hjelpe risikoutsatte voksne. Oppbygningen av TryggEst og en mer selvstendig oppbygning av barnehusets tjenester til særlig sårbare voksne kunne dermed være prosesser som styrket hverandre gjensidig.

Kompetanse

I dag er det slik at nær alle fagansatte på barnehusene er ansatt på grunnlag av sin barnefaglige kompetanse. Selv om mange av disse medarbeiderne også har god kompetanse på særlig sårbare voksne ser vi ikke for oss at den kompetanseoppbyggingen vi tar til orde for kan skje uten at man også satser bevisst på rekruttering av fagfolk som har spesifikk kompetanse på særlig sårbare voksne. Tre av forfatterne av denne rapporten arbeider i tilknytning til vernepleierutdanning. Dette hindrer oss ikke i å peke på denne yrkesgruppen som fagpersoner som har en utdanning som i høy grad gir kompetanse på særlig sårbare voksne (men også, i noen grad, på barn). Vernepleiere er i dag en ettertraktet yrkesgruppe som det er økende etterspørsel etter i stadig flere sektorer knyttet til helse og utdanning. Vi mener at Statens barnehus burde rekruttere vernepleiere og andre yrkesgrupper med særlig kompetanse på særlig sårbare voksne for å legge grunnlag for den faglige opprustningen vi argumenterer for.

Navnet «Statens Barnehus»

Det er knyttet en god og lang fag- og forskningstradisjon til begrepet «barnehus», og «barnehus» er i dag et internasjonalt brukt begrep. Det ligger ikke i det sentrale mandatet for studiene og evalueringen i dette prosjektet å ta stilling til navnet på tilbudet, men dette har likevel dukket opp jevnlig i datainnsamlingene som et tema, selv der hvor forskerne selv ikke har brakt det på banen. Det er viktig å vise til at særlig sårbare voksne som er intervjuet ikke ga sterke uttrykk for ubehag knyttet til barnehusbegrepet. Likevel, i lys av det som er skrevet i kapittel 1 om hvordan mennesker med utviklingshemming ofte opplever å bli behandlet som, eller sammenlignet med, barn, er det grunn til å mene at voksne på barnehuset bør kunne identifisere seg med navnet på tilbudet sitt.

Med alle forbehold om hva forskergruppen bør (eller ikke bør) ha meninger om, er det med den klarere todelte organiseringen av tilbudene vi tar til ordet for lett å tenke seg muligheten for et utvidet navn med et «og» («Statens barnehus og Statens ...»). En slik navneendring tjener ikke bare at de voksne som kommer til Statens barnehus skal identifisere seg med tilbudet, men også at andre aktører lettere skal forstå at særlig sårbare voksne er omfattet av tilbudet. Det er for eksempel viktig for at tilbud om konsultasjonsteam, også for særlig sårbare voksne, gjøres mer kjent.

Forsterket oppmerksomhet om sårbarhet og risiko – mindre fokus på diagnoser

En kritisk måte å lese resultatene fra vignettstudien på er at man bare er sikret å få tilrettelagt avhør dersom man er utviklingshemmet på en måte som gjør at man blir lett identifisert, enten på grunn av ytre visuelle markører eller på grunn av adferd. I praksis ser vi at det primært er utviklingshemmede som er målgruppen for tilrettelagte avhør, mens andre kan gå litt «under radaren». Sårbarhet og generell risikoutsatthet blir oppfattet og gjenkjent i vignettstudien, men leder ikke like sikkert til tilrettelagt avhør som en kjent diagnose. Som beskrevet i kapittel 3 vet vi ikke *hvorfor* politijuristene vurderer utviklingshemmede med ulike sårbarhetsbeskrivelser ulikt, men det er klart at det i vignettstudien gis indikasjoner på at terskelen for hvem som kommer inn under målgruppa «særlig sårbare voksne», generelt er høy. Dette må vi sammenholde med at svært mange informanter har trukket frem bekymring om mørketall, og at det antas å være mange risikoutsatte voksne som har opplevd vold og overgrep, som ikke blir anmeldt, blir henlagt eller som ikke blir avhørt og ivaretatt gjennom Statens barnehus.

Som det er redegjort for i kapittel 1 er et særtilbud til særlig sårbare voksne som møter straffesakskjeden i tråd med CRPDs prinsipp om «rimelig tilrettelegging» når man anser at alternativet – det vil si ingen tilrettelegging – vil stille den voksne i en så sårbar situasjon at det vil true rettsikkerhet til vedkommende. Videre ble det argumentert for at dersom et særtilbud skal ha troverdighet som et tilbud som styrker rettsikkerheten til særlig risikoutsatte grupper, må det kunne godtgjøres at dette er et tilbud som blir gitt til alle som trenger det. Både oversikten over antall tilrettelagte avhør med særlig sårbare voksne i 2023, og resultatene fra delstudie 2, er egnet til å så tvil om hvorvidt politi- og rettsvesen i stor nok grad sikret at alle særlig sårbare voksne får nødvendig tilrettelegging.

Studiene i dette prosjektet kan ikke gi noen fullgod redegjørelse for de sammensatte årsakene til at det kommer så få voksne til barnehusene. Likevel kan vi peke på to

forhold: Selv om diagnoser er objektive kriterier som kan si noe om hvem som er særlig sårbare voksne, fungerer det ikke nødvendigvis så godt i praksis å forvente at man enkelt får kjennskap til diagnoser eller at disse alltid foreligger. Tilsvarende er det mye som taler for at det er utydelig hvordan man oppfatter og vurderer termen «tilsvarende funksjonsnedsettelse». Denne termen åpner for et stort rom skjønnsetning, men er samtidig uklar. I denne situasjonen er det nærliggende å trekke frem at vignettstudien viser at de som deltok gjenkjenner *tydelige beskrivelser av sårbarhet i seg selv*. Her mener vi at det er en inngang dersom man vil forsterke rettsvernet til de som omfattes av strpl. § 239: Det å gjenkjenne og anerkjenne en voksens potensielle sårbarhet, er en konkret og praktisk oppgave som man i etterforskning kan ta fatt på med en gang man er stilt overfor et voksent vitne eller fornærmet. For det første er det viktig at det da ikke er slik at man vurderer bruk av tilrettelagt avhør primært i termer av hva som er tjenlig for en etterforskning. Tilrettelagt avhør er først og fremst en begrunnet tilrettelegging for å ivareta personer som er ekstra sårbare, og derfor bør sårbarhetsvurderingen være selvstendig og knyttes til en helhetlig vurdering av konteksten personen står i. For det andre mener vi at vurdering av forhold som personens generelle risikoutsatthet kan gi et bedre grunnlag for å begynne en slik vurdering enn det å spørre etter eventuelle funksjonsnedsettelsers diagnoser. En slik tilnærming er det også sterke yrkesetiske begrunnelser for. Her er det viktig å skille mellom det generelle ubehaget det å vitne medfører for mange, og det å sette et vitne i en så sårbar posisjon gjennom ikke å tilrettelegge, at det ikke gir vitnet likeverdig mulighet til å ta vare på sine interesser og til å bli hørt og forstått korrekt.

Et siste tema for drøftingen, og som henger sammen med forsterket oppmerksomhet om sårbarhetsvurderinger av risikoutsatthet, berører noe som egentlig faller utenfor denne studiens siktemål: særlig sårbare voksne som er mistenkte i straffesaker. Her har vi kort vist til Riksadvokatens retningslinjer i kapittel 1 og kommentert at det oppfordres til samarbeid med barnehusene og til å fortsette med eventuelle lokalt etablerte praksiser. Dette er det lett å gi sin støtte til.

Det er som nevnt allerede mange som argumenterer for at alle barn bør avhøres med den kompetansen og etter de prinsipper som barnehuset representerer. Så lenge straffesakskjeden ikke endrer seg radikalt i retning av å bli et mer generelt inkluderende system vil det være behov for et særskilt tilretteleggingssystem på siden av det ordinære. Det er de konkrete sårbarhetsvurderingene som ligger til grunn når man refererer voksne til det særlige tilbudet ved barnehuset. Da er det rimelig at mange opplever det som inkonsistent at bare de som er fornærmet, eller vitner,

og kun i saker om vold og overgrep, skal ha dette tilbudet all den tid de konkrete sårbarhetsvurderingene vil være de samme også for voksne som er mistenkte i straffesaker. Samtidig er det helt rimelig å mene, som noen informanter påpeker, at barnehuset ikke uten videre kan omgjøres til et sted hvor både mistenkte og fornærmede behandles som om de representerer en og samme gruppe bare fordi de er vurdert å være særlig sårbare.

Det vi imidlertid ser som opplagt mulig er at fagkompetanse som bør bygges opp om særlig sårbare voksne ved barnehusene blitt tatt i bruk på en mer systematisk måte i saker der den mistenkte er en særlig sårbar voksen. Dette er en betraktning mer enn en tilråding, men den er motivert i det som her har vært overordnet: at tilbudet til særlig sårbare voksne trenger oppmerksomhet, mulighet til en faglig utvikling uavhengig av det som handler om barn, og muligheten for å bruke en slik nyvunnet faglighet til mer enn bare tilrettelagte avhør og oppfølging av de voksne som kommer til barnehusene.

Oppsummering av tilrådninger

Vi tar til orde for følgende tiltak og endringer:

- Vi anbefaler at det bør være et tydeligere organisatorisk og administrativt skille mellom tilbudet til barn og særlig sårbare voksne innen rammen av virksomheten på Statens barnehus.
- Vi anbefaler satsing på oppbygging av større faglige ressurser og kompetanse på særlig sårbare voksne, herunder rekruttering av medarbeidere som har sin primære kompetanse på særlig sårbare voksne, slik som for eksempel vernepleiere.
- Vi anbefaler at barnehusene prioriterer sitt mandat til å drive utadrettet samarbeid med instanser som er relevante for målgruppen særlig sårbare voksne, samt at politiet også i større grad benytter barnehusets faglige ressurser også før beslutninger om tilrettelagt avhør treffes. Dette gjelder også saker der den særlig sårbare voksne er mistenkt.
- Vi anbefaler at det må sikres at medisinske undersøkelser, klinisk rettsmedisinske undersøkelser og odontologiske undersøkelser tilbys særlig sårbare voksne på en måte som er likeverdig tilbudene til øvrig befolkning.
- Vi anbefaler at man i de praktiske vurderingene av hvem som faller under termen «særlig sårbar voksen» flytter fokus fra diagnoser og over på vurderinger av risikoutsatthet og potensiell sårbarhet, også potensiell sårbarhet i møte med straffesakskjeden selv.
- Vi anbefaler at navnet Statens barnehus endres for å inkludere særlig sårbare voksne.

I tillegg er det slik at vi ser for oss at en satsing på selvstendig oppbygging av faglighet knyttet til særlig sårbare voksne vil kunne katalysere positive effekter både på kvaliteten av tilretteleggingen og oppfølgingen. Spørsmålsstillinger knyttet til alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), følgeperson under avhør og vurdering av samtykkekompetanse er eksempler på tema som bør gjøres til gjenstand for et faglig fokus som kan lede til kvalitativt forbedrede tilbud. Tilsvarende vil en slik faglig opprustning medføre at oppfølgingen av særlig sårbare voksne både kan bli bedre organisert og mer tilpasset den enkeltes behov. Her er det å sikre forsvarlig psykisk helsehjelp et område som krever særlig oppmerksomhet.

Begrensinger ved prosjektet og videre forskning

Dette prosjektet er en evaluering av Statens barnehus sitt tilbud til særlig sårbare voksne. Dette har inkludert å sett på virksomheten til barnehusene, inkludert ansatte og lederes opplevelser og refleksjoner, og brukeropplevelser av å være hos barnehusene for tilrettelagte avhør. I tillegg har det vært viktig å undersøke hvilke vurderinger politi og påtalemyndigheter gjør rundt hvem det er som blir berammet avhør på barnehusene.

Prosjektet har gått over halvannet år, og med tidsaspektet og ressursene som har ligget til grunn får man ikke fulgt opp alle interessante tråder. Vi ser også at det hadde vært hensiktsmessig å hatt en rekruttering som strakk seg over enda lengre tid, for å få flere intervjuer av voksne som har vært i tilrettelagte avhør. Det hadde også vært hensiktsmessig å gjennomføre flere intervjuer med ansatte og ledere fysisk, og hatt mulighet for å besøke barnehusene i forbindelse med intervjuer, for å få et inntrykk av miljøet og tilbudet.

Det å vite at det pågår en evaluering av barnehusene kan påvirke intervjuene, at ansatte og ledere føler at de enten må rose male eller dra på i negativ retning. Dette kan selvfølgelig være en risiko. Vi erfarer likevel at det gis balanserte beskrivelser i intervjuene vi har gjort, informantene forteller både om positive og negative aspekter ved arbeidet og barnehusene.

Med bakgrunn i begrensingene i dette prosjektet, ser vi at det er tema som kan være nyttige å se videre på. Det første er om det i praksis tilbys støtteperson i avhør, og i så fall hvordan dette blir tilbudt og om det oppleves som en reell mulighet. Vi ser også at det burde vært innhentet flere erfaringer fra voksne som har vært i tilrettelagte

avhør, da vi har hatt et lite utvalg. Vi har stort sett hatt informanter som har forklart nokså utfyllende selv om sine opplevelser, uten bistand fra andre/alternativ og supplerende kommunikasjon. Andre personer som kan være vanskeligere for en avhører eller forskere å forstå, som aldri har møtt dem før, kan kanskje sitte med andre opplevelser enn det vi har registrert.

6. Referanser

- Auspurg, K., Hinz, T., Liebig, S. & Sauer, C. (2014). The Factorial Survey as a Method for Measuring Sensitive Issues. I U. Engel, B. Jann, P. Lynn, A. Scherpenzeel, P. Stur-gis (red.), *Improving Survey Methods*. (s. 159–72). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315756288>
- Bakketeig, E., Stefansen, K., Andersen, C. & Gundersen, T. (2021). *Evaluering av Statens barnehus 2021*. Rapport 12/2021 Velferdsforskningsinstituttet NOVA. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/2838387>
- Becker, H. (1973). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Dahl, N. C (2023). *Skyldig? Funksjonshemmedes møte med strafferettspleien*. Universitetsforlaget.
- Dahl, N. C., & Sørensen, D. (2020). *Vold, overgrep og omsorgssvikt mot risikoutsatte voksne: Forebygging, avdekking og håndtering*. Universitetsforlaget.
- Elvegård, K., Olsen, T., Tøssebro, J., & Paulsen, V. (2019). *TryggEst: Bedre beskyttelse av voksne utsatt for vold og overgrep*. NTNU Samfunnsforskning. https://samforsk.no/uploads/files/Publikasjoner/TryggEst_delrapport-2-WEB.pdf
- Elvegård, K., Olsen, T., Tøssebro, J., & Paulsen, V. (2020). *TryggEst: Bedre beskyttelse av over-grepsutsatte voksne*. NTNU Samfunnsforskning. https://samforsk.no/uploads/files/Publikasjoner/TryggEst_sluttrapport_2020_web2.pdf
- Endringslov til straffeprosessloven. (2008). *Lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)*. LOV-2008-03-07-5. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-03-07-5>
- Frøberg, T., Kjelby, G. J., Løvlie, A., Torgersen, R. (2023), Karnov Lovkommentar 1-4 til strpl. § 239 3. ledd
- Goffman, E. (2022). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Penguin Classics.
- Helsedirektoratet. (2019). *Medisinske undersøkelser i Statens barnehus*. Helsedirektoratet. <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/medisinske-undersokelser-i-statens-barnehus>
- Hughes, E. C (1945) Dilemmas and contradictions of status. *American Journal of Socio-logy*, 50(5), s. 353–359. <https://doi.org/10.1086/219652>
- Justiskomiteen. (2015). Innst. 347 L (2014–2015). *Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen om endringer i straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner)*. Stortinget. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2014-2015/inns-201415-347.pdf>

- Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). *Avhør av særlig sårbare personer i straffesaker. Rapport fra arbeidsgruppen for gjennomgang av regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede*. https://www.regjeringen.no/contentassets/58bdb19885394a5eb28f21279dfb41ea/rapport_dommeravhor.pdf
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2015a). *Forskrift om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner (tilrettelagte avhør)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-09-24-1098>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2015b). Prop. 112 L (2014–2015): *Endringer i straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner)*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cfc370518c96405d868eff0bb67a0633/no/pdfs/prp201420150112000dddpdfs.pdf>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2024) *Høyring – endringer i verjemålslova mv. – verja som rådgjevar og representant*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ac706934d-04547baabe1a09c9d0ad893/hoyringsnotat-endringer-i-verjemalslova-mv.-verja-som-radgjevar-og-representant.pdf>
- Kermit, P., Kåsa Moriggi, K., & Hansen, A. H. (2020). *Likeverdig tilgang til psykiske helsetjenester? Refleksjoner og erfaringer hos unge mennesker med hørselshemming*. NTNU Samfunnsforskning. <https://samforsk.no/uploads/files/Likeverdig-tilgang-til-psykiske-helsetjenester-Refleksjoner-og-erfaringer-hos-unge-mennesker-med-horselshemming-2021-WEB.pdf>
- Kittelsaa, A. M. & Kermit, P. (2015). Reformen og dagligliv? I P. Kermit, A. M. Kittelsaa, B. Ytterhus, & A. Gustavsson (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk*. (s. 137-150). Universitetsforlaget
- Kittelsaa, A. M., Ytterhus, B. & Kermit, P. (2015). Voksen og utviklingshemmet - motsetning eller mulighet? I P. Kermit, A. M. Kittelsaa, B. Ytterhus, & A. Gustavsson (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk*. (s. 11 - 25). Universitetsforlaget
- Kleinewiese, J. (2022). New Methodical Findings on D-Efficient Factorial Survey Designs: Impacts of Design Resolution on Aliasing and Sample Size. *Methods, data, analyses*, 16(2), 20. <https://doi.org/10.12758/mda.2021.13>
- Kroken, J. (2006) Hvor går grensen? *Embla* nr. 9/06, gjengitt på <https://fontene.no/article-6.47.3136.d68ebb1cdc>
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), s. 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

- McLeod, R., Philpin, C., Sweeting, A., Joyce, L. & Evans, R. (2010). *Court experience of adults with mental health conditions, learning disabilities and limited mental capacity. Report 2: Before court*. Ministry of Justice Research series 9/10. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c03d040f0b63f7572ad01/court-experience-adults-2.pdf>
- Mize, T. D. & Manago, B. (2022). The Past, Present, and Future of Experimental Methods in the Social Sciences. *Social Science Research*, 108:102799. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102799>
- Morgan-Wall, T., & Khoury, G. (2021) Optimal Design Generation and Power Evaluation in R: The Skpr Package. *Journal of Statistical Software*, 99(1), s. 1-36. <https://doi.org/10.18637/jss.v099.i01>.
- Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (NAKU). (2025). *Diagnose: Psykisk utviklingshemming (ICD-10)*. NAKU. <https://naku.no/kunnskapsbanken/diagnose-psykisk-utviklingshemming-icd-10>
- NOU 2016: 17. (2016) *På lik linje – Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/b0baf226586543ada7c530b4482678b8/no/pdfs/nou201620160017000dddpdfs.pdf>
- Olsen, T., Kermit, P., Dahl, N. C., Søndena, E., & Envik, R. (2018). *Rettsikkerhet – likeverd og likeverdig behandling: Mennesker med kognitive funksjonsnedsettelse i møte med strafferettspleien*. Nordlandsforskning. https://img3.custompublish.com/getfile.php/4662196.823.slukp7tjzkaas/NF-rapport+5_2018.pdf?return=kriminalomsorgen.no
- Olsen, T., Mjøen, O. M., Rønning, H., & Kermit, P. (2010). *Tegn, tillit og troverdighet: Om rettsikkerhet for døve og hørselshemmede*. Nordlandsforskning. <https://core.ac.uk/download/pdf/30911993.pdf>
- Politidirektoratet, Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Helsedirektoratet. (2016). *Felles retningslinjer for Statens barnehus*. https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/medisinske-undersokelser-i-statens-barnehus/Statens%20barnehus%20-%20felles%20retningslinjer.pdf/_attachment/inline/ccd68658-83ee-4cb3-9de2-8b176d180276:fd-523332b09f0cf76d7b991e57dcf8da6a8c1d24/Statens%20barnehus%20-%20felles%20retningslinjer.pdf
- Prop 112 L. (2014-2015). *Endringer i straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner)*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/no/dokumenter/prop.-112-l-2014-2015/id2408302/>
- Påtaleinstruksen (1985). Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten. (FOR-1985-06-28-1679). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1985-06-28-1679/KAPITTEL_2-2#%C2%A77a-3

- Riksadvokaten. (2015). *Tilrettelagte avhør – direktiver og retningslinjer*. Den høyere påtalemyndighet. <https://www.riksadvokaten.no/document/tilrettelagte-avhor-direktiver-og-retningslinjer/>
- Riksadvokaten. (2023). *Retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak*. Den høyere påtalemyndighet. <https://www.riksadvokaten.no/document/retningslinjer-for-politiavhor-av-barn-og-saerlig-sarbare-personer-som-mistenkt-i-straffesak/>
- Rønneberg, A. L. (2023). *Avhør av barn og særlig sårbare voksne i straffesaker – med særlig vekt på tilrettelagte avhør*. Universitetsforlaget.
- Shakespeare, T. (2015). Merkelapper og emblemer: Relasjonen mellom diagnoser og identitet for funksjonshemming og nevrodiverse samfunn I P. Kermit, A. M. Kittelsaa, B. Ytterhus, & A. Gustavsson (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk*. (s. 29 – 46). Universitetsforlaget
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff*. LOV-2005-05-20-28. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>
- Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker*. LOV-1981-05-22-25. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1981-05-22-25>
- Tøssebro, J. (2021). *Hva er funksjonshemming*. Universitetsforlaget
- United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/coconventionnvoptprot-e.pdf>
- von Tetzchner, S. (2019). *Barne- og ungdomspsykologi: Typisk og atypisk utvikling*. Gyldendal Akademisk.
- Wallander, L. (2012). Measuring social workers' judgements: Why and how to use the factorial survey approach in the study of professional judgements. *Journal of Social Work*, 12(4), s. 364-384. <https://doi.org/10.1177/1468017310387463>
- Åklagarmyndigheten. (2022). *Barnförhör m.m. Även något om förhör med vuxna med osynliga funktionsnedsättningar. Rättslig vägledning 2022: 3*. <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior-och-rattslig-vagledning/rav-202203-forhor-med-barn-m.m..pdf>

7. Vedlegg

Vedlegg 1: Delstudie 2. Hvordan ulike faktorer påvirker påtalejuristers vurdering av sannsynligheten for at en voksen person får tilbud om tilrettelagt avhør ved Statens barnehus. Resultater fra en flernivå regresjonsanalyse (random intercept model)

Variabler	Ustandardisert koeffisient (B)	
Kvinne (ref.: Mann)	-0,120	(0,087)
Alvorlig vold (ref.: Seksuallovbrudd)	-0,333***	(0,087)
Alder (ref.: Lav)		
Middel	-0,018	(0,106)
Høy	-0,058	(0,106)
Diagnose (ref.: Ingen diagnose)		
Ervervet hjerneskade etter rusmisbruk	2,392***	(0,181)
Lettere utviklingshemmet	4,306***	(0,189)
Sårbarhetsbeskrivelse (ref.: Ikke sårbar)		
Utydelig sårbar	1,463***	(0,175)
Tydelig sårbar	3,858***	(0,182)
Diagnosebeskrivelse x Sårbarhetsbeskrivelse		
Ervervet hjerneskade x Utydelig sårbar	-0,919***	(0,255)
Ervervet hjerneskade x Tydelig sårbar	-2,011***	(0,258)
Utviklingshemmet x Utydelig sårbar	-1,309***	(0,260)
Utviklingshemmet x Tydelig sårbar	-2,917***	(0,259)
Mannlig respondent (ref.: Kvinne)	0,180	(0,175)
Stillingstittel (ref.: Politadvokat 1)		
Politadvokat 2	0,284*	(0,169)
Annet	0,270	(0,390)
Hvor ofte respondenten avgjør saker om tilrettelagt avhør (ref.: Ofte)		
Ja, av og til	0,179	(0,185)
Ja, men sjelden	0,169	(0,294)
Ja, men svært sjelden	-0,508*	(0,275)
Konstant	0,227	
Var (cons)	0,346	
Var (residual)	1,787	
Log likelihood	-1739,947	
Antall respondenter	83	
Antall vignetter	989	

* $p < 0.1$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. Standardfeil i parentes.

Avhengig variabel: ”Hvor sannsynlig det er at den fornærmede i saken ville fått tilbud om et tilrettelagt avhør på Barnehuset?”, skala fra 0 (=meget usannsynlig) til 6 (=meget sannsynlig).

NTNU Samfunnsforskning AS

NTNU Samfunnsforskning AS er et uavhengig forskningsinstitutt med tilhørende nasjonalt kompetansesenter. Vi utvikler og formidler kunnskap innenfor et bredt spekter av samfunnsfaglige og samfunnsrelaterte problemstillinger.

NTNU Samfunnsforskning AS eies i sin helhet av NTNU, og har et nært faglig samarbeid med flere miljøer ved universitetet. Gjennom faglig samarbeid søker vi berikelse både for NTNU og NTNU Samfunnsforskning AS.

Instituttet er godkjent forskningsorganisasjon og mottar årlig grunnbevilgning fra Norges forskningsråd. Denne benyttes til strategisk utvikling av forskningsaktivitet og kompetansebygging.

Instituttet tilbyr beslutningsorientert og anvendt forskning og kunnskap til oppdragsgivere i offentlig og privat sektor, nasjonalt og internasjonalt.